

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Gudum

- sognet mellem hede og fjord

Gudum

· sognet mellem bøde og fjord

Gudum

- *sognet mellem hede og fjord*

SAMLET AF
ELLEN DAMGAARD
MARIANE THØSTESSEN
LYDIA FRANDSEN
HANS COLDING
ARNE K. ESBJERG
BØRGE POULSEN

EGET FORLAG
1985

FORSIDE-FOTO:
Gudum kirke og Gudumkloster
Læg mærke til Råbjergvej i baggrunden

BAGSIDE-FOTOS:
Gudumlund - Lyngen er blevet til bølgede kornmarker.
Udsigt over fjorden
Læg mærke til Åmølle og Remmerstrand
Alle stederne er omtalt i teksten i bogen
Foto: Erik W. Olsson.

TRYK:
Dantryk A/S

ISBN 87 85137 10 3

Genudgivet 2018 af Gudum Sognearkiv Toftevej 19, Gudum, 7620 Lemvig.
Her kan bogen købes.

INDHOLDSFORTEGNELSE

Gamle veje i Gudum Sogn af museumsinspektør Ellen Damgaard	9
Gudum sogn af Mariane Thøstesen	24
Danske Helligkilder og Lægedomskilder	28
Ulve i Vestjylland	31
Danske Sagn	34
Gamle Sagn og Varsler fra Gudum Sogn	35
Om Råbjerghøje	39
Gudum-Kloster	41
Gården »Hede«	46
Sang til Gudums pris	60
Gudum Kloster af Lydia Frandsen	66
1. Indledende bemærkninger.	
2. Klosters alder.	
3. Klosters beliggenhed.	
4. Klosters bygninger.	
5. Klosters ejendomme.	
6. Klosters styre og indre væsen.	
7. Nonnerne.	
8. Klosteret efter reformationen.	
9. Afsluttende bemærkninger.	
Gudumkloster 1537 - 1985 af Hans Colding	86
Gudumkloster som lensmandssæde 1537-85.	
Godsets drift og bøndernes forhold.	
Gudumkloster som landsdommer-residens 1585-1670.	
Landsdommer og rigsråd Erik Juel.	
Gudumkloster som ryttergods 1670-1717.	
Gudumkloster som privatejet gods 1717-1757.	
Gudumkloster sælges på auktion 1757.	
Wedel og Jelstrup.	
Slægten Olesen på Gudumkloster 1762-1907.	
Oversigt over Gudum Klosters historie.	
Klosterheden af Arne K. Esbjerg	123
Gudumlund af Børge Poulsen	143

Mel.: »Lille fugl nu er du fløjet«

Her er kønt ved vår og sommer
når lyngen blomstrer lilla rød
når de første følfod blomstrer
gnistrer gult i engens skød
når i slanke graners skygger
månen står bag bakkens kam
og når mosekonen brygger
over dal og mølledam.

Forårsaften man ej glemmer
hør fra kæret frørs kvæk
lyd af glade barnestemmer
barneleg på vej ved bæk
kilden klukker bækken bobler
og den friske aftenluft
krydres let af pil og popler
muld og mos og graners duft.

Klosterhedens dystre skove
længst mod syd og imod nord.
Limfjords blå og blanke vove,
Remmerstrand hvor krattjørn gror.
Vi i fjorden ofte svømmer
jægren lister ud til skoven.
Er vi ude tit vi drømmer
længes efter Gudum sogn.

Karen Touborg.

Gamle veje i Gudum Sogn

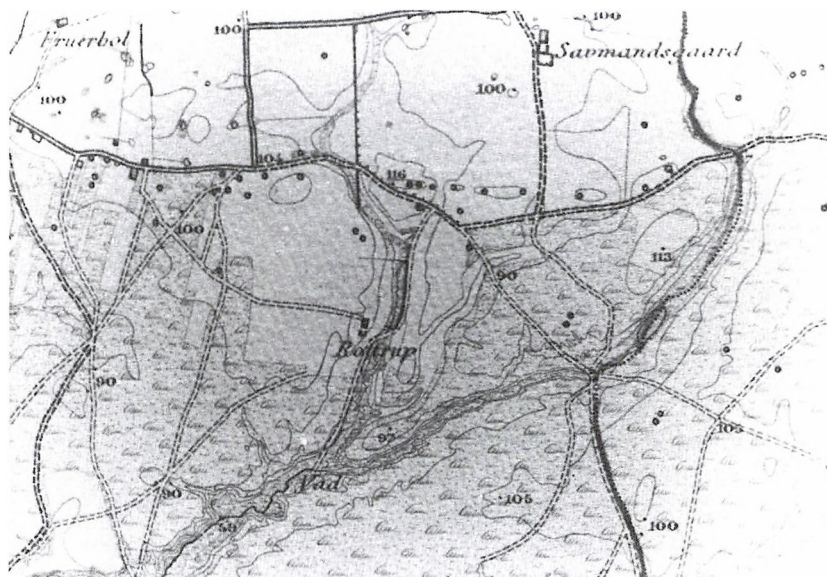
v/ museumsinspektør Ellen Damgaard

En dag i året 1503 samledes en skare mænd ved Gudumkloster for til hest at begive sig ud på en næsten fyrre kilometer lang ridetur. De skulle efterse skellet mellem »Guds hus og bonden«. Stod klosterets skelsten på plads, eller havde nogen af vanvare eller ond vilje flyttet de rette skel? De fulgte skellet rundt, af og til gennem uvejsomt terræn, langs gamle markdiger og ad hævdvundne veje. De red medsols, begyndte i nordøst og red derfra sydover ned til Falsig Bæk, så mod vest og siden nordpå ad en »adelvej«, hvor der stod skelsten mellem Møborg mark og Gudum mark. Lige før rundturens afslutning nåede de til en høj, på hvilken der stod et kors; her lå skellet mellem Fabjerg og Gudum.

Små tohundrede år senere - i 1685 - tog man de gamle dokumenter i hånden og drog ud for at oplede skelstenene; nogle var på plads, andre kunne man ikke finde for lyng og morads. »Saa rede de til den Høj, som staa østen Bremmaade, som er imellem Gudum og Fabjerg, hvorudi skulde have været en Kors, men der var en Hule«, står der i tingbogen.

Tager man i dag ud til Bredmade dale, ligger der endnu høje østen for. De strækker sig i en række fra Fabjerg kirke hen mod et knæk på åen, hvor der endnu i mands minde var et tydeligt vadested, og fortsætter på den anden side. Herfra er der ikke langt til den gruppe høje i Gudum, hvortil betegnelsen Galgehøje knytter sig og videre til Kobbelhøjene og hulvejene ned mod Kjærgårds Mølle.

Stedet er vigtigt. Her har færdselen gået forbi fra slutningen af stenalderen og til langt ind i dette århundrede. Ser man på landkortet, forstår man hvorfor. Netop her er en smal bræmme farbart land mellem de forgrenede tilløb til Flynder Å, der løber sydpå mod Nisum Fjord, og Klostermølle Å, der snor sig mod nord til Limfjorden. Højrækkerne markerer vejforløbets betydning i yngre stenalder og bronzealder; stenkorset viser, at her gik adelvejen - d.v.s. den middelalderlige hovedvej - ind på kirkens grund. Korset er væk, nok fjernet i reformationsårene, men dele af vejforløbet kan stadig følges - i nutidens asfaltveje, i markveje og hjulspor gennem Klosterheden Plantage. Ærgerligt, at vadestedets sten forsvandt ved en regulering af åen.

Både oldtidsvejen og den middelalderlige adelvej krydsede Bredmølle dal. Endnu i slutningen af 1800-årene var begge vejforløb intakte. Oldtidsvejens nordlige forløb markeredes af højrækker. Adelvejen gik over den længere mod syd i et vadested, hvor fem veje søgte sammen. Generalstabskort 1890.

Oldtidsvejen

Det vejforløb, som vi her kalder oldtidsvejen, strakte sig fra en formodet naturhavn ved Dybe Å's udmunding i Vesterhavet og ind mod Viborg til Hærvejen sydpå gennem Jylland. Den markeres af rækker og grupper af høje gennem sognene Ramme og Lomborg, Fabjerg og Gudum, går over vadestedet ved Kjærgårds Mølle, sydpå gennem Asp, mod Holstebro og over Karup Å ved Hagebro. Den har fulgt de store vandskel, og den følger også skellet mellem de fede morænejorder og de magre hedesletter. At højene virkelig angiver et vejforløb, påviste den lærde arkæolog Sophus Müller i begyndelsen af dette århundrede. Han gjorde sig også nogle tanker om, hvordan denne vej havde set ud: »Den saa vel ud som vore Dages naturlige Veie over Hederne, der snart, og da navnlig hvor der i en større Bredde tilbyder sig en lige god og bekvem Grund, udvide sig til et bredt Bælte med Spor ved Spor; snart, hvor Forholdene anbefale det, og især paa vanskeligere Skraaninger, trække sig sammen til en eller to linier«. Det var vej-

spor ved vejspor, slidt af fødder og oksevoغنens hjul, gennem århundrederne stadigt vigende uden om de forhindringer, som naturen bød på.

Højene langs vejforløbet kan dateres til yngre stenalder og bronzealder, omkring 1500 før vor tidsregning. Fra da af kan man altså tænke sig, at færdselen har fulgt denne rute gennem Nordvestjylland. Forestiller man sig nu, at man dengang stod på den nybyggede høj østen Bredmade, så ville man mod syd se ud over de lette sandede jorder, der nu blev dyrket, men hvor lyngen snart skulle brede sig. Mod nord ville man have bakkedragene, hvor åben skov afvekslede med græsningsland, og hvor kvæget bed de unge skud af træerne. På højdedragene i den nordlige del af Gudum lå de kuplede bronzealderhøje, og måske ville allerede nu stednavnene Gudum og Vium være velkendte for én. Langs vejen groede vejbred, der altid følger i bondens fodspor.

Bronzealderhøje langs oldtidsvejen, syd for Saugmandsgård i Fåbjerg. · Foto: Lemvig Museum 1985.

Adelvejen kan stadig følges som tre dybe hjulspor ned mod Bredmade ådal. På den anden side af åen fortsætter den som en markvej op mod oldtidshøjen midt i billedet. - Foto: Lemvig Museum 1985.

De middelalderlige veje

Det vil nok være umuligt med sikkerhed at sige noget om de middelalderlige vejforløb i Gudum sogn og deres indbyrdes betydning. Men der tegner sig dog et mønster, selv om meget må være gætteværk.

Oldtidsvejen fulgte så naturgivne spor, at færdselen nok er fortsat også gennem middelalderen. I hvert fald byggede man i 1100-årene flere kirker langs den, blandt andet den store Rom kirke, der må have ligget som et pejlemærke i det flade landskab. Det, at Gudumkloster markerede sine jorders begyndelse med et kors netop, hvor den gamle vej gik over vadestedet ved Bredmade, tyder også på dens vigtighed. Det var en adelvej. Navnet knytter man i dag på et hjulspor, der er bevaret i det nordøstlige hjørne af Klosterheden Plantage. Sporet stiler mod vadestedet ved Ørvejle og videre mod Fousing kirke. Færdedes man en dag i den tidlige middelalder ad denne vej, så ville man umiddelbart syd for den hele tiden have den store Klosterhede - lyng og moser, så langt øjet så. Ingen kirker, ingen bebyggelse, når undtages et par gårde og en vandmølle ved en af Flynder Å's forgre-

ninger. Det åndelige og det verdslige liv ville ligge mod nord - de middelalderlige hovedgårde i Gudum lå særlig langs Limfjorden, de befæstede voldsteder, klosteret og tingstedet søgte til den store ådal midt i sognet. Man fornemmer, at tyngdepunktet - og dermed færdselen - i løbet af middelalderen flyttede fra det gamle vejforløb til andre strøg.

Lemvig var kommet til som købstad engang i begyndelsen af 1200-årene, og man aner et færdselsstrøg, der kommer fra nordvest over Aggertangen, går gennem Lemvig, forbi Lem kirke, passerer Nissum kirke og den middelalderlige Kongensgård, drejer mod sydøst ned mod vadestederne over Klostermølle Å, fortsætter forbi Skodborggård, som herredstinget har navn efter, over Kramshule og siden over ved Kjærgårds Mølle, hvor den krydser vejforløbet fra Oddesund og sydpå, før den går videre mod Skive og Viborg. Vadestederne ved Klostermølle Å må have været vanskelige at befare, og det ses stadig tydeligt i landskabet omkring den nuværende Gudumstad, at nedfarten til dem må have været halsbrækkende. Der er dybe hulveje, som århundreders færdsel har skåret ned i de naturlige slugter. Det havde været nemmere at færdes udenom, men man har villet den vej - til

Det middelalderlige vejforløb er bevaret i Klosterheden Plantage, hvor vejen går som et hjulspor gennem skoven. - Foto: Lemvig Museum 1985.

De dybe hulveje fra Nygård ned mod vaalestedet ved Gudumbro. - Foto: omk. 1900 (Lemvig Museums arkiv).

klosteret, til herredstinget og til møllen, da den kom. Nu skal der siges, at megen færdsel i middelalderen er foregået til fods eller til hest, men laster er dog blevet kørt også i de snævre hulveje.

Et andet middelalderligt vejforløb anes, når man forsøger at sætte den adelvej, som dannede skel mellem Gudum og Møborg sogn, ind i et samlet billede. Det var den, de red ad, da de efterså Gudumklosters skelsten i 1503. I dag løber der en snoet markvej mellem Holmgård Mose og Sækken. Den findes på gamle kort med nøjagtig samme forløb. Og den går faktisk langs sogneskellet mellem Gudum og Møborg. Har man på kortet søgt at følge med ryttertoget ud i marken, så kan det kun være denne vej, som de benævner adelvej, altså en hovedvej. Hvorfra og hvortil? Tager man udgangspunkt i Videnskabernes Selskabs kort fra 1790 - som er den ældste nøjagtige opmåling - og dertil lægger en viden om, hvilke magneter for samfærdsel, der var tilstede i middelalderens landskab, så finder man et muligt vejforløb, der forbinder vigtige overfartssteder, kirker og hovedgårde. Denne adelvej må være en del af et vejstrøg, der kom fra Odde-sund, gik over Fousing, delte sig ved Holmgård Knopper - hvor nu den

nye Vilhelmsborgvej fra Lemvig til Holstebro løber - og gik videre i to grene: én mod vest til Nørre Holmgård og Ribe-bispens hovedgårde Bækmark og Bøvling, og én mod sydvest til Møborg kirke og ud til vejen sydpå mod Nørre Vosborg, Ringkøbing, Varde, Ribe og videre mod de store europæiske centre for handel, håndværk og åndsliv. Vore dages uanselige markvej var således engang en del af et internationalt vejnet.

En vej fra 1600-årene

Fulgte man oldtidsvejen eller de middelalderlige veje kunne man for det meste gå med tørre fødder og ad jævnt terræn. De gamle veje slog gerne et ekstra sving for at undgå en dybt nedskåret ådal, en fugtig engstrækning eller en mose. Og på deres vej mellem fjerne mål påtog de sig så mange ærinder som muligt - her kunne man komme til købstaden, til tinget, til møllen, til stranden, til hovedgården, til kirken, til smeden og til nærmeste nabo. Altsammen ad den samme vej, som i den store sammenhæng førte fra det nordlige Jylland til Sydeuropa.

På Lemvigegnens findes der én gammel vej, der tydeligt adskiller sig fra

Den græsbevoksede skovvej til højre i billedet var i middelalderen en del af en vigtig hovedvej fra Oddesund og sydpå gennem Jylland. - Foto: Lemvig Museum 1985.

Gammel Landevej, der stammer fra 1600-årene, løber i dag som en grusvej gennem Klosterheden Plantage. I forgrunden ses en af de gamle Ole Rømer-milesten. · Foto: Lenivig Museum 1985.

dette mønster, og som man ville have betegnet som et typisk ingeniørprojekt fra det sidste hundrede år - hvis ikke kilderne sagde noget andet. Det er den vej, som man i dag kalder Gammel Landevej, og som går fra Rom kirke ned gennem Klosterheden Plantage over Linde mod Holstebro. Den er som trukket efter en lineal kilometer efter kilometer gennem et område, der nærmest har været ubeboet siden jernalderen. Og den krydser ufortøvet ådale og slugter, som andre veje ellers søger udenom.

Vejen er ikke desto mindre af anselig ælde. Den findes med samme forløb på Videnskabernes Selskabs kort fra 1790, og hvad mere er - den er angivet på det kort, som blev udarbejdet i 1690'erne, da Ole Rømer forestod opmålingen af landets hovedveje. Han fandt den endog af en sådan vigtighed, at den skulle forsynes med milepæle. Milepælene blev sat op - ganske vist med hundrede års forsinkelse, men fire af dem står stadig langs vejsiden. Hvem har lavet sådan en vej for så mange hundrede år siden, og hvad var formålet med den?

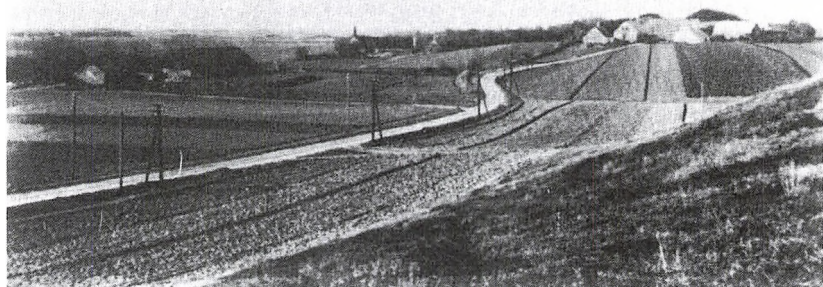
Man behøver ikke se sig længe omkring, før man aner en mulig forklaring. 1600-årene var en urolig tid i Danmark, og Jylland blev flere gange

oversvømmet af tyske og svenske tropper. Efter den første tyske invasion blev der indgået en fredsslutning i maj 1629. En måned senere marcherede det regiment soldater, der havde ligget i Thy, over Aggertangen og samledes ved Rom kirke. Herfra drog de med 120 bagagevogne foran rytteriet og 120 vogne bagefter mod Holstebro og videre sydpå. Og det var ikke sidste gang, man så soldater på samme rute.

Det kan forklare vejanlæggets ingeniøragtige karakter. Med så store troppekontingenter var der intet vundet ved at følge den eksisterende vej nord om heden. Hvad var et par hjulspor for et helt regiment på tilbage-tog. Når man samledes ved Rom kirke, var det indlysende at stikke den kortest mulige kurs ud mod Holstebro, og der var folk og materiel nok til at jævne vanskelige overgange over åer og slugter. Med lidt fantasi kan man oven i købet forestille sig, at fortroppen er standset op ved Rødebro og ved Krunderup Bakker for at korrigere kursen; her skifter vejen nemlig retning. Sporet er så at sige blevet vedligeholdt af de stadige troppebevægelser, og da Ole Rømers folk i slutningen af 1600-årene kom ud for at opmåle de jyske veje har den sikkert taget sig betydelig mere brugbar ud end den gamle vej oppe i nordkanten af heden.

*Trekvartermilestenen på Gammel Landevej.
Foto: Lemvig Museum 1985.*

Et vigtigt middelalderligt vejforløb gennem Gudum er bevaret som moderne landevej - nemlig vejen fra Nørre Nisum over Vium til Gudumstad. · Foto: Lemvig Museums Arkiv.

At den næppe har haft nogen særlig lokal betydning, viser en beskrivelse af den så sent som omkring århundredeskiftet; det er arkæologen Sophus Müller, der taler: »Fra Venø Bugt strækker Kilen sig ind i Landet mod Sydvest for at fortsættes af vidtstrakte Moser og Slugter med Bækkeløb. Inderst mødes saa disse Indsænkninger med alle de Vandløb og Indskjæringer, der efterhaanden forene sig til Aaer, som flyde til Nisum Fjord, og her i Mellemrummet ligesom vidt omkring i Midten af Landstrækningen brede sig store Kjær og Hedeflader. Nutildags kører man da ogsaa uden om hele denne Egn. Der gaar vel en snorlige Landevej midt igennem; men skjønt fornemt afmærket med Milepæle er den for største Delen forfalden og ganske ufarbar«. Det var tydeligvis ikke den vej, befolkningen på Lemvigegnen foretrak, når de skulle til Holstebro. Indtil for hundrede år siden var der øde hede på begge sider, ingen huse, ingen smed, hvis der skete et uheld med vognen, intet menneskeligt at øjne fra Rom kirke til Linde. Hvorfor så køre den vej? Den fik nok først en vis betydning, da tiden blev et begreb, og det blev vigtigt at nå så hurtigt som muligt og uden svinkeærinder fra by til by. Og da var dens år talte. Dens afløser - Vil-

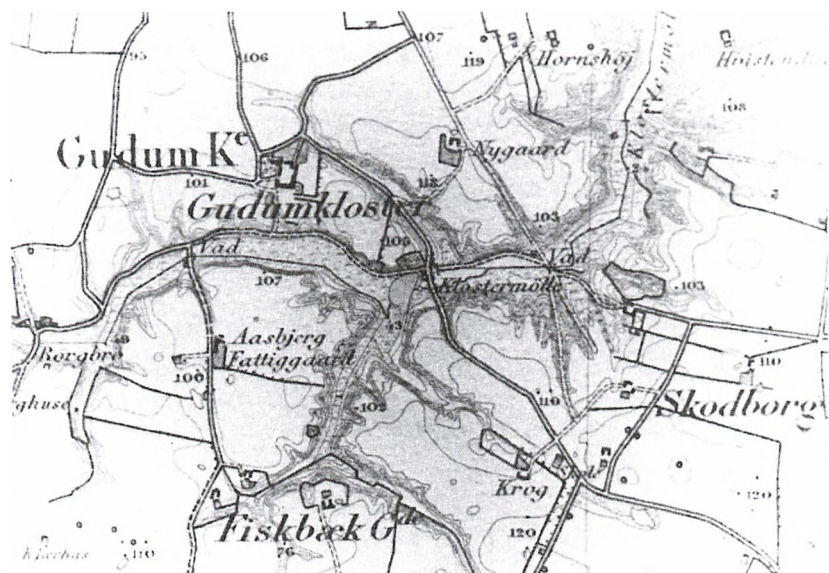
helmsborgvejen - blev bygget, da biltrafikken tog til. Da havde tætte nåletræsplantager afløst hedens udsyn.

Den ny tids veje

Ser man på kortet fra 1890 over Gudum sogn, finder man let det gamle vejforløb fra middelalderen; det løber tværs gennem heden fra Fabjerg kirke over Bredmade med retning mod Ørveile. Det er ikke længere en hovedvej, blot et hjulspor i lyngen. Andre hjulspor krydser det, her går færdselen fra gårdene oppe i sognet ud i heden efter lyng og hedetørv. Ind imellem er de gamle hjulspor afbrudt af nyoppløjede felter; staten har købt jord op til plantning, og flere steder gror der allerede små nåletræer. De nye veje i plantagen er stukket ud i det flade landskab efter en snor.

Sognets vigtigste færdselsstrøg var endnu her i 1890 det andet middelalderlige vejforløb - det der kom fra Lemvig over Nissum, slog et sving forbi Gudumkloster, krydsede Klostermøllens gårdsplads og fortsatte over Kramshule til Kjærgårdsmølle og videre mod Skive. Langs stranden gik en anden vej - fra Lemvig forbi Åmølle mod Humlum; også den en gammel

Vadestederne og broen over Klostermølle å. Trafikknudepunktet var endnu omkring århundredeskiftet på Klostermøllens gårdsplads. - Generalskabskort 1890.

Landevejen fra Lemvig til Skive gik over Klostermølle gårdsplads og op gennem en slugt syd for gården.

- Foto: Lemvig Museums Arkiv.

vej, skønt ikke altid farbar. Kom man rejsende fra Oddesund om vinteren, måtte man ofte syd om kærerne helt ned til Langvad for at komme videre vestpå.

Tager man nu kortet fra 1917, finder man her en ny vej i Gudum. Hurtigt og effektivt fører den færdselen gennem landskabet. Den er anlagt i 1890'erne, da jernbanestationerne i Lemvig og Struer var blevet tidens store magneter for trafikken. Fra Lemvig går den midt gennem Fabjerg sogn, ned gennem slugten mellem Klostermølle og det gamle vadested ved Gudumbro, videre mod øst forbi Dalgård i Resen, gennem Resenstad og mod Struer. Den gamle landevej over Kjærgårdsmølle havde ikke ærinde i Struer, den sigtede mod middelalderbyen Skive.

Den nye vej havde ikke tid til svinkeærinder. Ville folk noget, kunne de komme til den - og det gjorde de. I Fabjerg flyttede sognets tyngdepunkt fra kirken op til landevejen, dér hvor den krydsede den gamle nord-sydgående »jordemodervej« fra Fabjerg til Nisum. I Gudum byggede man brugs og mejeri, forsamlingshus og friskole, smedie og bageri og almindelige beboelseshuse i slugten ved Klostermølle og omkring det gamle vadested ved Gudumbro. Det blev sognets centrum med navnet Gudumstad. Der var ganske vist tilløb til små landevejsbyer andre steder - omkring

smedien i Vium og ved en købmand, der etablerede sig som den første i den lille bebyggelse, der fik øgenavnet Paris. Men det blev Gudumstad, hvor de gamle og de nye veje mødtes, der gik af med sejren.

De gamle veje og nutiden

Går man i dag ud i landskabet, kan man genfinde mange af de middelalderlige vejføringer i det moderne vejnet - på visse strækninger i brug som landevej, andre steder som biveje eller markveje. Det gælder for eksempel den gamle Lemvig-Skive landevej over Klostermølles gårdsplads. Andre er næsten forsvundne eller skjuler sig i terrænet. Et lille stykke af adelvejen er bevaret som hjulspor i skovens nordøstlige hjørne. Den går trodsigt på tværs af de regelrette skovveje. Den kan spores i skovbunden ud mod skellet mellem skoven og Gudumlund-udstykningsen, hvor den forsvinder under nyopdyrkningen. Men den kommer igen i et stykke bevaret markvej sydøst for Bredmade, og parallelt med Saugmandsvej løber tre eller fire dybe hulveje op i skrænten nordvest for det gamle vadested. De sigter mod det bevarede vejforløb, der nu falder helt sammen med den moderne Fabjerg

Gudum sogns trafikale knudepunkt blev efter århundredeskiftet den nye by ved Gudumbro. Her står landposten foran Brugsen. - Foto: Lemvig Museums Arkiv.

De store hulveje ned mod Gudumstad har i perioder været tilplantede. På billedet her er træerne hugget væk, så man ser vejsporene. · Foto: omk. 1920 · Lemvig Museums Arkiv.

Kirkevej. Det var her et stenkors i middelalderen markerede Gudumklosters besiddelser.

På let jord forsvinder de gamle vejspor, hvis ingen tager vare på dem. På de stive lerjorder holder vejsporene sig anderledes konstant. Hulvejene ned mod Gudumbro, ved Klostermølle, ved Bredmade, ved Kramshule og ved Åmølle har overlevet til vore dage. Ikke at de uden videre lader sig fjerne, men de kan skæmme sig alvorligt, hvis man lader dem gro til, eller fylder dem med affald. Og de er nok værd at værne om. De er minder om sognets fortid af samme værdi som oldtidshøjene og kirken, men ikke som disse sikret gennem fredningslove. Og selv om man kan gøre en indsats for at bevare dem fra myndighedernes side, så ligger ansvaret dog først og fremmest hos sognets egne beboere. Derfor - pas på de gamle vejspor, som endnu findes i Gudum sogn; de er blandt de bedste i Ringkøbing amt.

KILDER:

Sophus Müller: »Vej og Bygd i Sten- og Bronzealderen«, i Årbog for Nordisk Oldkyndighed 1904.

Velbevaret græsklædt hulvejsspor ved Bredmade. De andre parallelle spor er tilvoksede i krat. Disse spor af adelvejen er blandt de bedst bevarede middelalderlige vejspor i Ringkøbing amt. - Foto: Lervig Museum 1985.

O. Nielsen: »Historisk-topographiske Efterretninger om Skodborg-Vandfuld Herred«, 1894.
Videnskabernes Selskabs kort 1790.

Generalstabskort 1890.

Geodætisk Instituts kort 1:20.000, 1917.

Geodætisk Instituts kort 1:50.000, 1958, rettet 1978.

Jeg skal her skrive lidt om Gudum, og om gamle sogn her fra sognet. Sagnene, jeg har fundet frem, er næsten skrevet ordret af, derfor flere steder den gamle skrivemåde.

Jeg er ikke overtroisk, men mener dog, det kan have sin berettigelse, at sagnene bliver kendt af flere, selv om en del af dem lyder noget usandsynlige.

Mariane Thøstesen.

Jeg fandt i arkiversnes støvede gem,
de gamle, gulnede spor,
af kvinder og mænd, hvis dont gik i glem,
af slægter, der heden for.

De trin, de trådte fra dag til dag
i tidens vigende sand,
blev slettet af årenes bølgeslag
mod glemselens brede strand. -

De fik vel en sten, da de blev gemt
under vægten af tre alen jord;
men stenen og stedet forlængst er glemt,
og græsset på gravene gror. -

Men blev de end glemt, fik vi dog arv
af evner og anlæg fra dem,
og det skal tjene til slægtens tarv
at drage »de glemte« frem.

(N.C.J.O.)

Gudum sogn

af Mariane Thøstesen

Gudum betyder Gud-hem, Gudhjem ligesom de to nordvest derfor liggende gårde Vium, der betyder Vihem, der afledes af Vi, et hedensk Gudehus.

Der kan ikke være tvivl om at Gudum i hedenskabets tid, har været et fremtrædende sted for den hedenske gudsdyrkelse.

Hele egnen der omkring, med de mange bakker og kæmpehøje, gør et ejendommelig indtryk, man føler sig på hedensk grund.

Af oldtidshøje findes 82 gravhøje, foruden spor af en del sløjfede.

I de afrundede bakketoppe mod fjorden findes urner nedsatte. På Præstegårdens mark ligger Råbjerg (betyder en høj banke). På Havskovgårds mark ligger Deggerhøj, der er ret anselig (til den har der nok været knyttet overtro, da Degger betyder en ond ånd).

På Krøjkær mark er der sløjfede 2 høje, hvori er fundet 2 guld spiralringe. På Skodborggårdsmark er der nu kun 2 tildels opgravede høje, men i 1638 var der flere såsom: Bjørbjerg, Kløverhøje, Solhøj, Ladehøj, Kjelbjerg, Dvergehøj, Gæshøje, Gjoghøje.

På vester Fiskbæk mark var 3 temmelige store høje. I 1638 kaldtes en af dem Ulvehøj. Ved Vium findes en samling høje, der i 1638 kaldtes Byhøje og Lyngbjerg.

I sognets sydlige del findes nogle høje, der dog mest er uanselige. Indberetningen fra 1638 skriver derom: Sønden i sognet er en stor hede, hvorudi findes disse høje, Hvistenhøj, så kaldet af en Sande, derhos liggende (er vel Hviste-høj item Rishøj, Slundhøj, nok tvende høje kaldes Klosstuehøje, hvoraf den ene er udkastet og derudi fundet en stenstue).

Her lå Trælborge

Røverstuen på Skovgård mark

Endnu en høj findes i samme hede som kaldes Angeland eller Amlets høj, og holdes af gamle folk for kong Amlets begravelse eller nedlag. Samme sted findes en stor mose, som endnu kaldes Angelands eller Amlets mose, og nogle dale kaldes Langdal, Skovdal, Fruerhole.

Højen ligger på bakkekanten ved mosen, og er 84 alen i omkreds og omtrent 5 alen høj. Angeland betyder formodentlig landet ved et snævert vand, idet mosen har været vand, hvorfra Bredekjær bæk havde udløb. Angeland er vel oprindelig Angel-lund, idet vandet har heddet Angel og und betyder Strækningen langs dette, og højen har så igen navn af mosen.

Ved Lind findes noget, som synes at være en gammel skanse eller vold, kaldet Trælborg, der omtales 1638 og findes endnu, som beskrives således: Det er en nogenlunde firkantet plads på henved $\frac{1}{2}$ td. land. Mod nord ligger den op til en dal, mod øst og vest er den omgivet af naturlige lavninger, men mod syd har været kastet en grav eller fordybning, hvorved stedet skilles fra marken. Pladsen er nu pløjet og noget udjævnet. Der er ikke spor af murværk, og der kan ikke have stået vand der omkring.

Dalen, som går herfra syd om Skovgård, kaldes endnu Trælborg dal. Trælborg er en befæstning af lignende art som de såkaldte »Bygdeborge«

i Norge, der ligger på sådanne højedrag, som kunne beskytte dem mod angreb fra de 3 sider, medens de på den fjerde side forsvarede ved en mur af stenblokke og kampesten. I Danmark havde vi nu ikke fjelde, men måtte nøjes med lavere højder. Om disse forskansninger siger prof. O. Rygh i sin afhandling om gamle Bygdeborge i Norge (af hvilke en også kaldes Trælborg), at disse ere anlagte af bygdens egen befolkning som tilflugtssted under pludseligt og overmægtig fjendtligt overfald, og at de stammer fra en forhistorisk tid, navnlig Vikingetiden.

På den sydlige bakkekant af Skovgård mark ud mod samme dal findes en rund plads af 25 alens diameter, som kaldes Røverstuen, uden om hvilken der er kastet en temmelig dyb grav. Nogle firkantede fordybninger på Hornshøj mark bærer også navnet Røverstuen.

Marknavne: I indberetningen 1638 nævnes på Gudum Klosters mark følgende navne Kløverhøje, Harehøj, Kirkehøj. Ved Østergård Lojenhøje, Kjøbenhavnsøje, Klokkehøj, Hårenshøj, Kirkebjerg, Lavsgyts Bjerg. På Tangs mark nævnes Grønhøj, ved Bjerrum Kvædebjerg, Smedebjerg, Risbjerg, Skårbjerg, Skakildbjerg, ved Surkjær Blæsbjerg.

Af dale nævnes ved Fiskbæk Styvendal, Dryndal, ved Krog Tjernerdal, ved Skodborg Trolldal, Skibsdal, Kramshole, Nerkendal.

Spor af fordums skove haves i navnet på gårdene, Skov, Skovgård, Havskov. 1638 nævnes på Vium mark Skovtoft og Viumskov, på Havskov mark Højlund. Om skove minder også navnet Skovkilde på Trabjerg mark. Ved Tangsgård var endnu 1638 en lille lund der hed Tangshoved og altså har ligget på et højedrag. 1638 siges, at den »er intet uden nogle afhugne stubbe og nogle små buske«. I slutningen af forrige århundrede (o. 1780-90) var der en Hessellund ved Å Mølle og Trabjerg som er meget sjældent i denne egn.

Dette er fra Skodborg herred af Oluf Nielsen.

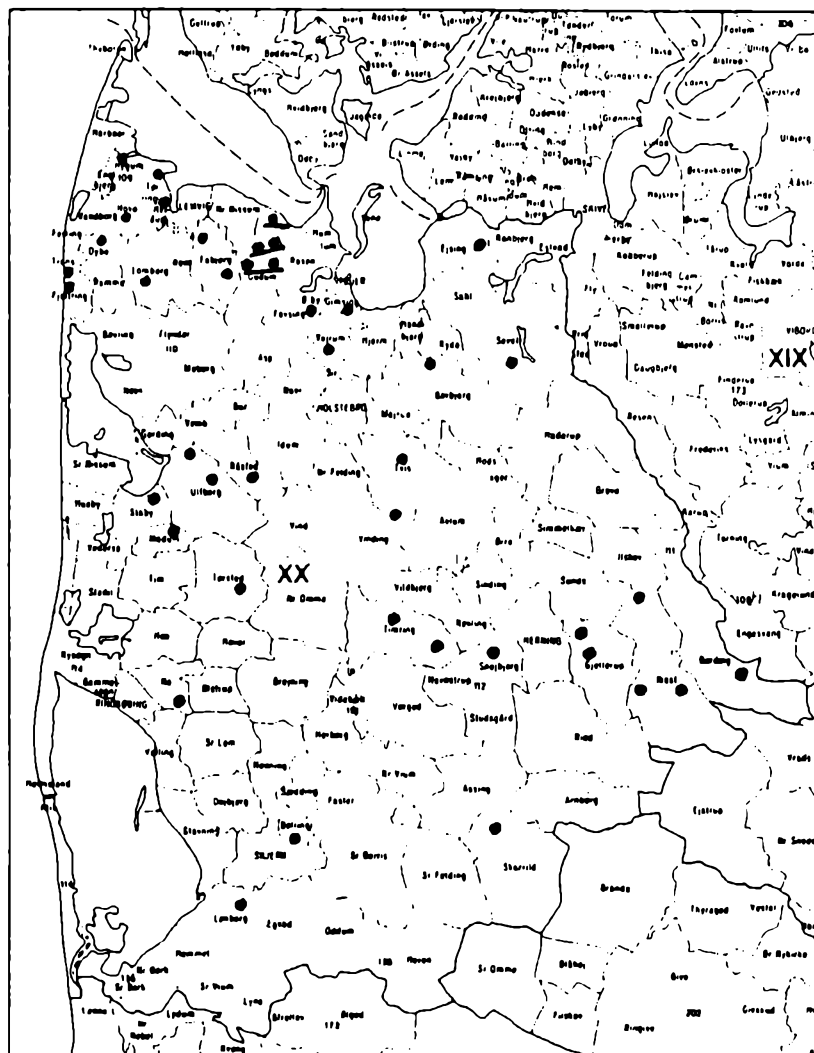
Historisk-topografiske efterretninger om Skodborg og Vandfuld herreder. Skrevet omkring år 1890, så der er meget, der er anderledes i dag.

Oluf Nielsen har en del fra lærer Strandgaard, hvis antikvariske undersøgelser i antikvarisk topografisk arkiv ligger til grund for mange af de oplysninger om Oldtiden.

Heri Kilder fra Gudum

Danske Helligkilder og Lægedomskilder

af Sigfred Svane, 1984

Gennem en længere årrække havde interessen for helligkilderne, nogle af vore ældste kulturminder været svindende, og mange kilder og deres historie glemtes.

I 1926 havde foreningen »Danmarks Folkeminder« udsendt en oversigt over godt 600 kilder, de fleste oplysninger er fra 1890'erne eller tidligere. Fra privat, interesseret side fandt man derfor i 1976 tiden inde til at gøre en indsats for at redde mest mulig, mens tid var, og der fremsattes en plan til en lands registrering af kilderne med primære formål at klarlægge bevaringsforholdene ved besøg ved kilderne.

Kilderne er nogle af vore ældste kulturminder, og flere kilders historie går helt tilbage til afslutningen af den sidste istid omkring 10.000 år siden, da ismuren langsomt trak sig tilbage, og Danmark efterhånden tog form. Gennem kulturperiodernes stenalder, bronze- og jernalder har kilderne været dyrket sammen med naturmagterne solen og ilden.

Missionærer og munke, der sendtes til Danmark for at udbrede kristendommen, gik klogt og mådeholdent frem. De udslettede ikke de gamle gudevi og tildækkede ikke kilderne. I stedet byggede man kapeller - senere kirker ved de gamle kultupladser, og gav kapeller og kilder navne efter den nye lære, som Vor Frue, Jomfru Maria, samt helgennavne m.m. Ved på denne måde at inddrage kilderne i missionsarbejdet, skaffede kirken den nye religion en stærkt voksende udbredelse.

Mange kilder er anset for hellige, helbredende og rensende. Hvilke lidelse søgtes kilderne for? Der kan nævnes Engelsk syge, gigt, lammelser, spedalskhed, sår og bylder, skab og fnat, Koldfeber og krampe, hellig ild (rosen) hovedværk (nok migræne), eksem samt mave- og øjensygdomme, tæring (tuberkulose) samt de ofte hærgende pest- og tyfusepidemier. Den lave hygiejniske standard, forurenede drikkevand, var grobund for mange epidemier, så det er forståeligt, at det rene friske kildevand kunne hjælpe mange. Vandet i kilderne indeholdt måske særlige stoffer som f.eks. jern, mineraler, radium, brom m.m.

En vigtig ting var »ofret« til kilden, mange steder var der opstillet kildeblokke, eller man kastede pengene direkte i kilden.

De hellige kilder, hvoraf der over hele landet fandtes mange, der blev flittigt benyttet i ældre tid. Overtro sagde de der mente, de vidste bedst besked. Men efter at man har lært de radioaktive stoffer lidt at kende, får man en anelse om at de hellige kilder måske dog havde skjulte kræfter i sig, der kunne virke helbredende.

Her i Gudum kunde påvises 5 kilder

Vor frue kilde, der fandtes i en dal, der går tværs igennem sognet. Den ligger i en lavning, omgivet af høje banker der er et engdrag, hvorigennem en lille å bugter sig. Der fandtes før et nonnekloster oprettet omkring 1250, som først lå der nede i dalen. Klostret lå på den ene side af åen og ladegården på den anden. En 10 alen dyb naturbrønd, en kilde som nu er tørret hen og tilkastet lå et stykke vest for og har gjort tjeneste som brønd for klostret.

I en præsteindberetning 1638 omtales et kapel ved kilden, men der findes ingen overlevering om at den har været valfartskilde.

Sigfred Svane, der har skrevet bogen »Danske Helligkilder« fortæller, at han i 1978 besøgte den tidligere ejer af Gudumkloster, Laurids Rahbek, der viste, nede i dalen, hvor kilden tidligere havde sit udspring. Den er for en del år siden drænet til en brønd med isat pumpe.

Skuekilden eller Skovkilden fandtes på de flade agre mellem Trabjerggård og Lemvig-Struer landevej. Trabjerggård har været en hovedgård, der i 1496 ejedes af Hans Olufsen, senere har gården nok en overgang tilhørt Gudum Kloster, der har ejet det meste af Gudum sogn.

I præsteberetningen 1638 nævnes kilden, der siges at vandet boblede og kogte op fra bunden af denne kilde, som var meget kendt på egnen. Der fortælles, at der her hentedes vand til syge og døende, selv langvejs fra. Gården ejes i dag af gdr. Gunner Thorsen, som i 1978 fortalte, at kilden da var indfattet i en stensat brønd, og meget vandrig. Den anvendes nu til kreaturvanding.

Ravnskilden. I et smukt beliggende engdrag ved gården Østergård, hvor den dyrkede mark går over i engen, har kilden sit udspring ved foden af en bakke med plantage sydvest for gården. Østergård har været en af egnens største gårde, men er formindsket ved salg til parceller, hvor der er oprettet flere mindre gårde. Omkring år 1400 ejedes den af Peder Nielsen (Quie) og 1520 var ejeren Christen Mørk i Ørts. Efter reformationen overgik den sammen med det øvrige klostergoods til kronen. 1574 overtoges den af Chr. Juel.

I dag ejes den af fru Olga Østergård, der oplyser, at kilden stadig rinder både sommer og vinter.

Plumkilde. Nordvest for Gudum by ligger Vium gårde og sydvest herfor

findes i en lavning et moseagtig engdrag, her skal kilden have været. I en præsteindberetning 1638 omtales kilden, uden nærmere stedsangivelse. I 1893 nævnes kilden som en ubetydelig fordybning i jorden. Den nuværende ejer oplyser at området for mange år siden er drænet, og kildens plads kan ikke vises.

Ouskilde. Ejeren af den gård i Tang (nok Nr. Tang), hvor kilden var beliggende, oplyste at kilden indtil 1953 fandtes stik øst for gården, i den sydvestlige skråning ved en dalsænkning. Den blev bortdrænet dengang og findes ikke mere. Ous- i Ouskilde er sikkert en fejlskrivning for Ons (Odin) HVILKET TYDER PÅ EN HEDENSK Helligdom viet til Odin. - Er det rigtig, har vi her en Odinshelligdom i en egn, hvor der ellers ikke i overlevering og stedminder findes vidnesbyrd om en Odinsdyrkelse. Navnet Guthum i 1268 og Gudum i 1658 samt de mange kilder i sognet vidner om, at her har været en Oldtidshelligdom. I 1893 fandtes kilden, som en lavtliggende rund sænkning. Ejeren havde da ledet vandet (der var meget jernholdig) ind i et bassin i et nærliggende hus.

De fleste af disse oplysninger om kilderne i Gudum er taget fra bogen »Danske Helligkilder og Lægekilder«, skrevet af Siegfred Svane. Udkommet på Finn Jacobsens Forlag i 1984. Og fra Hardsyssels Aarbog 1926.

Desuden findes der en del oplysninger om Gudum sogn i

Oluf Nielsens bog: Historiske-topografiske efterretninger om Skodborg og Vandfuld herreder 1894.

Ulve i Vestjylland

fra Hardsyssel Aarbog 1907

Der findes i Ringkøbing amt en del stednavne, der åbenbart har fået navn, fordi ulve i oldtiden (før 1050 her i Danmark) har haft tilhold der, f.eks. Ulkjær i Velling, Ulhede i Hee og sognenavnet Ulfborg m.fl.

Ulvene var til stor plage for befolkningen. I årene 1673-74 var det en streng vinter, da blev ulvene meget dristige, sulten drev dem helt ind til bøndernes fæhuse, hvor de overfaldt kvæget, især gjorde de stor skade på de i vintertiden løsgående fåreflokke, men også hornkvæg og heste var udsatte

for deres overfald. Det var heller ikke ufarlig for rejsende at færdes ved vintertid i de tyndt beboede egne.

Kongen udnævnte i 1677 en kongelig ulvejæger i Jylland, når han dræbte en ulv, skulle han som løn have 2 skilling af hver bondegård i det herred, hvor ulven var dræbt. Skindet måtte han selv beholde. I et kongeligt åbent brev af 26. december 1685 står der, at den som fanger eller døde nogen ulv, skal bringe ulven til herreds- eller birketing, hvor han får 4 Rigsdaler for hver gammel ulv og 1 Rigsdaler for en ung ulv.

Ved store klapjagter dræbtes mange ulve, og heller ikke så få fangedes af enkeltmænd. Mange blev også fanget i en ulvegrav (et hul i jorden, ca. 4-5 alen i firkant og lige så dyb, tildækket med grene og kvister).

I Skodborg-Vandfuld Herreder fandtes der særlig på Klosterheden en del ulve omkring ved år 1700. Der fortælles, at en købmandssøn, Niels Bjerregård fra Lemvig 1698 blev forpagter på Gudum Kloster, hvor hans kvæg i flere år led stor skade af ulve.

En gang havde ulvene fået fåreflokken fra Gudum Kloster drevet langt ud over heden, og det så ud til, at de alle skulle blive rovdyners bytte. Da ilede Niels Bjerregård, der var en stille, rolig og gudfrygtig mand, ind i sit lønkammer for at bede Vorherre om hjælp.

Mens hans unge, modige hustru brugte et andet middel, for at frelse fårene, idet hun uden betænkning satte sig på en rask hest, og red af sted ud over heden, hvor hun med en svøbe i hånden drev ulvene bort, og førte bagefter fårene uskadt tilbage til gårdens folk. (1698).

Fra Skodborg-Vandfuld Herreders tingbøger kan nævnes følgende: Torsdag den 17. juli 1709, hederidderen ved Gudum Kloster lod på tinge fremvise en gammel ulv, som han havde skudt på Gudum Klosters hede, og han begærede derfor at få den efter kgl. forordning tilkommende betaling.

En måneds tid senere er i tingbogen indført følgende: Anders Clemensen, hederidder på Gudum Kloster, for retten anmodede om at få udbetalt de af herredets indsamlede fire Rigsdaler, for den ulv, han på Klosterhede nogen tid før havde skudt og her for retten anvist.

5. Juni 1710, Anders Mortensen Ganteris og Jep Laursen Høgsgård i Nisum anviste fire unge ulve eller ulveunger, som de udi Gudum Klosters hede forrige fredag fangede, og begærede derfor deres betaling efter den forordning de af herredet måtte bekommes.

På grund af de kraftige forholdsregler, der var taget, svandt ulvene stærkt, så man sikkert kan regne med at deres plagerier i det væsentlige er ophørt

omtrent ved år 1720. Dog findes der stadig ulve i Jylland i ca. 100 år endnu. Men det er i reglen kun enkeltvis de optræder.

Fra 1709 hærgede der kvægepest i en årrække, hvor omtrent alt kvæget døde i flere landsbyer, i den tid døde også mange ulve, de er sikkert blevet smittet af pesten.

Når ulvene forsvandt fra en egn, troede folk ofte, at her havde overnaturlige kræfter været til stede for at udføre det, menneskehånd ikke havde kunnet. Om sådanne fordrivelser af ulve findes en mængde sagn.

Evald Tang Kristensen skriver i bogen »Gamle folks fortællinger om det jyske almueliv« om hvordan man udryddede ulve.

En »klog« kone samlede en flok ulve, og drev dem væk, mødte hun nogen på sin vej, måtte de ikke nævne ulvene ved navn, men skulle omtale dem som plage, ellers åd de hende.

Der fortælles også, at ulvene især var hård ved små føl, mange følhopper har i kamp med ulvene sparket dem ihjel med deres sko.

Ulvebakken på Barkholt mark i Vendsyssel har fået navn efter en kamp, der stod mellem en ulv og en følhoppe, der kæmpede for sit føl. Ulven måtte lade livet for hoppens hove.

År 1811 blev en ulv dræbt ved gift i nærheden af Viborg, Steen Blicher skrev, at det var den sidste ulv, der dræbtes i Danmark. Der er dog dræbt enkelte ulve senere.

Man har i flere år ment, at den sidste ulv i Jylland blev skudt ved Estvadgård i Ringkøbing amt i året 1813. Siden 1841 er der næppe truffet ulve i vild tilstand her i Jylland.

Conrad Lundgård, ejer af Estvadgård 1810-46, fortæller i 1813 var der en ulv på egnen mellem Holstebro og Skive, der havde taget får, svin og kalve. Lundgård hørte en aften, hans følhoppe vrinskede, og da han kom ud til den, lå føllet dræbt ved siden af moderen, de slæbte så føllet op til gården, og holdt vagt i 5 nætter, den 6. kom ulven, og skytten knuste det ene bagben med et skud, de kunne ikke fange ulven og dræbte den så med et skud. Da Lundgård, der var vidne til det, selv har fortalt derom, må vi tro at det skete således, som det her er fortalt.

(På Vester Fiskbæk mark findes 3 temmelige store høje, i 1638 hed en af dem Ulvehøj).

N.B. Conrad Lundgård er født i Lergrav 1785 og død i Øster Toftum, Resen i 1882 (97 år).

Danske Sagn

som de har lydt i folkemunde, udelukkende efter utrykte kilder

Samlede og tildels optegnede af Evald Tang Kristensen

Hans hovedværk er på 6 bind udgivet 1892-1901 + tillægsbind (6 afdelinger). Desuden findes en ny række med 5 bind 1931-34, der tildels er udgivet af Evald Tang Kristensen og Johannes Evald Tang Kristensen.

Evald Tang Kristensen har udsendt 62 bøger, men der stod 8-10 bind utrykte værker i 1928 - E. T. Kristensen var da 84 år.

Han er ikke blot Danmarks, men verdens største samler af folkeminder. Han var en jævn skolelærer. Det var overtro og sagn, viser og gåder, det var alt det, hvori folket udtrykte sin angst og glæde, sin tro på det evige og sit trofaste sind i det jordiske. Det er grunden i vort folk, ej blot i de, der fortalte E. T. Kristensen sagnene, men i os, børn og børnebørn, vi vil kendes ved vore fædre, det er den nye tid i os skrev Thorkild Gravlund i et forord til Danske Sagn - nye række.

Sagn fremstiller en hændelse, som var den virkelig passeret, det er i modsætning til eventyr, kort og klart og knytter sig til personer, begivenheder eller lokaliteter, som har sat folks fantasi igang; eventyr er altid rent digterværk, hvorimod sagnet kan rumme en sand kerne.

Varsler har spillet og spiller vel endnu en vis rolle for mange. I gamle dage, da såvel belysning som oplysning var sparsom, så og hørte man så meget, der kunne betyde et og andet. Der var folk, der var meget synske, og som forud kunne sige, når der ville indtræffe store begivenheder som dødsfald, bryllupper, ildebrand o.s.v. Og har man syslet en del med det betydelige materiale, der er samlet vedrørende varsler, da tør man ikke benægte, at mange af disse beretninger synes at være reelle nok, selvom vi ikke forstår hvorledes og hvorfor.

Og hvad skal man sige om folk, der med en gren viser vand. Når man har ofret penge på boring efter vand, og vandviseren så kommer med sin pind og påviser, at der tæt ved ligger en righoldig vandåre, og det viser sig, at det passer, hvad skal man så tro. Hvilke kræfter det skyldes, at han kan vise vand, aner han ikke, men mange års erfaring har vist, at det forholder sig således. Smeden, der forstod at behandle jernet, kom ofte til at praktisere

som klog mand. Fra Vestjylland kan nævnes Anders Ulkjær i Ulfborg samt sønnen Lars Kanneworg, Rindum, Kjeld Rasmussen, Gudum, der alle praktiserede i det forrige århundrede.

Gamle Sagn og Varsler fra Gudum Sogn

En af de flittigste til at fortælle sagn her fra Gudum var lærer Søe. Han hed Laurits Kristensen Søe, er født i Nr. Gjørding, hvor faderen var gårdejer og sognefoged. De flyttede til Hornshøj i Gudum ca. 1865, da er Laurids Søe konfirmeret i Gudum kirke. Laurids var elev på Ryslinge Højskole 1873, elev på Staby 1873-74, derefter demiteret i 1876. Vikar flere steder, 1878 enelærer i Gudum n. skole, 1881 enelærer i Gudum ø. skole, der var han indtil 1921, han døde 19.11.1926. Han har opdyrket ca. 75 tdr. land hede, var gift 2 gange, har bygget flere huse bl.a. Skovkloster og Helligkon.

Lærer Søe har også bygget en lille ejendom ved Klosterhede, som han kaldte Binesminde (opkaldt efter hans 1. kone). Det var 3 småhuse (jordhytter) med lidt jord, som han lagde sammen, så der blev en lille ejendom

på 20 tdr. land. Mens Søe gravede brønden, kom en kone og fortalte ham, at hun havde set ild på stedet, og hun troede først, at det var et varsel for ildebrand, og at det var naboens, P. Livbjergs hus, der skulle brænde, men nu var hun kommet i tanke om, at det måske var en, der skulle drukne i brønden. Da Søe så begyndte at køre sten sammen, så folk kunne skønne, at han også ville bygge der, kom hun igen, og sagde, at nu kunne hun se, det ikke var hans hus, men naboens, der skulle brænde. Det kunne hun se vest fra, de to huse kom nemlig, set fra hendes stue, til at ligge lige for hinanden. Det kom til at passe, naboejendommen Livbjerg, der var beboet af husmand og maler Peder Kristian Livbjerg, brændte først på sommeren i 1889. Den 7. juli blev der født en søn der, som blev døbt *Julius Brandt Livbjerg* - Julius efter juli måned - Brandt fordi ejendommen var brændt kort før. Julius blev senere lærer i Fousing, 1920 gift med Maren Andersen fra Resen. De fik 2 piger, som også fik navnet Brandt, nemlig Marie og Minna Brandt Livbjerg.

Livbjerg fra før 1943. Altså husene, der blev bygget i 1889 efter brænden, som den gamle kone havde forudset.

Lærer Søe fortæller også, at der var en lærer i Gudum, som hed Bærtelsen, han var så slem til at slå. Der var især en dreng, han var så forfærdelig til at rykke i håret. Så klippede drengen det snært af, så læreren ikke kunne få fat i det. Men nu blev det galt med ørerne. Små smurte drengen dem ind i svinefedt, og nu kunne læreren ikke holde ved dem. (Lærer Søe var nu også meget slem til at slå børnene, man kan sige, at lærdommen blev banket ind hos ham).

Lærer Søe har samlet mange tegn og beretninger fra Gudum - revyviserne fortæller jo også om mandens personlighed.

Melodi: Den oldenborgske kongerække.

Og degnen han vil gå i kloster
men det vil Tovborg ikke ha'.
Skønt blind og døv og stærkt han hoster
han ikke må sin afsked ta'.
Nu vil han prøve vores kejser
hvad han vil si' om denne sag.
Hvis han siger nej så degnen rejser
til paven straks den samme dag.
For paven vil jo gerne have
at man skal munke lave
så mange som man kan.

Og Klosteren er skævt i grunden
skønt den er lagt af Jens Johan.
Nej sådant klares ej med munden
med vaterpas man lægger an.
Og Gadegaard er mestermurer
han har et vældigt vaterpas
han hele skidtet blot vandskurer
og glemmer sent sit loddeglass.
Med ruder skæve og døre vinde
han har sig sat et minde
som kloster arkitekt.

Revy-vise fra 1915-16
De to vers om lærer Søs er skrevet af Kr. Touborg Jensen

Melodi: Ja, ham kan sagtens

Hr. lærer Søs har nylig bygget sig et dejligt hus.
Det hedder »Helikon« og det betyder noed med mus
her dyrker han sin have og en smule god musik
og I skal bare se hr. Søs menik
og pensionist han er for vist
for han kan sagtens, ja, han kan sagtens
men det er også det eneste han kan.

Sang om Gudum skrevet af lærer Søs

Gudum er - mig så kær
dejligt er at dvæle der.
Kløft og dal - krydret sval
grønne højtidsal
over runde bakketop
nåleskove vokser op.

Længst mod nord - skønne fjord
som en sølverbånd sig snor.
Snekker små - stolte gå
kløver bølgen blå.
Thylands bølger spejler sig
i dine vande yndelig.
Havfruesang - dagen lang
lyder over vang.

sterhede i Gudum, og der er endnu et hul så stort, at der magelig kan ligge en stor gård dernede, det er der, hvor trolden tog sandet. Det traskede han af med, men da han kom hen til vandet og vilde til at kaste det ud, gik der hul på vanten, det , der var i selve vanten, blev til en meget stor høj, der kaldtes Store Råbjerg, men det der var i rommelfingeren faldt ved siden af og hedder Lille Råbjerg. Siden prøvede trolden ikke på at kaste jord i Sundet.

K. Kr. Jensen, Gudum, fortæller om en nisse, der kom i tanke om, at det dog kunde være skønt at se over til thyboerne, men fjorden var imellem, og den var ikke så let for nissen at komme over. Som han nu stod ved strandbredden og grublede over, hvorledes han skulde komme til Thy, kom han i tanker om det; han skyndte sig hjem og hentede en af sine lufvanter, og så spadserede han af sted ud i Klosterhede, hvor der var mange høje, og derpå greb han en af de mindste høje og puttede den i tommelfingeren på lufvanten, dernæst tog han en af de største og puttede ned i det store rum. Derpå tog han luffen på nakken og vandrede af sted ned mod Limfjorden, thi de to høje vilde han kaste deri, og så gå over til Thy på dem, men da han kom lidt nord for Gudum kirke, slap enden af tommelfingeren, og den mindste høj faldt ned. Nis lod højen ligge og skyndte sig ærgelig videre på præstens mark. Da han kom til skellet, slap enden af den an-

*Nord for Gudum kirke gik der hul på nissens vante.
Christina Svendsen, 5. kl. Gudum skole*

den, og den store høj faldt også. Nis lod højen ligge og skyndte sig hjem, og siden den tid prøvede han aldrig på at komme til Thy. Men begge højene ligger endnu på præstens mark, den lille nord for kirken og den anden længere mod nord ved skjellet; den hedder Råbjerg høj og er den største høj i Gudum sogn.

(Det lyder lidt usandsynligt, da nisserne er små folk).

Gudum Kloster

I bogen »Fra Danske Slotte og Herregårde« fortæller forfatteren Gorm Benzen følgende om sogn og spøgelse på gården Gudum Kloster; det spøjte på gården i gammel tid, i en klosterfløj lå det såkaldte blå kammer, hvor det ikke var godt at være om natten. Det lød, som om mange mennesker kom ind, og der blev kastet rundt med tomme kasser og tønder. Men man så dog aldrig noget.

En frue fra Gudum Kloster var høj-gravid; en dag var hun så uheldig at falde over en gravsten på kirkegården og slå hul på knæet. Der gik blodforgiftning i benet, og hun døde, men da hun skulde begraves, fik hun lærred, tråd, nål og saks med i kisten; det var nemlig opfattelsen, at uforløste kvinder senere fødte i graven, og følgelig måtte kunde sy tøj til den spæde.

Det samme skriver lærer Søe også i »Danske Sagn« Frugtsommelige koner går igjen. De kommer pilkende efter deres saks og nål samt tråd, hvis man ikke giver dem det med i graven. Han nævner også fru en på Gudum-kloster, der fik disse ting med i graven.

Tingdalen er den dal, der fra Klostermølle går op til Gudum kirke. Lærer Søe fortæller, at man der kan møde en hest uden hoved. Han fortæller også, at der har stået et tinghus norden for Kloster, og at der blev forrettet meget ondt. En kone fra Kloster mølle var en aften gået fra by og nord på, og der kom hun om ved to blåklædte mænd, med store, brede, blanke knapper i kjolen, de sad på vejkanterne al stille, de var i gammeldags klæder. Det var der i Tingdal, hun så dem. Hun blev syg, da hun kom hjem, og lå en tid, og så døde hun.

Kjeld Rasmussen, født i Skodborggårdhus, var anset for at være klog mand, fortæller, at Gudum kloster, der var et nonnekloster, har ligget noget syd for kirken og den nuværende gård, nemlig tæt nede ved bækken, hvor

der nu er noget rørkjær. Det har der været omflødt. Hans fader har gravet en hel del munkesten op der.

I den dal, der løber sønden om Gudum Kloster, boede en kone i et lille hus, som hed Hølld, og hun kaldtes Blank-Stine eller Messing-Stine, fordi hun altid havde væggene overhængt med små stykker messing og andre blanke sager. Der sagdes, at hun sad hjemme og malkede Kloster køer med to strikkepinde. Vist var det, at de på Kloster ikke kunde malke andet end blod af køerne, og det kunde jo ikke have sin årsag i andet end hekseri. Manden rejste da ned til den kloge kone i Himmerland, og hun kom derop og sagde, at køerne var forheksede. Hun sagde tillige, hvem heksen var, og det var jo, som de fleste formodede, Blank-Stine. Så en dag, da hun havde været oppe på Kloster et ærinde, tog herremanden en vognkjæp og fulgte efter hende om på kirkegården, hvor han gav hende sådan en dragt prygl, at hun ikke forvandt det mere. Den kloge kone havde nemlig sagt, at når han kunde få hende til at bekende og love ikke at gjøre det oftere, så kunde hun ikke gjøre ham mere ondt, for hun var bundet af det løfte, hun gav på indviet jord. Man siger også, at der er en slags urter, man kan tage mælken af køer med. En gammel mand, der tjente på Kloster i sine unge dage, fulgte en dag bag efter præsten og herremanden, og hørte da præsten sige, mens han pegede ned mod jorden: »Det er dem, man kan tage mælken af køerne med.« Men da han gik lidt bagefter, kunde han ikke se, hvad det var for urter.

(fortalt af Kr. Jensen).

En karl gik op til kirken nytårsaften og stillede sig uden for kirkestetten med en tørv af kirkegårdsjord på sit hoved. Så kunde han se, hvem der skulde dø i sognet det år. Så kom den og så den, og sådan blev de ved at komme alle sammen. Til sidst kom der en med en strikke om halsen, men ham kunde han ikke kjende. Da var det ham selv, for han hængte sig det år.

(fortalt af lærer Søe).

I den vestligste gård i Trabjerg var en gammel kone, der døde for en 50 år siden. Hun var syg og meget simpel. Så blev der kjendt hende det råd, at hun skulde gennem kirkegårdsjord. De skar en vældig stor tørv og puttete hende der igjennem. Jeg ved ikke, om de fragtede hende op til kirkegården eller tørven ned til gården, hendes svigersøn var med til det, og er levende endnu.

(skrevet af lærer Søe, Gudum, i år 1896).

Også i præstegården i Gudum skete der mærkelige ting. Tang Kristensen fortæller, at der engang var en røgter der, som kunde gjøre forskellige unaturlige kunster, men han gjorde ingen fortræd med dem, thi enten brugte han dem for morskab eller for at hjælpe andre.

Der fortælles om ham, at en dag, da der var marked i Lemvig, og alle folkene gjerne vilde til marked, men ikke kunde, fordi de skulde have høstakke hjem, da det så ud til regn. Så sagde han til dem: »Når I giver mig fire skilling hver, så skal jeg nok få høet hjem, og I kan kjøre til marked alle sammen«. De kunde nu ikke forstå, hvordan han vilde bære sig ad dermed, men de gav ham glad de fire skilling hver, og så rejste de afsted til marked.

Derpå tog røgteren sin pisk, han hed for resten Kristian Gasse, og gik op til høet og begyndte at knaldre for det, og stakkene skred lige så pænt afsted hjem i laden.

En dag gik Gasse, som de kaldte ham, uden for gården med sin pisk i hånden, da kom præsten hen og talte med ham, men i det samme ser han en flok vildgæs, der fløj tæt forbi gården, og præsten sagde: »Havde vi endda haft nogle af disse fugle«. Det kan De let få, råbte røgteren, og foer i

Gasse fik gæssene til at flyve ind i præstegården.

Dan Andersen, 3. kl. Gudum skole

det samme afsted i retning af gæssene, og så varede det ikke længe, før præsten til sin store forundring så, at gæssene kom flyvende ind i gården, og røgteren gik bagefter, svingende med sin pisk. Da de var kommen alle sammen, fangede han dem, og nu kunde præsten da få gåsesteg nok for det første.

En anden dag, da præsten gik ud af gården sammen med nogle andre af folkene, stod der to river og sloges, så tænderne røg af dem, og Gasse stod lidt derfra og lo ad det. Denne kunst fandt ikke så megen nåde for præstens øjne, og han vendte om med det samme, og vilde gå ind i gjen. Men i det samme begyndte en stendynge, der lå henne ved muren, at splittes ad, og stenene begyndte at flyve mod hverandre af sig selv med store knald. Præsten rystede på hovedet og skyndte sig ind, thi nu blev han næsten bange for, at hans røgter skulde blive ham for mægtig, og han besluttede derfor at tænke på at tage magten fra ham.

Næste dag gik præsten ud på marken at se til sine kreaturer, og da var røgteren i færd med at flytte dem. Så begyndte præsten at skjælde ham ud, at han ikke passede godt nok på kreaturerne, og så vilde han sige ham, hvordan han skulde bære sig ad. Men det fandt røgteren for urigtig, og han bad præsten passe sine egne sager, så skulde han også nok passe sine.

Nu blev præsten vred og spurgte, om han vidste, hvem ad dem der var mand på gården. Ja, det vidste han vel, men han vidste også, at hvis hr. pastoren ikke skyndte sig hjem, så skulde han nok flytte ham tillige med kreaturerne. Men præsten blev ved med at skjælde; dog hurtigt blev han betænkt på at komme afsted hjem, thi han så køllen gå ud af røgterens hånd og hoppe hurtig hen imod sig. Nu blev han bange og løb hurtig hjem, seende sig over skulderen, men bestandig så han køllen lige i hælene på sig. Endelig fik han døren op, som hanhurtig smækkede i for sig, og nu var han sin forfølger kvit.

Præsten grundede da meget på, hvorledes han skulde få bugt med den røgter, med det onde kunde han nok forstå, han kom ingen vej, og så vilde han derfor til at prøve med det gode. Derefter var præsten en tid meget venlig mod ham, og en dag fik han ham overtalt til at blive døbt om. Siden efter at det var sket, sagde folk, at han ikke kunde gjøre flere kunster, men enhver var alligevel bange for ham.

Han gik således en dag nede ved Limfjorden, og der var en lille pige, der vogtede kreaturer, hun var gået ud i fjorden og havde sat sig på en stor sten, der lå lidt fra land. Da hun så Gasse komme, blev hun bange, men blev dog

*Gasse og pigen på stenen.
Kirsten Bech Thorsen, 3. kl. Gudum skole*

siddende. Idet han kom forbi hende, sagde han: »Hvad vil du give mig for, at når du løfter dig fra stenen, den så holder ved dig? Hun blev nu mere bange, var glad, da han gik igjen og skyndte sig i land, men stenen blev jo liggende, senere turde hun aldrig gå ud og sætte sig på den.

Pastor Ascanius byggede sig et nyt fæhus, og så flyttede han en høj og fyldte den under huset som fyld. Da det nu var færdigt, havde de altid en stud for mange. Så fik præsten det at vide, og han sagde da, at de skulde gå i seng den aften kl. 8, og så gik han der ud og trak kjole og krave på. Siden mærkede de aldrig noget. Ja, det var en klog præst.

(fortalt af Kjeld Rasmussen).

(Hr. Saxo Ascanius var præst i Gudum 1782-1817).

Der fortælles også, at Mester Jacob Ascanius var præst nede ved Limfjorden. En morgen talte han fra stuen af til sin endnu i sengekammeret liggende kone: »Å, Maren, mester Jacobs, skynd dig at komme herind«. Hun skyndte sig derind, og han fortsatte: »Å, se hvilken en dejlig udsigt, vi har fået til fjorden i nat«. Om hun delte hans henrykkelse, er ikke hel sikker, for det var laden, der var falden.

Den Viborg bisp kom på visitats i Gudum. Der var to skolemestre i pastoratet, som hed ligedan, men der var dog den forskel, at den ene kunde synge, den anden ikke. Så talte biskoppen og præsten med hinanden om lærerne, og præsten roste den syngende lærer, som en dygtig mand. De kom så på visitats, først hos den ikke syngende, og nu havde bispemanden taget så meget fejl, at han antog ham for den dueligste. Det gik så naturligvis meget godt. Endelig sagde bispemanden: »Nu skulde vi høre lidt af sangen«. Men børnene kunde imidlertid kun 2 salmer og endda blot så nogenlunde. Den første var: »Aleneste Gud«. Da biskoppen hørte den, så han lidt skuffet ud, men tænkte: »Det bliver vel bedre, lad os høre en til«. Det var: »Hvo ved, hvor nær mig er min ende«, og den passede godt, da læreren længtes efter enden. Så fandt præsten anledning til at bemærke, at bispemanden tog nok fejl, det var den mindre dygtige, han visiterede hos.

Gården »Hede«

Fra Dansk Folkemindesamling 1924 fortælles følgende fra gården Hede i Gudum, af Peder Hede Måbjerg, han var på det tidspunkt ca. 50 år, altså født i Gudum ca. 1875, havde en søster Marie Hede, de var nok børn af den 82 årige Niels Hede, altså født ca. 1842 i Gudum. Gården havde været i familiens eje gennem flere slægtled, og om efterfølgende kunde have haft nogen forbindelse med, at P. Hede senere solgte gården, hvad der forøvrigt ikke er grund til at synes, vides ikke, ellers savnes enhver løsning.

P. Hede er meget musikalsk og spillede som yngre en del ved festlige lejligheder på violin.

Når han kom sent hjem, undlod han, for ikke at forstyrre husets folk, at gå ind på sit eget værelse, men gik i stedet for i seng i gæsteværelset. da hændte det ret ofte, når han var falden i søvn, at han mærkede ligesom noget, der blev rullet over ham. Der skete dog intet andet i forbindelse med dette, så han skænkede det ikke nogen videre tanke. Der gik en del år. En dag kom hans kones søsterdatter fra Norge på besøg og skulde overnatte. For spøg spurgte hun, om der var sådan nogen fare af nogen art ved at sove der i gæsteværelset, og P. Hede svarede ligeledes i spøg, at der jo rigtignok var lidt spøgeri somme tider, men det var da ellers ikke særlig farlig.

Næste morgen spurgte de, om hun havde mærket noget. »Ja, det var nu ikke helt fri,« svarede hun, »det var næsten som om, der blev rullet en dyne

hen over mig, som jeg lige var faldet i søvn.« - Først nu gik det rigtig op for P. Hede, at dette havde han jo så tit mærket noget lignende.

Senere blev der holdt fødselsdag på gården, og kogekonen, som lavede maden, skulde overnatte, og sov i samme gæsteværelse. Dagen efter, da P. Hede kørte hende hjem, sagde hun pludseligt: »Der vil ske noget på Hede«. - »Hvordan det?« spurgte Hede. - »Jo,« svarede hun, »da jeg var lige ved at sove, mærkede jeg ligesom noget, der blev smidt over mig«. Straks efter solgte P. Hede gården, men ellers skete der ikke noget.

Et forvarsling for Drukning

På P. Hedes fødegård, Hede i Gudum, hørtes igennem flere år ofte et ejendommeligt forvarsel, idet flere af familiens medlemmer, når de sad i stuen, kunde høre, at yderdøren til tider blev åbnet, og hurtige tunge skridt lød over bryggersgulvet, men standsede ved køkkendøren. De så tit efter, men der var ingen, og efterhånden blev de vante dertil og så ikke mere efter, hvad det kunde være.

Således gik en del år, Hellig tre kongers dag år 1896, da familien om aftenen sad samlede om aftensbordet, hørte de det igen, som så ofte før, og en af de tilstedeværende, P. Hedes søster Marie henkastede bare: »Nu er det der igen.« Straks efter rejste de sig fra bordet for at gå ud og fodre hestene, men da de kom hen til døren mellem køkkenet og bryggerset, stod der en enke, Elisabeth Øster, kusine til den kloge Elisabeth Øster fra Resen, forpustet og i førstningen ikke i stand til at give nogen forklaring. Endelig fik hun fortalt, at hun havde set to børn falde gennem isen i en mergelgrav, som lå ikke langt borte fra Hede. De skyndte sig hen til mergelgraven, men børnene, en dreng og en pige, fra Thomas Thybos i Gudum, var begge døde, da de fiskede dem op af vandet.

Siden den tid hørtes der aldrig mere fodtrin af den art i bryggerset; men iøvrigt var dette ikke den eneste forvarsel for ulykken. Når de høstede på Hede sås ofte, som regel ved solnedgang, gennem flere år som et flammebrand, der slog ud af laden gennem den dør, hvorigennem ligene af de to druknede børn førtes til kirkegården. Sidste gang så P. Hede og Marie Hede flammerne en aften, de kom fra teatret i Struer, og formanede Thomas Thybo til forsigtighed. Efter at børnene var blevet begravede, sås dette varsel ikke oftere.

(Enken Elisabeth Øster boede i »Paris«. I Gudum kirkebog står: »6. januar 1899 druknede husmand i Melskodborghus Thomads Skadkær Pedersen og

Dorthea Marie Jensens børn Maren 10 år og Peder 9 år i en mergelgrav ved Hede i Gudum. Thomads blev kaldt Thomads Thybo«).

Middel mod vorter

P. Hedes søster, Marie Hede havde som barn den ene hånd overstrøet med vorter. På gården tjente den gang en karl, Søren Chr. Sørensen fra Gudum, som fortalte hende, at han nok kunde fjerne vorterne.

Hun fulgte ham om til møddingen, hvor han trak et halmstrå ud og sagde, at hvis han måtte dyppe strået mod hver vorte, og atter anbringe strået i samme hul, hvoraf det var trukket ud, skulde vorterne nok forsvinde af sig selv. Dette troede Marie dog ikke, men Søren sagde: Vi kan jo levne den, så kan du sjel se? - hvorpå han tog strået og dyppede det mod alle vorter på nær én. Et stykke tid efter opdagede Marie pludselig, at vorterne var borte, så nær som netop den, Søren ikke havde berørt med strået.

Peder Hede - født 1875.

Overtog gården »Hede«, som havde været i slægtens eje i flere generationer. Solgte gården i 1914.

Flyttede til struer.

På den tid foregik der mange mærkelige hændelser på Hede.

En ligskare

Ti år før P. Hedes bedstemoder døde, så en teglbrænder, der arbejdede på teglværket, som hørte til Hede, hendes ligskare. Det, han særlig havde lagt mærke til, var hestene og vognene, og bl.a. fortalte han, at vognene som bar kisten, var forspændt med to røde heste, som havde halerne bundne op. Det brugtes meget den gang at binde halerne op på hestene, men til en begravelse måtte dette i følge gammel skik ikke finde sted. P. Hedes bedstefar handlede meget med heste, og da bedstemoderen døde, havde han lige netop fået et nyt spand røde heste. Da sønnen var på vej til kirken med kisten på vognen og de røde for, opdagede han pludseligt, at han havde glemt at løse halerne. Han stod af for at slå dem ned, og han kom nu i tanke om teglbrænderens syn med ligskaren.

P. Hedes far troede ellers ikke på varsler og syn, men en aften, han kom sent hjem fra Mellem Skodborg, så han lys i det ene gæsteværelse. Han mente, der var tyve, men da han ikke var særlig bange af sig, stillede han sig an på vagt ved døren og råbte ind, at de skulde komme ud med et lys. De stod op, tændte lyset og kom ud til ham, hvorpå han gik ind i gæsteværelset, som han imidlertid fandt tom, og vinduerne haspede indefra; altså havde der ingen været. Få dage efter døde et lille barn på gården, hun blev lagt ind i gæsteværelset, og trods alt kunde Hede alligevel ikke frigøre sig fra den tanke, at det var barnets liglys, han havde set den aften.

Tang Kristensen fortæller, at nogle Kjæltringer havde deres tilholdssted i nogle lergrave sønden for gården Hede i Gudum. De lå der, til de mærkede, at mandfolkene i gården var væk, enten på marken eller i mosen o.s.v. Så kom de frem. En dag kom de til min gamlemor og vilde halvt true dem til noget. Da de blev nu for kamme, så gik hun ud i gården og råbte på Poul, Per og Kræsten, og hvem hun kunde finde på, de skulde komme ind, for der var skåers folk i stuen. Så rendte de, og der var endda aldrig et menneske i laden.

Kjæltringerne lå gerne og solede sig i nogle hedepratter (agre, der springer med ny lyng).

(dette er foralt af Ane Katrine Jensdatter, Kloster Hedehus).

Barnets køn (fortalt af H. P. Hansen, Herning)

Niels Chr. Peiter sa': »Ta' en Fagør hat o' imens - så får i en søn«. Da jeg hørte dette træk, tænkte jeg, at det kun var en lokal spøgefugls opfindelse;

men da jeg forleden var i Gudum, Skodborg herred, hørte jeg den 82 årige Niels Hede samme sted, som befalede at tage en kasket på og gå til konen fra højre side - for at få en dreng, så man står vel alligevel overfor en gammel tro her. Måske skal hatten eller kasketten yderligere henlede konens opmærksomhed på mandskønnet i lighed med, hvad man har troet med hensyn til farver (en kone i rødt i nærheden af hoppen, der bliver bedækket, giver et rødt føl. Jævnfør også de brogede dyr i bibelen).

Første Mosebog 30, vers 32 og følgende.

Det er Jakob, der tjener hos sin svigerfar Laban, først i 7 år for Lea, derefter andre 7 år for Rakel. Bagefter tjente Jakob, for at få alt det stribede og blakkede får og geder, så står der, at når dyrene kom for at drikke og parre sig, tog Jakob friske grene og skrællede barken af, så der kom hvide striber, dem stillede han op, når de kraftige dyr kom, så de kunne parre sig foran grenene, og så blev deres afkom, de da fødte, spættet og blakket.

I 1927 fortæller Dorte Sørensen, ca. 62 år, født i Gudum.

Når et par folk ønsker en dreng, skal manden (ved samleje) gå til konen fra højre side og have sin kasket på. - Fortalt af hendes fader, Niels Hede i Gudum, 85 år.

I Gudum kirkes findes en sort ligsten på nordvæggen, som fortæller, at her ligger ærlig og velvise mand Poul Eliassen (som var ridefoged og boede i Østergård) sammen med sin hustru og hendes anden mand.

Efter sagnet var der vist måde med hans ærlighed, det fortælles, at han fik Østergård med stor uret, idet han tog jord i sine sko og aflagde ed på, at han stod på sin egen jord. Østergård var dengang en stor gård.

Måske er det derfor, han ikke kan finde hvile i sin grav, men kører hver nat ad en vej ude i Kloster hede, som hedder æ Karatvej eller Poul Eliases vej, han kommer ovre fra Holmgård i Møborg. Han færdes ad den vej, til han kommer til kæmpehøjen, hvor han kan se skorstenene af Østergård, så er han fri og vender om igen. Nu er kæmpehøjen sløjfet, for man har dæmt en dal med den. Der fortælles også, at han har to hunde med sig, og de er lænkede sammen. Der er et stykke jord i Havskov i Gudum lige ind til Højbjerg skel. Det skal være given som faddergave fra Højbjerg.

Det er, hvad *Lærer Søe* har fortalt - *A. K. Jensdatter Kloster*, Hedehus har fortalt noget lignende.

Der er en, der hed Peder Skrifer og boede i Østergård og Poul Elias, han

boede på Nørre Holmgård ovre i Møborg, de havde så meget sammen. Der er en ensporet vej ude i heden, den bærer navnet Per Skrivers vej eller Poul Eliases vej den dag i dag og bliver aldrig aflagt. En gammel én, de kaldte Niels Kristian Hederidder, han fortalte, at han havde set Poul Elias ride der på en bitte hvid hest, og han blev ved så længe, indtil han på bakkenden der sønden Østergård kunne se Østergårds skorsten. Så forsvandt han.

I Højbjerg i Gudum ver der noget spøgeri. Da Jens Højbjergs første kone var død, kunde han ikke få ro for hende, hun spøjte der, og så måtte de hente pastor Steenberg, han hjalp dem. Der ligger en sten for sønden i haven i Højbjerg, den er ligesom en gravsten. Der er vel en alen muld på den, men der er ingen, der ved, hvad der ligger under den. De har den forestilling, at der skal en være hemmelig begravet under den sten.

(Kjeld Rasmussen).

Tekst til sort ligsten på Gudum kirkes nordvæg

Her ligger ærlig og velvise Mand,
Povel Eliæsøn hedde hand,
som tjent for Rid-foged i tredve Aar,
over Krogsgaard, Bækmark og Holmggaard.
Fem Børen han auled med Hustru sin,
hvis Navn er Boel Christensdatter fin.
Hvilken efter hans Død ved Haanden tog,
den hæderlig Ungmand Morten Klog.
Alle tres Figurer her for dig staar
de leved og død i Østergaard.
En glædelig Opstandelse Christ dem giv,
og deris Talsmand paa Dommerdag bliv.

(efter provst E. Madsens gengivelse).

I gamle sagn nævnes Povel Eliæsøn knap så pænt som ligstenen skulle formode.

Dernede i Høgsgård var også en heks, og hun havde en søn, som hed Anders Høgsgård, han boede i Øster-Trabjerg i Gudum, og han havde lært at hekse efter sin moder. Han har fortalt, at da han flyttede og vilde sige farvel til hende, da gav han hende et kys, men det skulde han ikke have gjort, for det var et slemt kys, hun der gav ham. Anders Høgsgårds søster blev syg, og så søgte faderen jo råd hos en klog en, og fik også råd for det. Han vilde gjerne vide, hvem der havde gjort det. Ja, det var ikke rart at vide. Men han blev ved at presse på og vilde have det at vide. Så gik den kloge mand endelig ind på det. Man skulde gå i kirke næste søndag, så skulde han nok få besked. Han går altså til kirken, og som de står der uden for og venter på præsten, da kommer hans egen kone løbende, og hun var så oversprøjet af fløde. Hun var ved at kjærne, men pludselig kom der bud efter hende, og hårene flagrede ned om ørerne på hende. Da hun kom til stetten, så vendte hun om og gik hjem igjen. Så kunde han jo se, hvem det var. Det var en anden en, hun havde lagt det for, og så var hendes egen datter kommet over det.

(Lærer Søb, Gudum).

De følgende er fortalt af Kjeld Rasmussen, Gudum, der var meget kjendt som hjemmedyrlæge.

Bennet i Fløndergårde var en klog kone. Kristen Høgsgård henvendte sig til hende fordi de havde uheld med alt muligt, og vilde gjerne vide, hvem der havde gjort det. Ja, han kunde gå til kirke på søndag, så skulde han nok få det at se. Så kom heksen i et lille rødt stakket skørt og særkeærmer og med hænderne fulde, og hun rendte tre gange runden om kirken og keg ind ad kirkedøren. Så kunde han jo se, hvad hun var for en, og han kom ikke til kirken den dag, for han havde fået andet at tænke på. Han fulgte med hende hjem og gav hende en god lussing hug, det var jo hans egen moder. Sådanne folk skal jo gjøre ondt, og så kan det lige så godt falde på dem selv.

Anders Høgsgård vilde kjøbe en gris i Kokholm, men manden vilde ikke sælge den. Men grisen var hjemme ved Anders, inden han kom hjem, han boede den gang i Øster Trabjerg. De bar den til Kokholm igjen, men den brækkede ud og løb ad Trabjerg til. Da de flere gange havde prøvet det, måtte manden til at sælge Anders den.

En gang nede i Remmer kro, der satte Anders Høgsgård et væddemål med kromanden Hans Pæjter, om at han kunne forhekse Anders Øster-

gårds pibe, så han kunde ikke tænde den. De væddede om to kaffepunser. Kristen fik reven en svovlstik og vilde tænde, men Anders Høgsgård satte hatten for øjnene og begyndte at læse, og så så Kristen efter det og glemte at røge.

Han prøvede det flere gange, men det var lige nær. Ja, kan A ikke tænde den, sagde han, så kan A jo også putte den i lommen. Så måtte kromanden af med punsen.

Kjeld Rasmussen fortæller: A var i Trabjerg for at slå en hest op, og der sad Anders Høgsgård også, og han sad framme på æ kjøkkengulv på et treben og lagde hovedet på hænderne. A slog en gang og A slog to gange, og der vilde intet blod komme. Så kunde A jo forstå, at hvordan det var fat. A slog fire huller. Endelig til sidst kom blodet. Så kom Anders høgsgård også og bad mig om ikke at lade det løbe den ihjæl. »Nu har A løst det, kan du nu stoppe det,« sagde A, men det kunde han ikke, så standsede A det.

Den tidligere kroer i Remmer, Hans Pejter var stum de sidste år, han levede, han kunne blot give nogle lyde fra sig. En nat logerede en håndværkssvend, som var stum, der i kroen. Om morgenen, da han skulle betale for nattelejet, så havde han ikke penge nok, der manglede otte skilling. Kromanden var ubarmhjertig og fordrede sine penge, men da mennesket nu ikke kunde betale, trak han ham af vesten og vilde beholde den. Så var der to tjenestepiger, der sagde, skal vi ikke betale. De gav nu hver fire skilling, og han kom af sted. Dagen efter var kromanden aldeles stum. Han var tillige noget tunghør, men kunde da nok snakke.

Karen Kålund, som har fortalt følgende, havde en gammel morbroder, der var kromand i Rimmer Kro, han var velhavende, men meget nærig. Engang havde en fattig mand (en tigger) haft natlogi i kroen, da han om morgenen skulde betale, havde han ikke penge nok, og så beholdt kromanden Peder Rimmer staklens vest. Nu var der i kroen en gammel staldkarl, som havde været der i mange år, han siger: »Nej hosbond, det er skidt gjort, staklen skal ha' hans vest - så vil A betål«, og det gjorde han, og Peder Rimmer var nærig nok til at tage staldkarlens penge inden staklen fik vesten, men fra den dag begyndte kromanden at skranke (blive sygelig), det blev langsom værre og værre, og til sidst blev han hel lam, og folk mente, at det var straffen for nærigheden mod den fattige stakkel.

Følgende er fra »Dansk Folkemindesamling«

Endnu er der mange, som tror, at når et brød ligger med underskorpen opad, bli'r der skænderi i huset før aften.

Eller en kniv ligger med æggen opad, skal familien rammes af en ulykke.

Eller en mand går ud at leje en tjenestepige; og den første kvinde, han møder, ingen forklæde har på, så kan han lige så godt gå hjem igen, thi da har han uheld med sig. (Disse tegn er der flere vestjyder, som tror på den dag i dag, selv yngre folk - (skrevet 1919).

Når de i gammel tid valkede hoser, gjaldt det om at få den te å løv, (blive tyk og blød). Fiskesuppe skulde være god til dette brug, ligeledes at lade sit vand på det; hvilket naturligvis skulde gå af i stilhed.

Synke brudeben

Skikken »å syk æ brudeben« (Gudum 1912) (jvf. Fulbergs ordbog: Brudeben). I ordbogen står: Brudeben er leddetappen i fåre- og kalveben på skanken, kan en pige synke det, er hun tjenlig til at giftes; også fortælles, at en brud skal være bleven kvalt med det, hun var endnu ikke mandsvoksen.

Lys varsel for bane 1924

For ca. 30 år siden kom Jens K. Jensen vandrende fra Struer til Sig i Flønder en aftenstund, og da han kom gennem Hestbæk kjær nord for Bur st., så han en lang række lys komme løbende gennem Bur hede. Er her et tog, tænkte han, så er jeg gået meget fejl af vejen der - og ildøjnene løb og løb og forsvandt. Jens K. fortsatte sin vandring og kom godt nok hjem, den vej han var begyndt på.

Fænomenet var stadig uopklaret indtil for ca. en halv snes år siden, da blev der lagt spor fra Bur st. gennem Hestbæk kjær til Gudum, først da vidste J.K., hvad forvarslet betød. Andre har set det samme forvarsel, og ved banens anlæg fået vished for, hvad varslet betød.

Christen Christensen, gårdejer, Nr. Bredal, har fortalt, at på en vej derhjemme, var der et bestemt sted, hvor deres gamle følhoppe aldrig vilde over, når de kom fra byen mellem kl 10-12 om aftenen. Den prustede og stønnede og var vild og ustyrlig, det hjalp ikke at give den af pisen. Når den havde støjlet noget, sprang den pludselig uden om, og det gik altid i fuld spring hjem. Hoppen rystede og svedte da, så det var ynkelig at se. Bedstefar fortalte, at der har gået lygtemænd i gammel tid.

Liglys - også fortalt af Chr. Christensen: Min far fortalte mig engang om liglys, som vist mangan ældre jyde tror på endnu. På en stor gård er der fortalt mangt og meget blandt andet, om at man hyppigt om aftenen så lys i vognskuret, også kaldet spøgelseshuset, og dette lys var årsag til, at ingen af karlene turde sove i et kammer, som var dernede, for folkene troede, at de aldrig slap levende ud igen.

I Vester-Bjerrum, Gudum var engang en sypige, og hun sagde, at hun kunde se gjengangere, forvarsler og sådan noget. Hun fortalte, at en aften, da hun vilde gå op i gæstekammeret, kom hun imod to kvinder i forstuen, de kom bærende med en ting, hun ikke rigtig kunde se, hvad var, det lignede et bord. Kort efter hørte konen, der lå i sovekammeret, en komme listende der igennem og ud i køkkenet. Det var et varsel, som ingen kunde forstå, man troede, at en der i gården snart skulde dø. Der gik to år, da døde en kone i nabolaget, og da kom der en pige på bare fødder gennem sovekammeret og ud i køkkenet og fortalte, at konen var død, og så vilde de gerne låne et bord til at ligge hende på langhalm på. Lidt efter kom to piger og hentede bordet, som de bar gennem forstuen (det var nok det, sypigen havde set).

En gammel mand fortæller, at medens han i sine unge dage tjente i Øster-Bjerrum, var der en pige, der hængte sig i Vester Vium (begge steder i Gudum), og folk sagde, at hun gik igen. Hun gik hver aften fra Vium til kirkegården ad landevejen. Så var det en dag, han havde været ude i heden efter lyng, og da de hentede den for synden i heden, var det et par mil at kjøre, og det blev bestandig noget sent med det sidste læs. Da han nu den aften også kom med et læs lyng og kom lidt nord for kirken, så han noget hvidt henne ved vejkannten lidt længere nede. Det var ham umulig at få vognen vendt, da vejen var noget hul, og han måtte altså frem, skønt han var så bange, at hårene rejste sig på hans hoved. Men da han kom hen på siden af »spøgelset«, så han, at det var en hvid stud, der var tøjret i vejgrøften.

En pige i Vium i Gudum var kommet af dage ved hængning, men folk mente, at det var hendes madmoder, der skulde have slået hende ihjel og hængt hende op bagefter. Siden, da hun var blevet begravet, så de, at der kom en skygge hver aften lige i æ solest og gik fra kirken og satte ad Vium til, og den kom forbi præstegården og fulgte vejen lige frem. Så blev folk

bange og klagede dem til præsten. Han vilde ikke tro det først, men så en aften gik han ud og vilde se det. Da kom han for silde, det var allerede forbi. Aftenen efter, da trækker han i hele hans præstedragt og tager en stor bog under hans arm. Da skulde han have kommet til hende, og siden den tid så de hende ikke. Præsten var Hr. Rosendahl.

I Dansk Folkemindesamling har redaktør Karen Touborg, boende i Herning, født i Klostermølle, Gudum, fortalt følgende:

Kristen Damsgård fra Damsgård i Gudum kunde kundsten hverve syn, det var 1896.

Kristen Damsgård kom som forkarl til at tjene i Hausgård i Gudum. Vor karl hjemme har set, at han tog sit hoved af, når han skulde barberes og satte hovedet midt på bordet, mens han sæbede ind og barberede den så flot, som var han mester, når han var færdig, satte han hovedet på halsen igen, men den skulde være modig, som ikke besvime over det. Da jeg var hjemme hos min far i Gudum, havde en pige, som hed Kirstine Hansen, hun påstod bestemt, at hun havde set Kristen Damsgård en dag køre fra Hausgård til Vandborg Vestergård uden hoved, og hun så hans hoved ligge bag i vognen. Jeg er aldrig blevet så bange i mit liv, som den dag jeg så Kristen Damsgård køre uden hoved og glemmer det aldrig, sagde Kirstine.

Der var ingen husstand, der kunde komme længere med Kristen Damsgård, end han selv vilde, en dag var manden i Hausgård da bleven vred på Kristen og begyndte at skælde ham ud ude i gården, han fik knap begyndt, før karlen sagde til ham, hvis du ikke vil drukne, så er det bedst du snart skrudder ind ad, i samme øjeblik stod manden i vand lige til halsen, og blev helt forstyrret af skræk, hvorlænge han stod sådan i vand, vidste han ikke, og hvordan han kom ind, vidste han heller ikke, men da han var kommen til sig selv igen, gik han ud i døren og sagde til Kristen, du har rigtignok ikke tjent mig ret længe, men jeg vil godt i dag give dig løn for hele året, hvis du vil tage plads hos en anden mand. Du har vel ingen penge, din sølle stymper, svarede Kristen, jo du skal få hver en øre med det samme, svarede manden og løb ind efter sin tegnebog, for i den lå der penge nok til karlens løn, og flere sedler til. Men til stor forskrækkelse var der aldrig en eneste øre i tegnebogen. Manden blev nu først for alvor bange og vidste nu ej sit levende råd, hvad han dog skulde gøre, for han var straks klar over, at det var karlen, som havde pengene i sin magt, og nu var han nødt til at beholde karlen, hvor bange han end var for ham, han kunde ej heller låne

penge hos venner, for ham karlen kunde jo tage dem af hans lommer, inden han kom hjem, eller til karlen selv. Manden så hver dag i sin tegnebog og lagde den tavs og med rystende hånd i skuffen igen, ja, for han rystede af skræk for, at der skulde ske »ulykker« i hans gård. Men da der var gået 5 a 6 dage, lå pengene i tegnebogen igen, og Kristen Damsgård fik sin fulde løn og rejste, og alle folk på gården i Hausgård syntes, at de var sluppet ind i himmerig, da Kristen Damsgård var rejst.

Kristen Damsgård flyttede så til Vandborg Vestergård. Bøjsen hed manden. Bøjsen kunde jo heller ikke spor kommandere Kristen, en dag blev Kristen inde i sit kammer hele eftermiddagen istedet for at passe sit arbejde. Bøjsen syntes dette her, det var for galt og vilde gå ud og give Kristen en rigtig overhaling, men i samme øjeblik Bøjsen triner ind ad stalddøren, får alle hans heste hovede i begge ender, og Bøjsen blev så forskrækket over det sære syn, at han ikke kunde sige et eneste ord og ikke flytte sin fod fra stedet og stod som naglet fast til jorden en stund. Da Bøjsen kom lidt til hægterne igen, listede han ind i sin stue igen og vovede sig ikke udenfor døren mere den dag. Men næste dag sagde Bøjsen til Kristen Damsgård, jeg vil give dig så meget, som du vil have, hvis du vil forlade min gård inden aften. Det gik karlen ind på, men ingen ved, hvor stor løn han fik.

Ligemeget hvor Kristen tjente, alle gav ham både 1 og 2 års løn for 1 måned eller to, bare han vilde rejse igen.

Næst efter blev Kristen Damsgård fæstet til Margrethe Ovs gård i Resen, en skrap enkekone, og folk sagde til Kristen, nu får du nok endelig kam til dit hår, Kristen. Jeg, hvordan mon det skulde gå til, svarede Kristen, hvad mon sådan madam vilde sige, hvis hun en dag stod midt i sin gård med en kohale om livet og ikke kan gå et skridt af stedet, hvor hun står, og meget andet, sagde Kristen. Margrethe spurgte snart et, snart andet, som Kristen havde sagt, og blev derover så bange, at hun tilbød Kristen 300 kr. for at blive fra hendes gård, pengene tog han, og blev så borte.

Min far, Tovborg Jensen, kendte Kristen Damsgård og har set ham gå med hovedet i sin hånd, og han har også været tilstede, hvor Kristen og flere spillede kort, de kunde blande kortene og give dem ud, hvordan de vilde, ligemeget Kristen vandt altid. Nu er Kristen Damsgård i Amerika, og der siges for bestemt, at han er hvid slavehandler derovre.

Skattegravning, også fortalt af redaktør Karen Tovborg, Herning.

Mellem Kloster Mølle og Skodborg ligger nogle høje, som kaldes Pimpe-

høje, og i Pimpehøje er der en skat nedgravet, og den blev manden i Kloster Mølle og manden i Skodborg enige om at grave op, og de to vilde selv grave, så vidste de, at ingen anden fik part i skatten. Højene lå på deres egen jord, og de aftalte alt og ordnede alt, før de begyndte at grave, for mens de gravede måtte ingen af dem sige et eneste ord. De tog så mange redskaber hen til højene, at hvis der gik en skovl eller spade i stykker, så kunde de tage en ny, og de forsynede sig også rigelig med mad og drikke, og sagde så til hinanden, nu siger ingen af os et ord, inden vi har skatten på vore arme. Og så begyndte de at grave, og det gik udmærket. De var jo begge dygtige til at bruge skovl og spade, og en skønne dag støder de mod skatten, så kun nogle timers slid og sved, og de kan se skatten, det er en dejlig stor kobberkedel, ja nu var det spændende, men ingen af dem turde sige så meget som et bogstav, nu var det kun et øjeblik, så kunde de læsse skatten på deres vogn.

Men i det samme kommer der lige ned for på vejen i dalen (som kaldes Trildal) et læs hø med 3 haner spændt for i stedet for heste. Mændene så begge på det morsomme køretøj og tænkte hver for sig, jeg kan holde mig. Men hvad sker, i det samme sparker en af hanerne ud og sparker stjerten i stykker, og da manden fra Skodborg ser hanen sparke stjerten i stykker, siger han, det var da et helvedes stor spark af en hane, men ak, i samme øjeblik, som manden fra Skodborg siger de ord, synker skatten langt ned i jorden igen, og ingen har siden kunnet grave så langt ned, at de har fundet skatten igen.

Tang Kristensen har fortalt noget tilsvarende.

I Pimphøj i Gudum ved Lemvig ligger der en skat begravet. Engang prøvede to mænd på at grave den op om natten. De fandt den også, men da de skulde til at hive den op, så de et læs hø komme kjørende forbi højen, forspændt med seks kokke, og den ene slog bag ud og slog stjerten på vognen i stykker. Det var for meget for de gode mænd at tie til, og den ene råbte: »Det var da et helvedes spark af en kok« (hane), og med det samme sank skatten.

Karen er født og vokset op i Klostermølle i en børneflokk på 12, 3 piger og 9 drenge. Gik først i kommuneskolen, siden i friskolen. Var efter konfirmationen hjemme i et par år. Siden var hun i huset forskellige steder, bl.a. hos Jakob Knudsen og på »Jenle« hos Jeppe Åkjær. Hun blev journalist.

Journalist Karen Touborg
04.08.1890 · 11.11.1951

Fik i 1918 stilling som lokalredaktør i Herning for det radikale dagblad for Ringkøbing amt.

Hun nåede i årenes løb at komme både til Berlin og Paris og London som tjenestepige for at lære sprogene, og siden var hun også på rejse i Sovjetunionen.

Da hun kom hjem til Gudum midt i trediverne var hun blevet overbevist kommunist - vel den eneste kommunist i Gudum sogn, men alligevel blev hun i 1938 valgt ind i sognerådet, og det gav genlyd i hele amtet, at der her var valgt en kommunist.

Så kom krigen, og da tyskerne i 1941 rykkede ind i Rusland, blev Karen som så mange andre kommunister arresteret. Senere blev hun løsladt med pålæg om at træde ud af sognerådet. Siden gik hun ind i illegalt arbejde, måtte til sidst gå under jorden.

Karen var altid hjælpsom, som en, der fik hjælp af hende, sagde: »Ja, der var aldrig nogen så små, at Karen var for stor til at tage sig af dem«.

En anden ting, som hun var kendt for hjemme, var hendes lejligheds-sange, revyer og dilettant-komedier, så lad os til sidst tage et eksempel på Karen som digter, selv om det nok er en lidt anden genre, end hun plejede, så passer det jo godt til bogen her.

Sang til Gudums pris

Melodi: Sølvtråden

Gudum med de grønne graner
med de mange juletrær.
Lyngen der til alvor maner
også den jeg har få't kær
Bag de mørkebrune bakker
er der læ mod regn og blæst
skønt nu stadig rundt jeg flakker.
Gudum står mit hjerte nært.

Bækkens klukken. Graner suset
tryller mange minder frem.
Tit jeg fra forsamlingshuset
har min pigelil fulgt hjem.
Ofte gik vi to alene
i det skønne sorgenfri
under graners grønne grene
sad vi - ak, det er forbi.

Lærer Søe har også fortalt følgende:

Min moder og fader var fra Hornshøj i Gudum. Når lyset om aftenen blev slukket, sagde de altid: »Krist, lys for os.«

I Hornshøj i Gudum er en høj, som kaldes Gjertruds Prædikestol, den har navn efter en gammel heks, som boede i Hornshøj for mange år siden, og hun kunde stå på den høj og malke folks køer, når de gik der nede i engene, derfra kan man nemlig se langt ned i dalen.

Min moder fortalte om min faders moder, at hun kunde hekse lidt. Der var engang nogle fremmede derhjemme i gården, og de var ude at se på kreaturerne. Så havde de også trukket en hest ud, men da de vilde have den tilbage til stalden, var det ikke mulig at trække den ind. Så siger bedstefar, ja, når de kvindfolk derhenne går ind, så skal vi nok få hesten i stald. Så gik de, og nu var der intet i vejen. Da var det bedstemoder, der havde gjort det for at have spil af dem.

En mand, der hed Niels Krog og var nabo til mig, han gik ude i heden og passede fårene. Der var en masse hugorme, og næsten hver aften havde de bidt et får, han var nemlig så slem til at slå dem ihjel, og derfor var de så slemme til at hade ham. Han havde en kjæp, som han slog dem ned med.

Så var der en kone, der lærte ham at sige til den første, han mødte: »vil du læ mæ å minn vær, så skal a nok la dæ å dinn vær«. Siden lod han dem i fred og de også ham. Det var i Kloster hede, det gik for sig.

Der var en kone, der syntes, at det var skammeligt så meget, hun gav hen mellem år og dag. Så kom hun i tanker om at lade være, og vilde se, hvor meget det kunde blive til, når hun nu sparede. Altså lagde hun alt til side, hun ellers vilde have givet hen. Da året var omme, havde hun så meget mel, at hun kunde bage en hel bægt brød af det. Men en dag, hun bagede, kom der ild i huset, og det hele brændte.

Mens jeg var omgangs skolelærer i 1866-67 i Hestbæk og Sivkjær (Gudum), så jeg, at det var skik, når et får havde fået lam, at de trak det ind i stuen, og havde det der de første dage, indtil det blev raslet lidt. Der kunde somme tider være mere end et. De bandt dem ved kakkelovnsfoden. Så sad jeg oppe ved bordet og læste med børnene og havde de får stående ved kakkelovnen.

Når pigerne spinder f.eks. hør, og de får totten af rokken, den første der så kommer ind, han er deres mand, indtil de får spundet af igen, så får de en ny mand. Den mand, de fik, når den sidste ten om foråret var blevet spundet, var deres sommermand, altså for hele sommeren. Det gjaldt om at få en pæn mand. Så var skikken i Gudum.

Når smeden har skoet en hest, spytter han i foden, inden han slipper den.

Høns, der ikke vil gjøre æg, skal have kirkekalk, og det skal samles efter at solen er nede. Flere har brugt det, deriblandt en vis kone, og det hjalp også.

Når man holder en klavse garn for en anden, idet den vindes, skal man tilsidst passe at rive en lille ende af det, da man ellers vender lykken fra den, der holder garnet.

Græsset, der er groet på tre mands skel, har særlige overnaturlige egenskaber til at hekse med.

Gammel Mads Klundt i Gudum var meget overtroisk. Han spyttede alle tider på sine gamle halmvisker, når han smed dem bort, for ikke at blive forhekset. Når han klippede sine negle af, tørrede han altid saksen af på ærmet eller bukserne bag efter.

Der var snak om, at når vi skrev 3 ottetaller, skulde der stå et slag ude i Kloster hede. Da det nu ikke blev til noget, tror folk, at det er den ny skydebane, man har set varsel for. Man har nemlig set ryttere, kanoner, soldater og hørt skydning derude.

Når det sætter tordenen ud i Vesterhavet, påstår de gamle, at den kommer igjen inden (eller om) tre dage.

St. Peders dag da parres fuglene. Før lever de i flokke, men fra den tid lever de parvis.

Fra den sorte pest fortæller Kjeld Rasmussen:

Da den sorte pest rasede, var der kun to levende mennesker i Gudum. Karlen var på Borg (en nu nedlagt gård, hvis mark hører til Øster Tang) og pigen i Surkjær. Om morgenen hun kom op, kravlede hun op på højene for at se efter, om der var ingen skorsten der røgte. Så en morgen kom hun op på Store-Råbjerg; og da så hun, det røgte på Borg, men det var også den eneste skorsten i hele sognet, der røgte. Så flyttede de jo sammen de to, præst og degn var også døde, og ingen til at vie dem samme. Siden kom der folk herind og besatte det igjen, nogle fra Holland og nogle fra Norge og Tyskland. De kunde se pesten komme drivende som en lille mørk tåge fra sted til andet. Så fik de tre prikker på deres arme, og så var de også døde.

Spådomme. - De skal fiske torsk under Krunderup »bjerge« når æ ål gik af æ fywr, og der kom flynder, for, det kunde æ land tåle, men når æ rakere gik af æ land, og der kom seminarister, så vilde landet gå i armød.

Nårs torkene kommer til verdens ende, så skal verden forgå. Nu for få år siden er de komme til Norge.

Kjeld Rasmussen.

· Foto: P. Olsen.

Litteratur, Tang Kristensen: Gamle Kilde-
væld. 1927 nr. 58.

»Mirakkeldoktoren«

Kjeld Rasmussen er født i Skodborghus den 9.4.1821. Han rejste til Kolding som femtenårig. Der boede en moster. Kom i smedelære. Rejste på »valsen« som smedesvend i Tyskland. Var i Matrup i Resen i 14 år. Døde på Gudum fattiggård den 11.3.1911. Kjeld virkede som klog mand, der helbredte både mennesker og dyr.

I Trælborg i Gudum har der været en røverstue. Det er i en lille skov i bakkensiden lige østen for æ Røverstue på Nørre-Tanges mark, og der har vel forhen været meget større skov der omkring. Der kom 12 røvere ind til Nørre-Tanges på juleaften og blev trakteret med, hvad huset formåede. Men den gang var der krigsfolk på Gudum Kloster, og dem fik de i al stilhed bud efter, en kom på en hest og fik dem med sig. Så blev de overmandet, bragt i forhør og led deres straf, og røverkulen blev ødelagt.

I Kruskjær i Ølby vest for gården Dal har der været en Røverstue, der har også været en i Gudum vest for Øster-Lind (P. Christensen, Rottesgård, Fabjerg).

Karl Kr. Jensen, Gudum, fortæller:

Der var en mand, som havde en høj på sin mark, hvori der boede bjerg-folk, men nu syntes han, at det var en skam, at højen skulde ligge der til ingen nytte, og da den var tæt ved gården, kom han i tanker om at bygge en vejrmølle deroppe. Men da han så begyndte at bygge på møllen, kom bjerg-manden ud til ham og sagde, at hvis han byggede en mølle på den høj, så skulde den røde hane gale tre gange over hans gård (gården skulde brænde tre gange). Manden byggede alligevel møllen på højen, men gården er også brændt fuldstændig af to gange, og det varer måske ikke længe før den brænder tredie gang.

Der kom en gammel tigger ind i en gård her i Gudum og bad om at blive der om natten. Han fik ja og så satte han sin pose ind under kakkellovnen. Om morgenen, da han vilde til at rejse igjen, så han, at der havde været nogle mus ved den. Så gik han ud til ildstedet, lagde et par gløder for sig selv og sagde noget, som konen ikke forstod. Så kom der også fem mus frem og listede omkring ilden: »Ja, I krymper jer,« sagde han, »men I krympede jer ikke i nat, da I var i min pose.« Så måtte de derind, han sagde, at han gjerne kunde gjøre således ved alle mus i gården, men det vilde konen dog ikke have ham til, for hun syntes, det var synd for musene.

En aften, da jeg gik til mit hjem i Gudum, så jeg en snedkers hus brænde, så jeg løb derhen, der var intet at se. Jeg gik da derind og talte med manden, vi troede, det var et varsel. Nogen tid efter blev nogle fjæl fra en ligkiste stillet til tørre netop der. Men da jeg gik hjem samme aften, så jeg helt tydelig et lille lys skride ganske stille bort fra mit hus, tværs over mosen og engen lige op mod kirken. Jeg mente, det var en ligild, som det kaldtes, men syntes det var en underlig vej til kirken. Fjorten dage efter døde et lille plejebarn, vi havde, da det skulde begraves, var der meget sne, derfor skulde fire mænd bære den lille ligkiste op til kirken, de gik samme vej, som jeg havde set lyset.

Mine bedsteforældre boede i Karmose her i Gudum. Konen var væver og sad en dag i væven, det var en forfærdelig vinter og knog (snestorm). Da ser hun ud af vinduet og ser et kvindfolk komme ud fra heden af, gården lå ved hedesiden, hun gik med bare hænder og arme og kommer ind ad gangdøren, men inden for den stod hun og så sig rundt om og sagde ikke et

ord. De snakkede til den, men den svarede ikke, øjnene gik blot runden om. De blev halvt forskrækkede for den. Da den havde stået lidt, lukkede den døren op og gik atter den samme vej, lige ud efter heden. Det var jo en der vilde have forrettet en ting, men kunde ikke få det sagt. Folkene tykte, det var sært, at den kunde bjerge sig i den frost. Men det må jo have været en sær ting der ude fra heden, en af bjergfolkene vel sagtens.

Ane Katrine Jensdatter, Kloster Hedehus, Gudum.

Sagnet om Amlets mose

Amlets mose haver sit navn af kong Amlet. Udi samme mose sydvest for Favsing ligger en høj, kaldet Amlets høj, hvor samme konge menes at være begravet.

Severrin S. Gjöring, Favsing.

Endnu en høj i samme hede, som kaldes nu Angelands eller Amlets høj og holdes af gamle folk for kong Amlets begravelse eller nedlagte etc. Derhos er en store mose, kaldes endnu Angelands eller Amlets mose.

(Gudum præsteindberetning til O. Worm).

Fra en slægtsbog over slægten Nielsen fra Vandborg.

Viggo Madsen, søn af Maren Nielsen og Mads Madsen, (Buggesboel), skriver om sine forældre, de blev gift i 1900 i Trans kirke, og senere købte de 20 tdr. land ubrækket hede i Gudum, gravede en brønd i nærheden af en gravhøj, hvor huset blev bygget, da soklen var sat, opdagede de at deres soveværelse delvis dækkede gravstedet, derved blev bjergmandens fred forstyrret, tro eller overtro, sære tildragelser har fundet sted på stenaldermandens enemærker, i stille natteimer hørtes ofte fodtrin, hundeglam, klagen og dumpe lyde som ved nærmere undersøgelse viste sig at være uvirkelige. Hans forældre flyttede derfra i april 1913. Den følgende ejer boede her en kort årrække inden han døde. Hans enke flyttede fra stedet, da hun ikke turde blive boende på grund af sære lyde ved nattetide.

Viggo og tre søskender er født nøjagtig på det sted, hvor stenaldermanden har hvilet i århundreder.

Tømrer Anders Christensen og hustru, der boede i Hvidstendal hedehus, har fortalt, at et bestemt sted på vejen (Mølgårdvej hedder den i dag) har set lys, der hvor Serupgård nu ligger. De har prøvet at se ud mod skoven andre

steder fra, også troet at det måske var lys fra nogle, der kom cyklende, men det var kun på dette bestemte sted, de kunde se lyset.

Længe før gården blev bygget, har de talt med ejeren af jorden, Jens Kirk Serup, om disse lys, men han affærdigede dem med, at han skulle ikke bygge der. Da Jens Kirk så i 1932-33 byggede laden, talte de med ham derom igen, men nej, der skulle ikke bygges mere.

I 1941 byggede han alligevel et stuehus m.m., og nu kunde de se lyset fra dette stuehus, netop fra det sted, de så ofte havde set det.

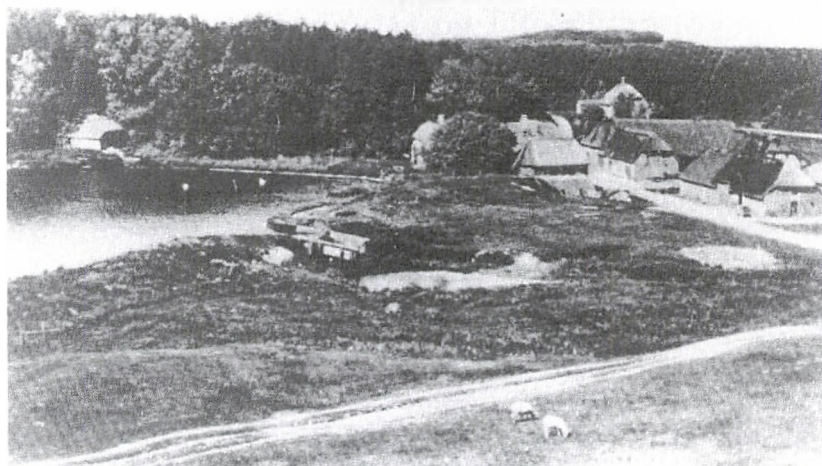
Så vi må nok erkende, at der er mere mellem Himmel og Jord, end vi forstår, uden dog at være overtroiske.

Gudum Kloster Af Lydia Frandsen

Indledende bemærkninger

Første gang, man besøger Gudum i Vestjylland, overraskes man over pludselig at befinde sig i et »smilehul« i det ellers så åbne og vindblæste område. Mange har erfaret dette - sikkert også de nonner, der for flere hundrede år

Den opdæmmede sø vest for Kloster Mølle. (Foto fra Lemvig Museum).

Udsigt over dalen hvor det første kloster lå. I baggrunden ses Gudum kirkes tårn og næppe synligt skimtes en gnejssten, som er pløjet op i området.

siden slog sig ned i dalen syd for Gudum kirke. Nonnerne var af benediktinerordenen, og nogle har undret sig over, at disse bosatte sig så langt mod nordvest i et tyndt befolket område. Foruden i Gudum fandtes også benediktinerklostre i Stubber ved Sevel og Ørslev nær Virksund (J.B.D. s. 6). Fælles for dem alle er placering i et smukt område med dale og bakker samt friskt vand, som de på forskellig vis kunne drage nytte af til daglige gøremål. På gamle billeder kan man se, at der har været en sø vest for Kloster Mølle. I fastetiden var det vigtigt for katolikkerne at have vand med fisk i nærheden, da de jo bl.a. ikke måtte spise kød i de 40 dage, fasten varede.

I dag er der ikke mange synlige tegn på klostret, for hverken klima, jordbundsforhold eller mennesker har været venlige over for dets levninger.

Klostrets alder

Hvornår klostret blev oprettet ved vi ikke. Vi ved, at Ansgar som den første munk kom til Danmark i 826. Han tilhørte benediktinerordenen, men han mødte stor fjendtlighed mod at indføre den kristne lære. Først efter Svend Tveskægs regeringstid så det ud til at lysne lidt. Hans efterfølger,

Knud den Store, kom vidt omkring, og efter Saxo (historieskriver) bredte munkevæsenet sig kraftigt i hans regeringstid (1014-1035). Men de første klostre husede udelukkende munke. Først ca. 100 år efter møder vi i historien nonneklostre. (J.B.D.).

Første gang Gudum Kloster nævnes er iflg. O.N. m.fl. i 1268, da fru Gro, enke efter Esbern Vognsen, testamenterede 2 mark til forskellige kirkelige stiftelser, deriblandt Gudum Kloster. Hun døde i øvrigt samme år i Roskilde. Fra dette år og til 1430 er der, så vidt jeg ved ikke fundet noget endnu, som beskriver en klostertilværelse her. I 14. Registratur over Gudum Kloster Breve, udgivet af det Kongelige Danske Selskab findes et brev fra 1430, der fortæller om Tamis Berrig (antagelig Thomas Bjerg) fra Hygum, som overgav skøder til tre gårde - beliggende i Dybe sogn, Vandfuld herred og en gård i Hou sogn - til Gudum Kloster for at få læst sjælemesse for sig og sin hustru.

6. Ett pergementz sköde, ther vdj *Tamis Berrij* aff *Heggum* haffuer sköitt och sold till Gudom closter allt hans goidtz liggendis i *Dybeck* sogen i Wanfeld herrid, som er en gaard heder *Flaxszmoesze*, en gaard heder *Kaszberrij*, en gaard heder *Fagre*, med ald for^{ne} gaarde och goidtzsis rette tilligelsze, sammeledis en gaard i *Haußfue* sogen med for^{ne} gaards rette thilligelsze, huilckid godtz hannd haffuer giffuid thill Gudom closter for sielle mesze, som holdis skulle for hans och hans höstruis siele. Vnder datum 1430. Och findis ickon ett segel for samme breff, the andre er fra-faldenn.

Brevsamlingen blev udgivet i 1865 og rummer også et brev fra 1439, hvori biskoppen af Ribe, Hr. Christen giver *nonnerne* patronatsret til Nr. Nissum kirke. Brevet var skrevet på latin. Vi får altså her at vide, at klostret bebos af nonner. Da pastor Daugaard i 1830 udgav »Et Priisskift« om de danske klostre i middelalderen, skrev han side 437: »Om Klosters oprindelse og Orden er intet bekjendt«.

Klostrets beliggenhed (i dalen)

Som før nævnt slog benediktinernonnerne sig ned i dalen syd for Gudum kirke på nordsiden af åen. Mange sten og bygningsrester er da også pløjet op i tidens løb enten ved markarbejde eller når vejmanden pløjede kanter af den gamle vej i dalen. Lokale folk kan også berette om en nu tildækket

Sammenstyrtet bro ved vejen til »V. Aasbjerg« - Fiskbækevej.

kilde, og traditionen taler om et lidet kapel. Dette kapel nævnes i en præsteindberetning i 1638. O. Nielsen skriver således: »Neden Klosteret mellem tvende store Bakker er en Dal og Aa, som gaar næsten tvært igennem Sognet. Udi samme Dal siges at have staaet et Kapel, derhos har været en Kilde, som af Aen er bortskaaren eller efterløbet, kaldes vor Frue Kilde«. (citatet er fra s. 99 - endvidere kan oplyses, at Søren Thygesen var præst fra 1629-40).

Men klostret blev på et tidspunkt flyttet op til kirken - og hvorfor? Ja, der har jeg den teori, at dårlig vedligeholdelse kombineret med store mængder nedbør har bevirket så pludselig og voldsom nedbrydning, at det blev nødvendigt med en anden placering. For os, der kan huske, at broen til »V. Aasbjerg« skyllede bort i 1967 lyder det ikke usandsynligt med den teori. Vi må desuden erindre, at dræning af engdrag m.v. ikke blev anvendt i samme omfang som nu. Desuden har Kloster Mølle to gange måttet vige pladsen for vandmasser (fortalt mig af nu afdøde Laurids Tovborg).

I 1957 blev der drænet i dalen, og i den anledning ligger Nationalmuseet inde med en del materialer. Da arbejdet blev påbegyndt, sendte amtsvandinspektør P. K. Nielsen, Ringkøbing bud efter Dalgaard Knudsen,

Ringkøbing museum med oplysning om eventuelle rester af et kloster på stedet. Dalgaard-Knudsen tog til stedet og fandt blandt andet en dårlig bro-lægning og et enkelt sted ordnet lag af munkesten i kanalens nygravede skråning. Næsten samtidig skrev en lokal arkæologi-interesseret til Nationalmuseet og gjorde opmærksom på det samme, men til begge sider blev der svaret, at man ikke havde tid og penge til at følge gravningen. Der skete herefter ikke mere, og dræningen blev færdiggjort. (N.M.).

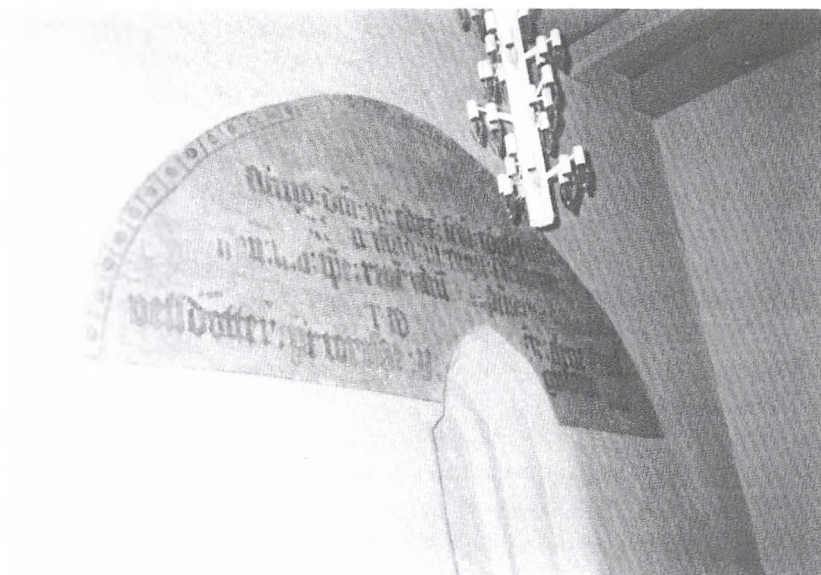
Klostrets beliggenhed (ved kirken)

Det var det første klosters placering, som vi ikke blev meget klogere af. Mere konkret materiale er der at finde ved den næste plads, som nonnerne fik tildelt. Det var nord for Gudum kirke. Beviset for at benytte sognekirken som klosterkirke finder vi i et pavebrev af 1484. Brevet er gengivet her:

A. 3. Biskop *Hartvig af Ribe* pergementz breff, ther vñ hand med capittels raad och samtycke halfuer vñdt och thillatt priorriszen och gandske conuent i Gudom closter att maa böge therris closter och auffuelsgaard op hosz Gudom kircke och bruge ald thend godtz och eigendom, som prior för thill sitt boer haffde, och haffue Gudom kiercke thill thierris closterkircke med *Nesom* kircke och berre ther preste rentte op och sette ther cappellan thill efter biszpens raad och samtycke, med sadanne wilckoer, att bispnen och prousten i *Harsözell* fanger thierris rettighedt, gesterij, subsidia, procuraciones och huad som kircke lougen vñ-uiszer. Vnder datum 1484.

Indvielsen af kirken til også at være klosterkirke fandt sted i 1492. Det kan man læse under en skjoldbue på nordvæggen inde i kirken. Teksten står på latin, og provst E. Madsen (forhenv. præst v. Gudum kirke) har gengivet tekstens ordlyd således: »I det Herrens År 1492 er dette kloster fuldendt og indviet på Sct. Thomas Vigilie (20. december) idet selve den ærværdige biskop af Ribe, Hartvig og Elene Juelsdatter, Priorisse i Gudum kloster, var til stede«.

Antagelig har kirken i tiden mellem 1484 og 1492 gennemgået en ombygning for at gøre den skikket til også at være klosterkirke. Man regner med, at et såkaldt rulleskifte, der løber hele vejen på nord- og sydsiden, er muret til på dette tidspunkt for at gøre kirken lidt højere, så der kunne blive

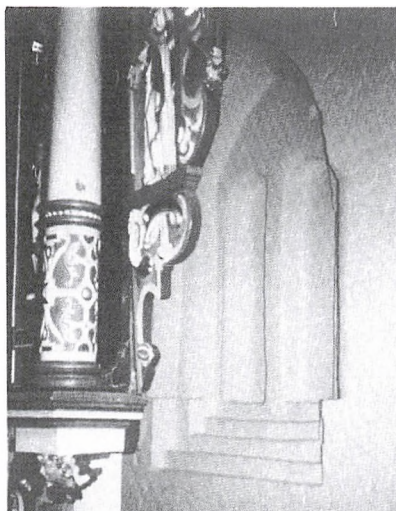

Den latinske indskrift inde i kirken på nordvæggen.

Omrisset af det tilmurede vindue skimtes udefra meget svagt på kirkens østgavl.

Det dobbelte vindue i øst (bag altertavlen).

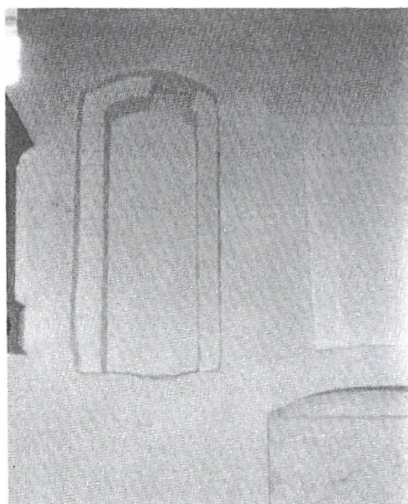

plads til et pulpitur for nonnerne, som ikke måtte komme i selve kirkerummet. Da ombygningen var fuldendt blev indvielsen foretaget af biskoppen af Ribe. (Gudum hørte under Ribe domkapitel fra 1325 og langt op mod vores tid).

Villads Christensen skriver s. 104, at kirken må være bygget kort forinden 1484 og antagelig af Lyder Juul. Men denne teori forkastede museumsinspektør ved Nationalmuseet, H. Græbe, da han i 1974 holdt foredrag i Gudum kirke om bl.a. kirkens alder. Han oplyste, at kirken var ca. 100 år ældre end før antaget. Han kunne sige denne præcise datering på grund af det dobbelte vindue i østgavlen.

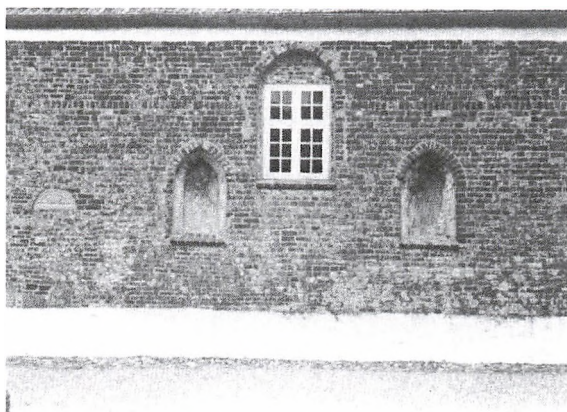
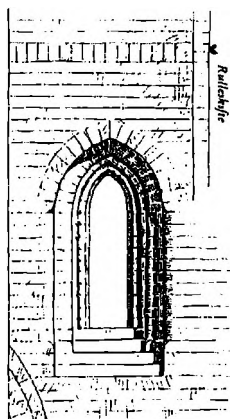
H. Græbe oplyste, at kirker bygget med netop denne detalje, kan dateres til omkring 1350.

At kirken er den samme i 1985, som den nonnerne brugte, fik man stadfæstet ved en restaurering i 1960-erne. Arkitekterne Lydholm og Hansen, Thisted afslørede ved håndværkernes hjælp en indgang til kirken, som er placeret til venstre for indgangsdøren og et godt stykke over gulvet. Ved eftersyn viser det sig, at døråbningen forneden er hulslidt af nonnernes mange trin ind og ud af kirken. Man fandt ved samme restaurering en indgang i hver side af kirken oven for prædikestolen. Indgangen i nordsiden havde tre trin ned - den sydlige indgang blev ikke nøjere undersøgt. Disse indgange stammer antagelig fra klostertiden.

Nonneindgangen set inde fra kirken. Der manglede ved afsløringen en sten øverst i indgangen. (Det fremgår af billedet).

Går man udenfor og ser murene efter, bærer disse da også helt tydelige spor af ombygning. De oprindelige vinduer (i gotisk byggestil med en størrelse i lysåbning på 20×110 cm) er delvis tilmurede. Man har dog bevaret de smukt rundprofilerede karmled og gennemført den samme stil, da tårnet blev bygget til i 1928.

Fotografi og tegning af de tilmurede vinduer

Villads Christensen skriver s. 140: »Gudum kirke, der ikke er synderlig høj har imidlertid været endnu lavere. Baade paa Nord- og Sydsiden løber ca. 1,25 m under den moderne Gesims et Rulleskifte. Murværket oven over dette er paamuret senere, omend med Sten af lignende Størrelse og i samme Forbandt. At man virkelig her staar overfor en Paamuring, ses af et højtsiddende Vindue paa Nordsiden, (vinduet er nu tilmuret) ca. 4 m fra Vestgavlen. Det er ovenover Rulleskiftet muret smukt i Forbandt med Muren, men Rulleskiftet er her afbrudt og nedenunder dette er Vinduet hugget ind i ældre Murværk. Noget lignende synes at være Tilfældet med to højtsiddende Vinduer mod Syd, ligeledes i Kirkens Vestende.«

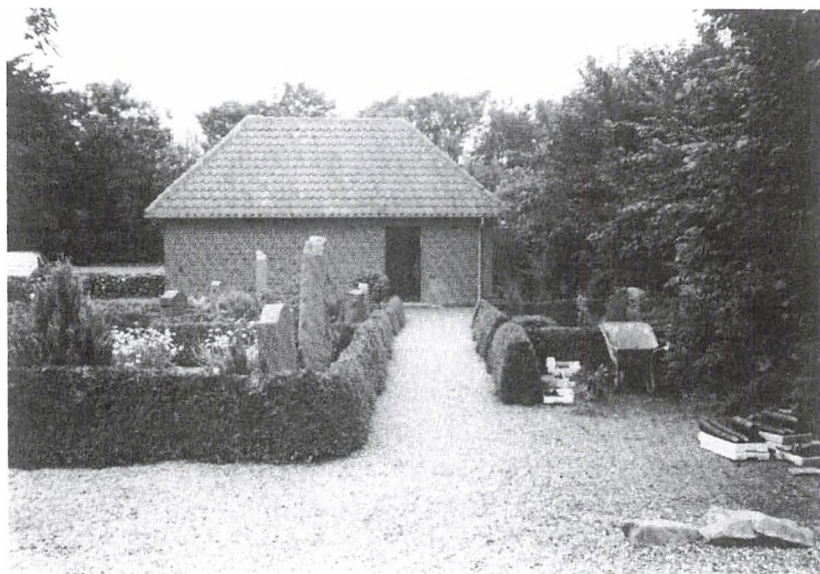
De nuværende vinduer er indmuret på forskellige tidspunkter, hvilket ses af buerne foroven. Disse vinduer er efter min opfattelse sat ind, hvor de oprindelige gotiske vinduer sad. Det fremgår af reparation i muren.

På nordsiden ses omtalte nonneindgang udefra, men hvordan nonnerne er kommet ind i kirken kan ikke umiddelbart ses.

I lervover nonneindgangen set udefra (til højre). Ved siden af ses en anden tilmuret indgang, nogle ynder at kalde den herremandens indgang, og der sidder stadig store kroge i muren, som om der har været fastgjort en stige, men det er alt sammen gætterier. Under de to ses endnu en tilmuret dør. Det er en forhenværende kvindeindgang.

Gangen der går fra kirken mod nord til kapellet.

Nationalmuseets folk gravede i 1981 for at finde fundamenter og eventuelt komme nærmere en forklaring på de dunkle ting omkring Gudum Kloster, men undersøgelserne gav intet svar. Derimod blev der længere mod nord i Gudumklosters have fundet rester af en cisterne samt nogle småting. H. Græbe daterede tingene tilhørende middelalderen og sandsynligvis i forbindelse med et kloster. Egentlige fundamenter til klostret blev ikke fundet, da de i forvejen var fjernet. (N.M.) Fundamenterne lå meget dybt og fortæller os lidt om, hvilken skæbne der er overgået disse bygninger i tidens løb. Endnu ligger der fundamenter på selve kirkegården mod nord. Da det nuværende kapel blev bygget var det svært at føre ledninger hertil på grund af meget store sten i den østligste gang, men her blev intet undersøgt i 1981.

Side 109 skriver Ove Nielsen i sit afsnit om Gudum Kloster: »1631 brændte Klosteret.« Ved Nationalmuseets undersøgelse og en forudgående undersøgelse af arkitekt Sv. Aa. Jensen, Lemvig, fandtes da også en del røgsværtede tagstensstykker i området. Det kan selvfølgelig ikke påstås, at de stammer fra omtalte brand i 1631, selv om stenenes brænding var af meget gammel dato. Der må vidtgående kemiske analyser og undersøgelser til for at fastslå dette.

Klostrets bygninger

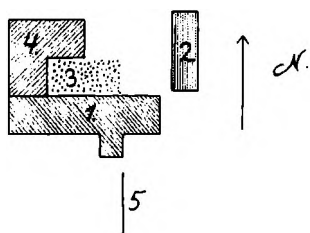
Da næsten alt af klostrets bygninger således er borte nu, er det nærliggende at se på, hvad andre har fundet ud af. Mange har puslet med bygningernes placering i forhold til hinanden, og det vil være forkert at fortie disse resultater. Villads Christensen skriver s. 103: »Klostrets bygninger, det vil sige det nye Klosters, udgjorde en Firkant, hvorfra Kirken var den sydlige Fløj. Noget nærmere hører vi ellers ikke i Klostertiden. Derimod tales der i en Beskrivelse 1645 af Herregaardens Bygninger om »den gamle Regelgaard, et grundmuret Hus, som Erik Juel havde ladet forfærdige, siden det afbrændte.« Det, der interesserer os her, er at faa at vide, at et Hus på Herregaarden over 100 Aar efter Reformationen, endogsaa efter at være afbrændt og ombygget, bevarede det gamle Navn Regelgaard: Bolig for regelbundne Klosterfolk. Det er aabenbart den samme Bygning, Pontoppidan omtaler, naar han siger: »Ved Gaarden er en gammel Baggaard, som endnu kaldes Nonnegaarden.« Paa hans Tid - 100 aar senere igen - har folk da ombyttet Navnet Regelgaard, som de ikke fandt nogen Mening i, med Navnet Nonnegaarden.

1631 afbrændte Klostret, kort i Forvejen havde Erik Juel faaet Tilladelse

til at hente Eg til Klosters Ombygning og til at »nedbryde det gamle Hus, hvor der var Bryggers og Bagers, til at forbedre de andre Huse med.« Det gamle Hus, der dér sigtes til, er aabenbart et hus fra Klostertiden. Men saa brændte som sagt det hele undtagen Kirken. Laurits Belovius byggede Gaarden op af ny og satte en prangende Indskrift om sin Fortjeneste over Porten.»

Villads Christensen har, det sene tidspunkt til trods, latiniseret navnet Belov ved at stave det Belovius.

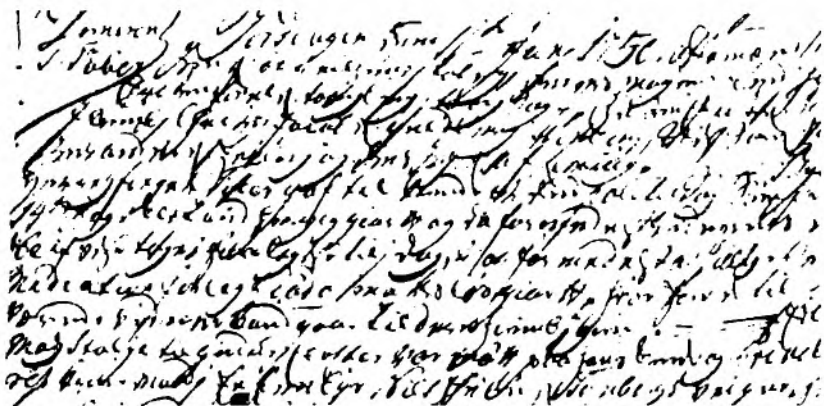
Nogle har dristet sig til at tegne bygningerne op i en skitse. En af disse ses her. Ideen er hentet fra Rensens Atlas og tegnet af L.F.

1. Kirken.
2. Del af hovedbygningen.
3. Klostergård.
4. Nonnernes bygning.
5. Sokkel.

ad 5: Sokkel (fundet ved gravearbejde) er konstateret af nuværende graver. I øvrigt er området nu henlagt til urnegravplads (såkaldt ukendtes gravplads). Derved undgås at dybdegrave i området.

Registreringer og skitser må efter min mening tages med forbehold, da disse ofte bygger på næsten ulæselige håndskrifter som den nedenfor.

Klosters ejendomme

Som før berørt blev Gudum Kloster betænkt med gaver. O. Nielsen skriver side 102: »Klosteret erhvervede sig efterhånden meget Jordegods og ejede navnlig det meste af Gudum Sogn. Det meste af dette Gods tilkom som Gaver fra Sjælemesser eller naar man indgav sig i Klosteret. 1430 gav Thomas Borre (i ældste danske Arkivregistratur kaldes han Tamis Berrig) af Heggum 3 Gaarde i Dybe Sogn og en i Hove Sogn for sin og sin Hustrus Sjælemesse. Thomas Borre kaldes i et Diplom fra 1422 »af Glothom«, men da Brevet ikke haves uden i Afskrift og »u« let kan læses som »lo«, har her vistnok staaet Guthom, hvor han maaske har været Forstander. Heggum er ligesom Glothom aldeles ubekendt. 1485 gav Jens Sten til Vederlanggaard med sin Datter en Jord i Nørre Dybe Mark, 1497 indgav Søren Stygge med sin Datter Jomfru Kirsten sin Rettighed i Gaarden Sø i Tørring Sogn, 1498 gav Bodil Hansdatter en Gaard i Nørre Dybe, der fyldte 6 Tdr. Byg, 1 Pund Smør, en Skovvogn, et Skovsvin, Gæsteri og Dagsnæring, imod at hun sin Livstid skulde have sin Kost i Klosteret.

Biskop Ejler Stygge fra Aarhus skænkede 1496 Klosteret sin Panteret i Struergaard, der ydede i Afgift 1 Pund (1/9 Tønde) Smør og 5 Orte Korn; Smørret skulde være til at holde Vor Frue Messe i Klosteret, og Kornet og den øvrige Ydelse af Skovvogn, Skovsvin og Dagsgærning skulde Jomfruerne nyde til deres Klæders Behov, imod at de bad trolig til Gud for ham og hans Arvinger og hver Søndag sang den Psalme Melchisedech til Evig tid«.

Der er ikke fundet meget mere om klostret inden for den katolske tid. Imidlertid blev der senere - i 1592 - fundet en hel del breve og dokumenter. Jeg har før citeret fra disse breve uden at afsløre deres herkomst. De blev fundet i 1592 af Malte Jensen Schested, som havde forpagtet klostret. Han underrettede kongen, Christian d. 4. om, at der fandtes en del breve og dokumenter, som angik klostrets godser. Selv om vi er efter reformationen i 1536, synes jeg dette hører under Gudum Kloster. Alt klostergods var overgået til kronen, og kongen forpagtede det ud. Da kongen fik nys om brevene på Gudum Kloster befalede han, at 2 adelsmænd, Peder Gyldenstjerne og Hans Lange straks skulle rejse til Gudum og registrere brevene i to eksemplarer. Det ene skulle blive på godset og det andet sendes til kancelliet. De to herrer kom også til klostret og fik brevene samlet i en kiste, men registreringen blev af en eller anden grund ikke til noget. Malte Jensen døde samme år, men en ny forpagter, Mouritz Stygge, havde bedre held til at få brevene registreret. Det skete den 10. november 1592. Det viste sig, at der

fandtes adskillige kasser med ialt 74 dokumenter og breve såvel af ældre som yngre årgang.

Kasse A: 41 breve vedrørende godset i Gudum sogn.

Kasse B: 8 breve vedr. godset i Nr. Nisum og Fabjerg sogne.

Kasse C: 17 breve vedr. Resen og Lomborg sogne samt Hjerm og Ginding herreder.

Kasse D: 8 breve vedr. godset i Vandfuld herred.

Kasse E: Adskillige breve og dokumenter.

Och findis vñ en eske signerid med E. adskieilig gamle pergementz och papiers breffue, som seilen er aldiellis frafalden, som er boede sandmendtz breffue, laugheffder, sköder, tings Winder och sogne winder, som er lydendis paa Gudom closters godtz, och en paartt aff thennom aldiellis forraadnid och vleszellig, att the ther for icke kunde registris. Och findis j breffue kisten mere end 200 segell, boede konngelig segeller, biscopers segell, adels segell och andre gott folckis segeler, som er frafalden alle for^{ne} closters breffue, forwden the som war slett formultede och icke ther for kunde telis.

Att these for^{ne} breffue findis aff Gudom closters breffue saaledis wedt magt och beholdenn, som for^{mitt} staar, och ieg thennom effter koning. mattⁱ tillforornide regierings raads befalling haffuer offuer andtuorditt och thillstilt for^{ne} Mouritz Stygge, thett bekiender ieg med mitt signett¹⁾ och egen hand her nedenn for. Actum Gudom closter thendt 10 Noembris aar 1592.

Jens Mogenszen

egen hand.

1) Seglet er aldrig paatrykt.

Mourits Stygge var åbenbart ikke tilfreds med resultatet af de 74 breve, for han klagede til kongen over det ringe fund, og resultatet blev, at de to adelsmænd fik en »næse«, og at arvingerne efter Malte Jensen måtte finde sig i at få gennemrodet alt på Holmgaard (deres eget gods) for om muligt at finde flere breve. Der er ikke offentliggjort noget om undersøgelsen. (V.C.).

I 1661 fandt en registrering af klostrets godser sted. Den tager sig således ud:

- I Gudum sogn: Øster-, Vester-, Mellem- og Nørre Tang,
Vester- og Øster Lind,
Krogsgård og Viumgårde,
Store- og Lille Bjerrum,
Surkjær og Trabjerg (6 gårde),
Krogs Kjær (nu Krøjkjær),
Højbjerg, Tangsgård, Hauskov, Hornshøj,
Skodborg (3 gårde),
Krog, Mølgård, Hedegård,
Fiskbæk (4 gårde),
Serup, Stavsboel, Åsbjerg (4 gårde),
Borg (2 gårde), Skovgård, Skov, Ørvejle, Heden,
Kramshule (nu Dalgård).
I alt 45 gårde, desuden Gudum Kloster Mølle og
Åmølle foruden adskillige huse.
- I Nr. Nisum sogn: Krogsgård, Hyldgård, Agergård,
Gandte Ris (nu Gantris),
Studsgård (2 gårde), Hald,
Krus Høg (nu Høgsgård),
4 gadebyggere på Nørre Hede.
I alt 8 gårde og 4 huse.
- I Fabjerg sogn: Kjærgård, Nørre Børring (2 gårde),
Ravnsborg, Pigsborg,
Balletofte og Brun Hus.
I alt 6 gårde og 1 hus.
- I Humlum sogn: Tagvad, Gottorp, Skanderborg og Gade.
I alt 4 gårde.
- I Resen sogn: Resen By (2 gårde), Haugård (2 gårde),
Vester- og Mellem Toftum, Borig.
I alt 7 gårde.
- I Lomborg sogn: 1 gård (navnet ulæseligt).
- I Tørring sogn: Beksgård (2 gårde).
- I Rom sogn: Rom By (2 gårde).
- I Lem sogn: Brydeboel.
- I Møborg sogn: Aaberg, Hylkedal (nu Hyldal) og Skræddergård.

I Dybe sogn:	Flandsmose, Lille Flandsmose, Nørre Dybe og Kastbjerg.
I Fjaltring sogn:	Klostergård.
I Houe sogn:	Hovdam og Houvinkel.
I Hygum sogn:	Bjerg.
I Vandborg sogn:	Katkjær.

Desuden findes i jordebogen fra 1661 navne på gårde så langt borte som ved Silkeborg. Der er også i listen (V. C. s. 138-144) navne på gårde og huse, som senere kom til enten ved messer, skifte eller medgift. Jeg kan give nogle eksempler herpå fra side 139.»Næsten hele Gudum Sogn har været under Klostret, af 58 navngivne Gaarde i Trap (Udgaven fra 1859) er der kun 7, som ikke er omtalt i ovenstaaende Fortegnelse, og af disse 7 har endda de fleste tidligere hørt til Klostret.

Saaledes kom i Aar 1400 Gaarden Hvidstendal til Klostret som Gave fra Peder Nielsen Qvie, hvilket 1444 stadfæstedes af hans Søstersøn Peder Artsen. Men 1526 bortmageskiftede Priorissen Gaarden til en Christen Mørcks Enke og Børn.

Angaaende Tangsgaard hører vi, at den 1440 ejedes af Jens Pedersen Hjul. Kort efter er den kommet til Klostret, thi 1486 vidnes der, at den i 40 Aar og mere har hørt til Klostret. Om den havde Klostret adskillige Stridigheder. Det er 1661 den største Gaard, der hørte til Klostret, den har da 17½ Td. Hartkorn.

Ogsaa Østergaard synes Klostret at have ejet. 1454 hører vi nemlig, at Klostret fik en Eng til Østergaard og en Ødegaard af Hans Krabbe til Herpinggaard for noget andet Gods. Ved Mageskifte 1520 fik Christen Mørck Ødegaarden, som der havde været Strid om, medens Klostret fik nogle Jorder og Enge til Østergaard. Ved det omtalte Mageskifte 1526 fik Klostret for Hvidstendal mere Jord og en Eng til Østergaard«.

Der kan fortsættes med at remse op om mageskifte m.v., men det overlader jeg til den enkelte læser, som måtte prøve at finde sine egne aners navne. Men alt i alt giver det et indtryk af de store områder, der var at holde styr på.

Klostrets styre og indre væsen

Gudum Kloster blev som andre nonneklostre styret af en priorinde eller priorisse. Hun havde stor magt. - Måske bestemte hun også over prioren,

som egentlig havde den verdslige magt. En tredje person, der stod i spidsen for et kloster var biskoppen, og alle havde igen paven at rette sig efter, samt de regler vedkommende orden havde fastsat.

Da næsten alt omkring klostret er gået tabt, er det også her et kort stykke, vi kan følge begivenhederne. I optegnelserne er der kun fundet navn på én priorisse fra Gudum Kloster. Det er Ellen Hjulsdatter, som ledede klostret i ca. 40 år. Hun nævnes sidste gang 1531 (V.C. s. 107). Hun var datter af af herremanden Jens Persen Hjul, som ejede Tangsgård i Gudum og Kamstrup i Nr. Nissum. Man ved ikke, hvornår hun er blevet valgt til priorisse eller hvornår hun er gået i kloster, men vi kender hendes navn under skjoldbuen (1492) og i 1497 nævnes hun i forbindelse med sin broder, Tøger Hjul, der giver sin søster Ellene Hiuffuelsdatter, priorisse i Gudum Kloster, tilladelse til at indløse nogle rettigheder, som han havde i gården Kamstrup. Han måtte ikke pantsætte det eller skøde det til nogen anden, ikke desto mindre skødede han det en måned senere til Niels Klemmensen til Blæsbjerg. Klostret fik dog senere sin erstatning for tabet.

Som priorisse blev Ellen Hjulsdatter indviklet i mange stridigheder. Hun lå bl.a. i strid med en Oluf Glob, men de enedes om at lade striden ligge og lade biskoppen afgøre spørgsmålet, når han kom til klostret. Det endte med, at klostret tabte, og priorissen måtte gå ind på at læse messe for Glob m.fl. mod at få noget af den jord, de var uenige om. En anden strid var om en arv efter nonnen i Ribe, Anna Madsdatter. Her måtte Gudum Kloster give slip på det hele. 1531 er sidste gang, vi møder omtale af Ellen Hjulsdatter, idet hun indsætter Christen Skram til prior over klostret. Senere, i 1537 bliver samme prior støttet af en priorisse på grund af stridigheder mod bønderne, men hendes navn nævnes ikke. (V.C. s. 108).

Af priorer møder vi først Lyder Juel. Han nævnes i 1476 i flere forbindelser, bl.a. får han på klostrets vegne skøde på noget jord i Resen. Samme år er han med til at udstede et tingsvidne. Han nævnes da »præst og prior« i Gudum Kloster og er den eneste, vi ved var gejstlig. Han var efter al sandsynlighed prior, da klostret i 1484 fik lov til at flytte op til Gudum kirke.

Nogle har ment, at Palle Juel til Udstrup var prior ved Gudum Kloster, men beviset for det mangler. Hans ligsten er nedlagt i gulvet i sideskibet, men har før siddet i østvæggen af tilbygningen. O. Nielsen har oversat indskriften på den således:

»Her ligger Palle Juel, Væbner til Ulstrup...
med sin Frue Helena, salige hviler de.«

Ligstenen over Palle Juel og fru Helena. Stenen er af gullandsk kulksten, bærer Juelernes og Sparekaasernes våben og er i hjørnet prydet med de fire evangelisters symboler.

O. Nielsen og Villads Christensen bygger ofte på en kilde, jeg ikke er i besiddelse af. Han hedder Pontoppidan og fortæller meget overbevisende, at Palle Juel i 1508 boede på Gudding Kloster. Gudding må være Gudum og Udstrup må være Ulstrup skriver O.N. og V.C. Ved at slå op i leksikon kan man finde denne Pontoppidan, biskop og professor, levede 1698-1764. Når man har set skrivemåde fra dengang forstår man godt, at han kunne køre lidt rundt i stavemåderne. På ligstenen står der intet om, at Palle Juel var prior i Gudum Kloster, men i hvilken anledning har han så sammen med Helene gjort sig fortjent til en så fornem plads? Måske er man kommet til at skrive væbner og glemmer prior, skriver V.C. (Der ligger en gård syd for Nissum Fjord, som hedder Udstrup).

En mere sikker prior er Jens Munck. Han boede på Tagvad i Humlum - ja, mere ved vi faktisk ikke om ham. Den sidste prior var Christen Skram og er omtalt andetsteds.

Den tredje hovedperson i klostrets styre var biskoppen. Han havde det sidste og omtrent afgørende ord i en sag, der berørte et kloster. Biskop Hartvig er allerede nævnt for at begynde bagfra. Der er flere eksempler på, at han var interesseret i, at klostret skulle have så gode vilkår som muligt. Han tog flere gange den lange vej til det afsidesliggende kloster, mange gange

for at mægle mellem klostret og dets naboer. Kort efter sin udnævnelse til lod han nonnerne at benytte sognekirken som klosterkirke (tidligere omtalt). Da klostret senere var indviklet i en alvorlig affære med Hans Olufsen til Trabjerggård, greb han ind og omstyrkede hele stridens grundlag, idet han erklærede, at »Mageskiftet og Bortforleningen var sket uden hans Vilje og Samtykke«. (V.C. s.113). Senere sættes han i forbindelse med Glob-sagen, men udfaldet på den kunne tyde på, at han af en eller anden grund ikke er nået herop.

Før biskop Hartvig kan vi læse om Henrik Strangeberg. Han var ikke venlig stemt over for klostret. Det kan vi læse om i et afsnit, der omtaler en ny klosterreform (V.C. s. 127-137). Den første biskop, der er omtalt i forbindelse med Gudum Kloster er biskop Christen Hemmingsen, der i 1439 gav »menige Nonner i Gudum Patronatsret til Nissum Kirke.« (V.C. s. 113). I 1444 var han i klostret for at skrive et skøde på gården Hvidstendal.

Nonnerne

For at blive optaget i et nonnekloster skulle der aflægges tre klosterløfter, der lød omtrent således:

1. Blive for bestandigt i sit kloster.
2. Afstå fra sit forrige liv.
3. Lyde klostrets love og sine foresatte.

Efterhånden kneb det åbenbart at holde løfterne, som var noget bredere end her skitseret, og man forberedte en ny klosterreform, som kom sydfra. Det var først i begyndelsen af 1900-tallet, man over Kiel fik at vide, at der også i Danmark var sket en fornyelse i klostrene. Man fandt et pavebrev fra 1459, hvor priorissen til Gudum Kloster klager over, at reformen ikke er indført her. Hun gav biskoppen skylden for det og beklagede sig til paven over for mange besøg og visitatser med udgift til følge. Man har fra andre steder eksempler på, at en biskop kunne møde op med 300 heste foruden en stor mængde fodfolk og ryttere, som klostret så måtte give mad og husly. Efter klagen til paven bliver bispen Henrik Strangeberg endnu mere nærgående over for klostret, og kongen, Kristian den 1. blev på et møde i Kolding i 1463 blandet ind i sagen. Endelig fik den en afslutning i 1466, men ikke uden at nonnerne havde lidt stor overlast bl.a. ved ikke at være i stand til at overholde de afgivne løfter. Der var da kommet en ny biskop.

Der kendes ikke navne på ret mange af nonnerne. Den første hed Anne Pudersdatter og var måske slet ikke nonne. Siden nævnes andre, som med

sikkerhed kan spores til adelige og anseelige familier. Dette er med til at styrke formodningen om, at nonnerne i Gudum Kloster var adelsjomfruer. Der fandtes dog også kvinder, som ikke aflagde noget klosterløfte, men udelukkende boede der, fordi der var betalt for dem. (V.C. s. 116).

Klostret efter reformationen

Efter reformationen blev klostret formelt nedlagt, men nonnerne måtte blive her indtil der blev et andet sted at være. De der havde lyst måtte forlade stedet og evt. gifte sig eller blive forsørget på anden måde. Nu skal vi vist ikke forestille os, at de kom væltende ud af klostret, for som V.C. skriver, har der vel næppe været over 20 nonner i alt. Det blev pålagt bestyreren af godset at sørge for ophold til nonnerne, men det blev efterhånden en stor udgift for disse. Det forstår vi godt, når vi her ser listen over det, som *hver nonne* skulle have *pr. år*. (O. N. s. 108) - fastsat af Christian d. 3. i 1545 således:

»5 Tønder Brød eller 25 Skp. Mel,
14 Tdr. Øl eller 2 Pund Malt og 10 Skp. Humle,
2 levende Svin,
6 levende Lam,
2 levende, fede Faar,
6 levende Gæs,
10 Par Høns,
1 Fjerding Smør,
1 Fjerding salt Sild,
2 Ol røget Sild,
½ Td. salt Fisk,
150 tørre Hvilling,
100 Flynder,
1 Skp. Boghvedegryn,
1 Skp. Byggryn,
½ Skp. Havregryn,
1 Skp. Ærter,
1 Fjerding Eddike,
4 Skp. Lynerborger Salt,
10 Læs Ved,
½ Læs Kul,
1 Wol Æg,

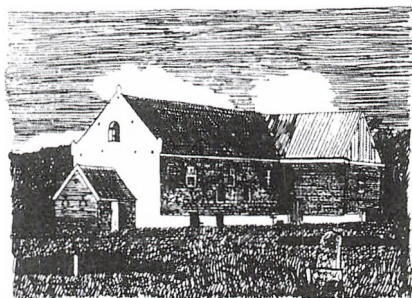
12 Mark til Sko og Klæder

og hver to Jomfruer en levende Oxe.»

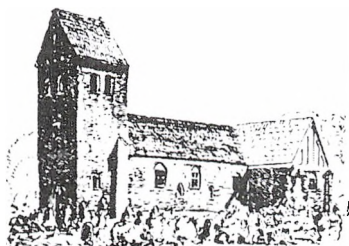
Man forstår godt, det var en byrde for lensmanden, og da Otto Emmiksen ikke kunne finde noget i sit lensbrev om nonnernes ophold, da han i 1572 overtog lenet, fik han udstedt kongeligt brev på, at de tre sidste nonner, som nu var i klostret, skulle flyttes til Mariager Kloster. Damerne var dog for gamle og skrøbelige til at flyttes den lange vej, så Mariager Kloster måtte i stedet betale lensmanden for deres ophold.

Afsluttende bemærkninger

Det er ikke særlig let at gengive, hvad andre har skrevet - ofte i et sprog, der ligger langt fra nu-dansk. Men det er mit håb, at læserne får et lille indblik i, hvad der foregik på stedet for så mange år siden. Tilbage står »nu kun den mærkelige Kirke som minder om Benediktinernonnernes Færden paa Stedet (V.L. s. 114) fra hvis tilbyggede tårn man kan se fra fjord til hede.

*Gudum kirke uden tårn
Tegnet af Erik Bak-Hansen*

Gudum kirke med tårn

Litteratur- og kildeangivelser

1. De danske benediktinerklostres bygningshistorie v/ Vilh. Lorenzen.
2. De danske klostres bygningshistorie X v/ Vilh. Lorenzen.
3. 14. Registratur over Gudum Kloster v/ Det Kongelige Danske Selskab.
4. Om danske Klostre i Middelalderen »Et Priisskrift« v/ J. B. Daugaard.
5. Skodsborg og Vandfuld Herreder 1894 v/ O. Nielsen.
6. Hardsyssels Årbog 1913 v/ Villads Christensen.
7. Danmark v/ J. P. Trap.
8. Skrivelse fra Nationalmuseet.
9. Forskelligt billedmateriale.
10. Samtale med lokale folk samt deltagelse i møder og kurser.

Forkortelser

- (V.L.)
(V.L.)
(D.K.D.S.)
(J.B.D.)
(O.N.)
(V.C.)
(J.P.T.)
(N.M.)

Gudumkloster 1585 - 1985

Af Hans Colding

Gudumkloster som lensmandssæde 1537-85.

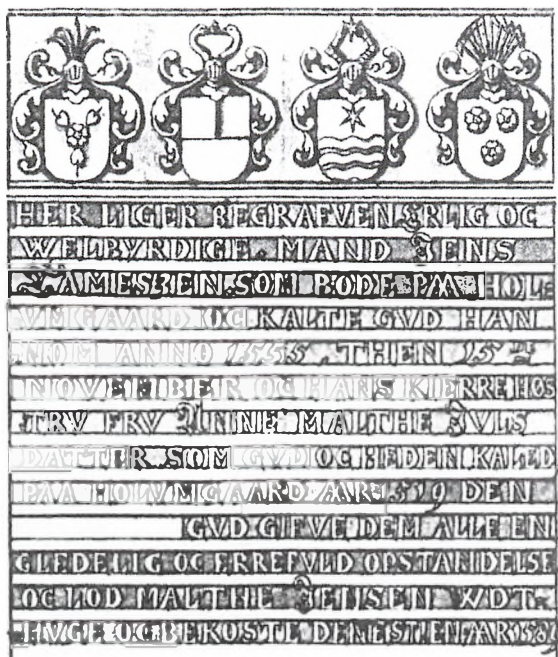
Med reformationen i 1536 gik al kirkelig- og klosterejendom i Danmark over til kongens ejendom. Det gælder således for Gudumkloster, at det fra 1536 er kongens gods. I den periode, der her er tale om, bliver Gudumkloster enten pante- eller tjenestelen: kongen beholder ejendomsretten og forlener (udlåner) godset til en adelsmand, der enten skal betale en afgift årligt til kongen eller yde kongen en tjeneste som kgl. embedsmand, f.eks. landsdommer, endvidere kan adelsmanden udlåne en større pengesum til kongen, så længe lensforholdet består. Den pågældende adelsmand får her ved titel af lensmand eller kongelig befalingsmand, hvilket indebærer, at han har fri råderet over det kongelige gods i en aftalt periode, så længe han betaler sine afgifter eller yder kongen tjeneste.

I almindelighed sad lensmændene på Gudumkloster ikke ret længe i den første periode efter reformationen, og deres ydelser for at sidde på godset har været temmelig forskellige. Pantesummen har varieret mellem 400 og 8000 daler i perioden 1537-85! Som en speciel forpligtelse for Gudum Klosters lensmænd gjaldt det, at de skulle underholde de tilbageværende nonner på klostret med kost og logi, en forpligtelse, som lensmændene fandt besværlig og ubehagelig, og som de havde en tilbøjelighed til at »glemme«. I hvert fald havde lensmand på Gudumkloster, Otto Emiksen (1572-82) husket at »glemme« denne forpligtelse i sit adkomstbrev, og følgelig måtte de tre tilbageværende nonner forsørges fra et nonnekloster i Mariager! ^{1/}

Lensmænd på Gudumkloster 1537-85

Jens Thomsen (til Holmgaard)	1537-50.
Malte Jensen (Sehested), søn af Jens Thomsen	1550-70.
Iver Munk	1570-72.
Otto Emiksen	1572-82.
Axel Brahe	1582-85. ^{2/}

Der vides kun lidt om disse lensmænd. Om *Jens Thomsen* vides det, at han kom fra Vellingshøj ved Hjørring, og at han blev gift med Malte Juels datter fra Holmgaard i Møborg. Han må have stået sig godt med kongen, Christian d. 3., idet han bliver landsdommer og derfor sidder på Gudum Kloster afgiftsfrit. Endvidere får han den bemærkelsesværdige begunstigel-

Ligsten over Gudumklosters 1. lensmand (1537-50) Jens Thomsen, død 1555.

Fra indskriften: Her liger begraven er lig oc welbyrdige mand Jens Tameszen, som bode paa Holmgaard oc kalte Gud hannom anno 1555... og hustru fru Anna Malthe Julsdatter... og lod Malthe Jensen udthuge oc bekoste dene sten aar 1589.

Våbene foroven tilhører, i rækkefølge følgende adelsfamilier: Sehested og Viffert, Juel og Lange, henholdsvis mandens og hustruens fædre og mødrene våben.

Ligstenen befinder sig i Møborg Kirke. - Foto: Nationalmuseets 2. afd., P. Nørlund, 1916.

se, at hans søn, *Malte Jensen* får lov at overtage Gudumkloster efter faderen.

Malte Jensen får tilnavnet Sehested, hvorved det markeres, at han er ud af den succesrige adelsslægt Sehested, der netop i disse år etablerer sig på kendte jyske herregårde: Højris, Holmgaard, Boller, Bækmark og Rydhave.^{3/}

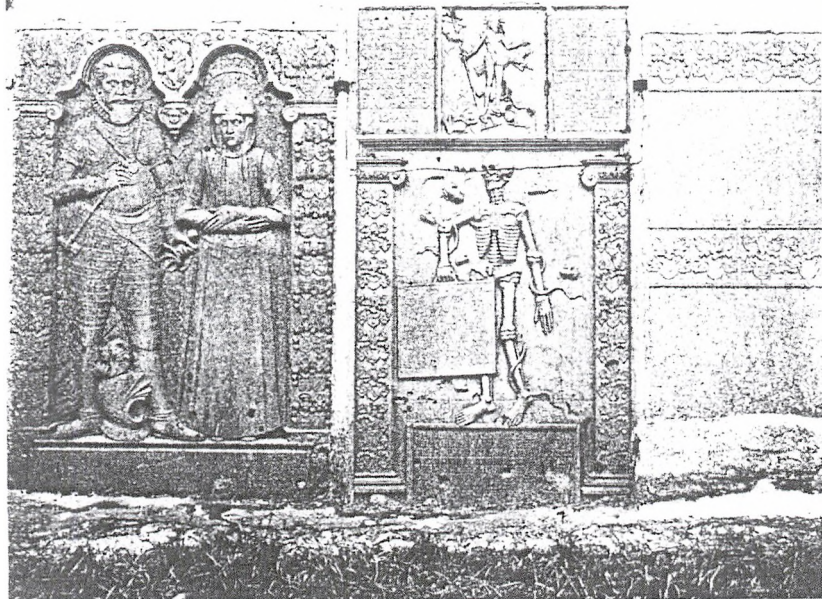
I Gudum-sammenhæng skal han huskes for, at han lod Gudum Kirkes klokke omstøbe, og at han forbedrede kirkens kalk og disk med 15 lod guld og sølv, hvad der stadigvæk kan læses på kalkens inskription den dag i dag. Han må have bevaret forbindelsen til faderens udgangspunkt i Vendsyssel, for han og hans kone er portrætteret på korbuen i Sct. Hans kirke i Hjørring på et kalkmaleri fra 1576. Både Jens Thomsen (død 1555) og Malte

Jensen Sehested (død 1595) er begravet i Møborg kirke, hvor deres ligsten findes endnu. De må have følt sig mest knyttet til Holmgaard og har vel næppe resideret på Gudumkloster. ^{4/}

Men hvem disse lensmænd end har været, så udøvede de en vældig magt i Gudum. Næsten alle gårde og huse i Gudum sogn har tilhørt Gudumkloster, d.v.s. kongen, men kongens ejendomsret har været administreret af lensmændene eller deres forvaltere. Lensmændene har været interesserede i, at godset blev drevet rentabelt, således at de kunne indkassere overskuddet. Kongen blandede sig ikke i selve godsdriften, når blot han fik sine afgifter eller tjenesteydelser.

Desuden var Gudumkloster et selvstændigt retsområde, et birk. Det betød, at lensmanden ansatte birkefogeden og birkeskriveren. En af birkefogederne hed Oluf Jensen og boede på Højbjerg, fremgår det af matriklen 1683. Det fremgår ikke af skriftlige kilder, hvor birketinget har fundet sted, men mon ikke det er rigtigt at gætte på, at det har været ved Galgehøje ved Skodborghuse? I hvert fald har det været normalt, at retshandlinger har fundet sted udendøre og ofte i nærheden af rettens skræmmende symbol: galgen. Desværre kender vi intet til de dramaer, der må have udspillet sig her. Først i 1600-tallet bliver det påbudt at føre tingbøger, og hvis der har eksisteret en sådan i Gudum birk, må den være gået tabt. Alle retshandlinger, der vedrørte bønder og husmænd under Gudumkloster, skulle foregå her, mens godsets bønder udensogns hørte under de almindelige herredsting. Det, der må forekomme mest påfaldende i forbindelse med birketingets virksomhed er, at den ikke blot befattede sig med lovovertrædelser som tyveri, vold, mord og seksualforbrydelser (der var et meget videre begreb end i dag), men også i sager, hvor lensmanden som »godsejer« var den ene part: udfærdigelse af fæstebreve og skrifter. En upartisk og uafhængig retsinstans i moderne forstand kunne der ikke være tale om. Gudum birketing eksisterer til 1684, da sognet omsider lægges under det almindelige herredsting: Skodborg herredsting. (Gudumkloster var på dette tidspunkt omdannet til ryttergods, og de militære herrer har vel ikke fundet nogen interesse i at bibeholde birket, samtidig med at de var underlagt militært lydighedspligt fra højeste sted: kongen).

Lensmændenes indflydelse strakte sig også langt ind på det kirkelige område. Kongen ejede slet og ret Gudum Kirke, ligesom nonneklostret i sin tid havde gjort det. Imidlertid havde kongen ladet præstekaldelsesretten overgå til lensmændene på Gudumkloster, og samtidig hermed fik de andel

Til højre: Malte Jensen Sehesteds og hans hustru, Sofie Billes ligsten i Møborg Kirke. I Hovedfeltet ses en dødning med øgler, tudser og firben omkring sig. Dødningen holder en indskrift af Job 19: »Jeg ved, at min frelser lefver...«. Under dødningens ben ses følgende indskrift: Her ligger begravvit erlig och velbyrdig mand Malthi Jenszen til Holmgaard, som Gud kallid... år 15... met sin kiere hostr.. erlig och velbyrdige fru Sophi Bilde, som Gud kallid (p)å Holmgaard den 17 aprilis aar 1587. Gud give dem bode en (glædelig opstandelse)? Over denne tavle til venstre læses, hvad der vel var Malte Jensens Valgsprog: HIIR TZIITLIG, DORT EVIG, M. JENSZEN («her for en tid, der evigt»). På søjlerne i kanterne af stenen ses hr. Maltes og fru Sophies anevåben.

Øverst på stenen findes et relief med den opstandne Kristus med korsfane, stående på sin sarkofag, idet han træder på en dødning med brækket pil i hænderne og en håret vingeret djævel med sammenbundne hænder.

Til venstre: Billedet er af ligstenen over Malte Jensens søn: Claus Sehested og dennes hustru Anne Lykke, et pragteksmplar af en renaissanceligsten. De to var forældre til Hannibal Sehested, der blev statholder i Norge og gift med en af kong Christian d. 4.s døtre, og til Sophie Sehested, der giftede sig med Erik Juel, landsdommer og lensmand, bl.a. på Gudumkloster. - Foto: Nationalmuseets 2. afd., Poul Nørlund, 1916.

i sognets kirketiende. Kirketiende var den tids »kirkeskat« og var en produktionsskat, der pålagdes alle rigets undersåtter (undtaget naturligvis adel), således at hvert 10. neg på marken og hvert 10. kalv i stalden tilfaldt kirken. Tiendeindtægten fordeltes i 3 lige dele til: a/ præsten b/ kirken til vedligeholdelse og drift og c/ kongen. Lensmanden indkasserede altså sin trediepart af tienden til brug for Gudum Kirkes vedligeholdelse og inventar.

Lensmanden samlede således en uhyre magt og indflydelse i sin hånd, økonomisk, retsligt og kirkeligt.

Godsets drift og bøndernes forhold

Der kan desværre kun siges lidt om dette emne. Det tidligste materiale herom er jordebogen fra Gudumkloster fra 1661, der er omtalt og refereret i Lydia Frandsens afsnit. Jeg vil derfor nøjes med at omtale de vilkår, der i almindelighed gjaldt for bønderne i Danmark i denne periode.

Der var næsten ingen selvejerbønder tilbage. I hele Bøvling amt var der i 1688 ialt 34 selvejerbønder, repræsenterende knapt 2% af hartkornsmassen. Noget lignende må have været tilfældet i Gudum sogn.^{5/}

Bønderne under Gudumkloster var altså fæstere og måtte for at komme til at sidde i en gård undertegne en fæstekontrakt med lensmanden. Denne fæstekontrakt fastlagde nøje bondens forpligtelser, der kan sammenfattes på følgende måde:

- 1) Han skulle betale *indfæstning* ved overtagelse af gården eller ret snart derefter. Det var en ret stor pengesum, det betaltes en gang for alle og kan vel bedst sammenlignes med vore dages udbetaling ved køb af hus eller gård.

- 2) Han skulle betale *landgilde*, en årlig afgift, der stod i forhold til gårdens kvalitet og størrelse.

- 3) Han skulle yde *hoveriarbejde* på Gudumklosters hovedgård. Det kunne bestå i et mindre antal arbejdsdage med pløjning, høslet, tørveagning, harvning, rivearbejde, et læs lyng, samt et lille antal pligtkørsler, *ægter*, på 3 eller 4 mil og ofte en lang ægte, hvad der øjensynlig betyder en tur på over 4 mil. Gudumklosters hovedgård var relativt lille: 22-23 td. hartkorn (6), så hoveriarbejdets omfang har ikke været så tyngende som på de store hovedgårde øst på i landet. Ifølge tal fra 1757 (ældre tal haves ikke) skulle den typiske gård i Gudum yde 8 hoveridage med forskelligt markarbejde + 3 ægter på 4 mil og 1 lang ægte. De gårde, der lå længst borte fra hovedgårdens marker kunne betale sig fra hoveriarbejdet ved at betale en højere landgilde, det gælder således Krogsgård, Hede og V. Bjerrum i 1757. Det besværligste

ved hoveriarbejdet må have været, at det skulle udføres i bøndernes travleste tid og under tilsyn af ridefogeden.

4) I fæstekontrakten forpligter bonden sig til »at være sit Herskab hørig og lydige« og at holde gårdens bygninger og marker vedlige og ikke at fremleje eller forpagte dele af »sin« gård ud.

Hvad er da godsejerens eller lensmandens modydelse for alt dette?

1) Han stiller gården og dens jord til rådighed, så længe kontrakten består.

2) I princippet tager han sine bønder »i forsvar«, militært og juridisk. Det skal forstås sådan, at adelsstanden var landets krigerkaste, der i tilfælde af krig og andre voldsomheder påtog sig den militære beskyttelse af deres »egne« bønder. Juridisk set skulle lensmanden være bondens beskytter i tilfælde af, at der blev ført proces imod ham »udefra«.

3) Lensmanden opkrævede og indestod for kongelige skatter og afgifter, også selv om de ikke var betalte af fæsterne.

Bøndernes huse, husdyr, afgrøder og driftsformer ved man næsten intet om. Igen er vi henvist til en kilde fra en langt senere tid, nemlig Gudum-Fabjerg sognepræsten L. Hassing Hee's præsteindberetning fra 1767, men i den formening, at forholdene på Hee's tid i alt væsentligt har været de samme, skal jeg citere følgende fra denne præsteindberetning fra Gudum sogn:

»Der findes ingen Byer og Torpe, men meestendels Gaarde, som ligger vit adspredte, hver Gaard har sit eget Nafn, hvis Etymologie vil somme Steder kunne udledes med Rimmelighed, men ey tilforladelig...!

»I Gudum Sogn er en stor vitløftig Heede af 4 Miiles distance, alm. kaldet Closter Heede, hvoraf Sognet får Ildebrand af Lyng og Tørve...«

»Og under 7.de Post: »Sognets Næring er af Heste- og Quæg Awl, hvoraf falder en god race, i sognet gror got Rug, Byg og Havre, men har Meestendeel lidet Høebiering. Af Heste og Quæg sælges en stor Deel til andre Stæder, men af Kornvahre ey af nogen Betydenhed. Ingen her i Sognet bruger Fiskerie, men af Liimfjorden, som grændser her til Sognet, haves Fiske af adskillige Sorter, sc. Helt, Smelt, Sild, Aal, Aborre etc...«^{7/}

Med forbehold i kildens sene datering synes følgende konklusioner at kunne drages:

1) Der har ikke i Gudumklosters bøndergods været landsbyfællesskab, som det kendtes på øerne og det østlige og sydlige Jylland, gårdene har ligget »vit adspredte«. Derfor har det været desto mere ukompliceret at sælge gårdene enkeltvis, sådan som det skete fra 1757. (herom senere).

2) I den skovløse egn, som Gudum dengang var, var adgangen til Kloster Hede aldeles livsvigtig for bønderne. Her kunne de skære tørv og slå lyng til eget forbrug af brændsel, »Ildebrand«, ligesom det indgik som en fast hoveriforpligtelse at bidrage til Gudumklosters forbrug af tørv og lyng. På denne baggrund forstår man bedre, at der i begyndelsen af 1800-tallet opstod bitre og langvarige stridigheder om ejendomsretten til Klosterheden mellem Gudumbønderne og den daværende ejer af Gudumkloster.

3) Heste- og kvægopdræt har været Gudumbøndernes egentlige eksportvare, korn synes i det væsentlige at være avlet til husbehov. Fiskeri synes at have været højst en bibeskæftigelse i sognet, selv om der må have været muligheder nok i Limfjorden.

Det billede, der her er tegnet i al sin vaghed af Gudumkloster, dets ejendomsforhold og godsdriften holder sig i alt væsentligt til 1757, da noget helt overraskende og revolutionerende indtræffer. Men inden da skal der omtales 3 faser i Gudumklosters historie.

Gudumkloster som landsdommer-residens 1585-1670

I 1600- og 1700-tallets Danmark var der 3 hoved-landsting: For Jylland i Viborg, for Sjælland + biøer i Ringsted, for Skåne i Lund. Landstingene havde kompetance til at fælde dom i alvorlige straffesager, i retssager, hvor adelige var indblandet, og efterhånden udviklede landstingene sig til at blive en slags appelinstans over de almindelige herredsting. Kongen udnævnte og lønnede de dommere, der fungerede ved landstingene, de såkaldte *landsdommere*. De personer, der udnævntes til dette magtfulde embede skulle være adelsmænd ifølge den daværende »grundlov«: kongernes håndfæstninger. Kongen lønnede ikke de to eller tre jyske landsdommere med rede penge (for dem manglede kongerne næsten altid), men med krongods (for det havde kongerne rigeligt af). Kort sagt: Fra 1585-1670 bliver Gudumkloster forlenet til en af de jyske landsdommere som vederlag i kongens tjeneste. Landsdommerne var endnu friere stillet end tidligere lensmænd. De skulle ikke aflægge regnskab overfor kongen og kunne helt frit indkassere overskuddet fra Gudumkloster som deres personlige løn.

Navnene på de 7 landsdommere, der har resideret på Gudumkloster er:

Malte Jensen Sehested	1585-92
Mourids Stygge	1592-98
Iver Juel	1598-1617
Gunde Lange	1617-23

Erik Juel	1623-51
Laurids Belov	1651-63
Jens Rodsteen	1664-70 ^{8/}

Efter 15 års pause fra Gudumkloster er Malte Jensen Sehested nu vendt tilbage og nu som fast landsdommer og med Gudumkloster som tjenestelen. Han opgiver landsdommerembedet i 1592 og dør i 1595 og begravnes, som nævnt, i Møborg Kirke.

Der er ingen grund til at omtale hver enkelt af disse 7, men fælles for dem alle er, at de udgår af højadelige slægter, er eventyrligt rige på gods og står højt i kongens - og adelens - gunst. I hvert fald nogle - om ikke alle - af disse landsdommere besad eller var forlenet med flere andre godser, men ikke desto mindre omfattede de ofte Gudumkloster og Gudum Kirke med omhu og interesse. Jeg vil nøjes med at omtale 2 af landsdommerne, som er bemærkelsesværdige, og som der vides noget om.

Landsdommer og rigsråd Erik Juel

Adelsslægten Juel hævder at være den ældste af de danske adelsslægter og skal gå helt tilbage til Palle Juel på Øgilstrup (Ugelstrup i Ulfborg herred). I sit skjold fører slægten en seks- eller syvoddet stjerne i guld, der under 3 strømme i sølv, altsammen på blå felt. Erik Juel var født på Alsted i Nørvang herred (på Vejle-egnen). Som 19-årig bliver han ansat i Danske Kancelli i kongens København. Han gør Kalmarkrigen mod Sverige med som hofjunker. Her deltog han i belejringen af byen Kalmar, hvor han fik den besynderlige oplevelse at få en hest skudt under sig. I 1618 gifter han sig med Sophie Sehested, der, så vidt jeg kan skønne, er en sønnedatter af Malte Jensen Sehested. (Hendes far hed Claus Maltesen Sehested og var ejer af Højris på Mors og kronede sin karriere som statholder på øen Øsel i Det baltiske Hav). 1623 udnævnes Erik Juel til landsdommer i Nørrejylland og får derved Gudumkloster som tjenestelen.

Den unge families fred og ro på Gudumkloster afbrydes nu af krigeriske begivenheder: Kong Christian d. 4. havde i 1625 indblandet sig i den frygtelige 30-årskrig i det centraleuropæiske område, idet han ønskede at støtte de protestantiske magter her. Konsekvenserne heraf blev temmelig uheldige for Danmark. I 1627-29 blev hele Jylland besat af de fremmede tropper, der for frem med plyndringer og hærgninger på det frygteligste. Da efterretningen herom når frem til Gudum, vælger den gravide fru Sophie at bringe sig selv og sine småbørn i sikkerhed i Kristiania (det senere Oslo) i

Norge. Her opholdt hendes broder, Hannibal Sehested, sig. Her føder hun så i 1629 en søn, Niels Juel, den senere så bekendte søhelt. Efter krigen vender familien tilbage til Danmark, men Niels bliver af en eller anden grund opfostret på en af faderens andre godser: Nørtorp i Thy. Med andre ord: Det er på grund af »kejserkrigen« at Niels Juel *ikke* fødes på Gudumkloster! Der findes ingen efterretninger om, hvorledes det gik de Gudum-bønder under krigen - de kunne jo ikke flygte fra deres gårde. Men Erik Juel selv var aktivt med i krigsførelsen og siges at have ivret for, at »almuen« i Jylland blev udstyret med våben, så at de kunne bekæmpe besættelsestropperne og virkede i det hele taget for en mere aktiv krigsførelse.

Erik Juel fortsatte støt sin karriere. Han fik flere høje embeder, således var han medlem af en kommission, der arbejdede med planer om Limfjordens gennembrud mod vest, han blev den jyske adels talsmand og endelig kronede han sin løbebane med, i 1651, at blive medlem af rigsrådet, tidens afgørende politiske forsamling.

Erik Juel samlede en stadig større godsmasse i sine hænder: Foruden Gudumkloster forlenes han af kongen med:

Pandumgård, 1640-46.

Lundenæs, 1646-48.

Ålborghus, 1648-57.

Fra sin mor arvede Erik Juel følgende godser:

Alsted (Nørvang hrd.).

Lindbjerg (Horne hrd.).

Efterhånden som hans rigdom ophobedes, købte han følgende godser: 1622: Nørtorp (Hillerslev hrd.).

1636: Højris på Mors, senere ombyttet med Boller (ved Horsens).

1638: Sdr. Vosborg (Ulfborg hrd.), desuden erhvervede han 3 gårde som »strøgods«. Med en så overvældende godsmasse at bestyre og med så mange offentlige hverv kunne man nok antage, at der kun blev få kræfter og lidt tid tilbage til Gudumkloster. Det er dog ikke tilfældet.

1624 sætter Erik Juel en ombygning af Gudumkloster igang. Man kender intet til karakteren og omfanget heraf, bl.a. fordi dele af klosterets bygninger, samt kirketårnet nedbrændte i 1631. Om Gudumklosters bygninger hedder det i et bygningssyn fra 1645: »Den gamle Regelgård (bolig for de regelbundne klosterjomfruer), et grundmuret hus, tækket med tegl, 20 bindinger langt (9) med bryggers og stegers og 2 gæstekamre, som var vel ved magt, og som Erik Juel havde ladet forfærdige, siden det var afbrændt. Et

hus østen i gården, som var fruerstue, sengekammer, gæstekammer og borgestue, 25 bindinger, noget brystfældigt på taget. Et hus østen i gården, som går ud fra borgestuen, med stald til heste og kvæg og et vognskjul i den søndre ende, 30 bindinger. Kornladen 32 bindinger, høladen 16 bindinger, øksenstalden 14 bindinger, hestestalden 12 bindinger.«^{10/}

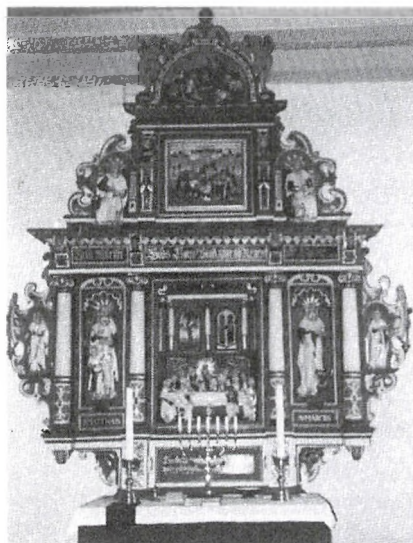
Det lader altså til, at den gamle klosterbygning er degraderet til køkken- og stegers-bygning, og at den af Erik Juel er repareret til brugelig stand efter branden. Det noget større hus »østen i gården« har så været den egentlige beboelse. Som man kunne vente det, er landbrugsbygningerne temmelig store med plads til hø, korn, heste og kvæg. Forklaringen på, at »øksenstalden« er så stor, må være, at Gudumkloster, som så mange andre vestjyske herregårde, producerede fedekvæg i stor stil. Når kvæget havde nået den brugelige størrelse, måtte det flokkevis drives sydpå ad jyske veje (ikke for intet kaldes hærvejen ned gennem Jylland også for *oksevejen*). Ribe og Altona var de vigtige udfaldsveje til det sultne tyske marked, og her har sikkert også mangan okse fra Gudumklosters marker passeret forbi.^{11/}

Kun den gamle klosterbygning kaldes udtrykkeligt for »grundmuret«, hvorfor det ligger nært at antage, at alle de øvrige bygninger har været af bindingsværk.

Et yderligere bevis på Erik Juels omhu og interesse for Gudumkloster kan ses af de forhold, at han som Gudum Kirkes ejer og »patron« har skænket den sjældent smukke altertavle fra 1640 hertil. På den anden side må det nok fremhæves, at han som kirkepatron indkasserede en trediedel af sognets kirketiende. På tilsvarende måde har Gudumklosters lensmand 1617-23, Gunde Lange, i 1622 ladet opsætte Gudum Kirkes prædikestol.

Erik Juel afgår som landsdommer og dermed som lensmand på Gudumkloster i 1651. Mod slutningen af hans liv er hans rigdomme svundet kraftigt ind som følge af de katastrofer, som svenskekrigene 1657-60 trak hen over landet med diverse krigshandlinger, plyndringer og brandskatninger, ligesom det også var sket under Torstensson-krigen i 1640'erne og under »kejserkrigen« i 1620'erne. Erik Juel afgår ved døden i 1657, men hans handlekraft og begavelse gik i arv til hans to berømte sønner: Niels Juel (1629-97), der ved søslaget i Køge bugt 1677 vandt en betydningsfuld sejr over en svensk flåde, hvad der kun er toppunktet af en glørværdig karriere som admiral for den danske flåde.

Den anden søn, Jens Juel (1631-1700) blev en anset diplomat og regeringsembudsmand i forskellige regeringskontorer, kancellier, hvor han gjorde

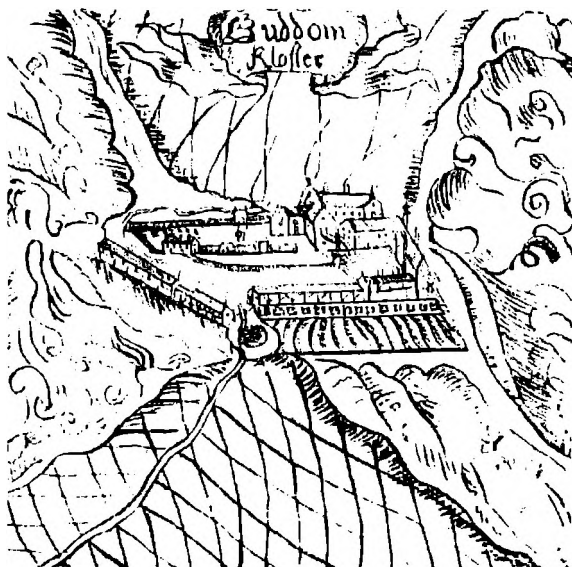
*Den smukke renaissance-altertavle i Gudum Kirke fra 1640. Den er altså fra dengang da den rige og stormægtige Erik Juel var Gudum Kirkes »ejer og patron«, (1623-51), som sådan må Erik Juel have været en afgørende initiativtager til opsætningen af altertavlen.
- Foto: Børge Paulsen.*

de sig bemærket ved at have en selvstændig dømmekraft, endogså når den ikke passede kongen.

Lensmand og landsdommer *Laurids Belov* residerede på Gudumkloster 1651-63. Han fandt ikke behag i de bygninger, som Erik Juel havde ombygget og repareret få år i forvejen. I 1654 fik han tilladelse til »at anvende tredie Delen af de sidste 2 Års indkomst, nemlig 480 Rdl.« hertil (12). Inden 3 års forløb skulle han lade bygge et nyt hus, »hvori hans Efterkommer (i denne forbindelse: efterfølgere som lensmænd) bekvemmeligen kunde bo og holde hus«. I 1656 stod da en ny hovedbygning færdig med efterfølgende latinske indskrift over hovedindgangen i borggården:

»Post conflagrantes ædes Belovius omnen extrudit tandem Rege jubente domum«, hvilket betyder: »Efter branden opførte Belov hele huset på kongens befaling«. (At en sådan sten overhovedet kan blive væk, sådan som det er sket, begriber jeg ikke!)

Det må være denne bygning, der er afbildet i *Resens Atlas* fra ca. 1670, det ældste billede af Gudumkloster, der eksisterer. På tegningen ser man i baggrunden det gamle kloster, sammenbygget med kirken og nord for denne med en øjensynlig kortere fløj i nord. Belovs hovedbygning fremtræder som en toetagers stenbygning i vinkelform, med en fløj i vest og en i nord. En frontispice pryder i midten af nordfløjen.

Billedet er fra Resens: Danske Atlas fra ca. 1670, altså ved den tid, da Gudumkloster bliver til ryttergods. Man ser Gudum Kirke uden tårn (det gamle nedbrændte i 1631) og med sydfløjen, hvor L. Belov og hustru nyligt var begravet. I baggrunden og sammenbygget med kirkens vestlige del ser man den resterende del af de gamle klosterbygninger, øjensynligt med en lang vestfløj og en kort nordfløj.

Belovs hovedbygning fra 1656 fremtræder med en vestfløj, der slutter sig tæt til kirkens østlige gavl, og en længere nordfløj, hvis midte er udsmykket med en frontispice. Østfløjen, der slutter sig til hovedbygningens østlige ende, er en bindingsværkbygning, hvor tjenestefolkene boede. De øvrige bygninger, der omrammer den store ladegårdsplads er oksestalden, stalden (til heste?) og laden og fremtræder som bindingsværksbygninger.

Bortset fra kirken eksisterer ingen af disse bygninger idag. De kan være forsvundet, dels i forbindelse med Andreas Rasks byggearbejde i 1710'erne, dels og især, da Christen Olesen byggede den nuværende hovedbygning i 1765.

1661 udgiver Belov en jordebog over Gudumkloster, og denne er til alt held bevaret. I denne beretter han, at byggeriet har kostet ham »mere end 1200 rigsdaler (13) »efter rigtigt regnskab«. I denne jordebog gives for første gang en præcis opregning over Gudumklosters størrelse:

Hovedgården: 24 td. hartkorn.

Bøndergods: 493 td. hartkorn.

Der hørte 90 gårde, 2 møller og adskillige huse under godset, hvoraf ca.

de 45 har ligget i Gudum sogn, resten af bøndergodset har ligget spredt i en ret stor omegn i adskillige andre sogne. Belov fortæller videre, at han af bøndergodset har en årlig indtægt på 516 sletdaler (14). Hvis denne sum skal fordeles på de 90 gårde - fraregnet møllerne og husene - vil dette betyde en gennemsnitlig indtægt pr. gård på knapt 4 mark, hvad der efter min opfattelse er utroligt lidt. Der må bestemt mangle nogle mellemregninger i disse tal.

Belovs hustru, Margrete Kaas, døde i barselsseng i 1660, og Laurids Belov dør i 1663. Der bevilliges et begravelsessted i Gudum Kirke til ægteparret Belov, da Belov »havde forbedret Kirkens Indkomst samt bekostet og givet adskilligt til dens Zirat og Brug«. Hvori den forbedrede indkomst og udsmykningen består, vides ikke.^{15/}

Gudumkloster som ryttergods 1670-1717

Den danmarkshistoriske baggrund.

Den hidtil sidste omgang i 1600-tallets mange og frygtelige svenskekrige var »Karl Gustav-krigene 1657-60. Disse krige var specielt katastrofale for Danmark-Norge, de overlegne svenske styrker brændte, hærgede og plyndrede, hvor de kom frem, på et tidspunkt under krigen var hele Danmark besat af svenskerne, men med undtagelse af København. Krigens resultat bliver for Danmark en enestående lemlæstelse: Danmark må til Sverige afstå: Skåne, Halland, Blekinge og Bohuslen. Desuden - og ikke mindst - medførte krigen i sit kølvand en dødelig byldepest, der ifølge Aksel Lassen: »Skæbneåret 1659« bortrev ca. en femtedel af den daværende danske befolkning. Aksel Lassen beregner, at der i Danmark skal have været 550.000 indbyggere på denne tid, heraf skal først og fremmest pesten, men også krigsbegivenhederne have kostet ca. 110.000 indbyggere livet. Danmark fik herved et knæk som nation, et knæk, der i størrelse og alvor kun kan sammenlignes med »den sorte død«, pesten i 1350.

Krigen havde afsløret, at Danmark var Sverige håbløst underlegen i militær styrke, hvor specielt det svenske rytteri var den overlegne våbenart. Og den politiske og nationale spænding mellem Danmark og Sverige varede ved. Danmark måtte opruste og omorganisere sit militærvæsen med henblik på kommende militære opgør. Dette er den bredere baggrund for oprettelsen af de danske rytterdistrikter.

I 1670 bliver store dele af kongens gods, krongodset, udlagt som *ryttergods*. Ryttergodset skal ifølge ordningen udrede omkostningerne ved de

danske rytterregimenter, således at et lægd på 8 td. htk. skulle underholde en rytter + hest med følgende: kost og logi, stald og foder til hesten og et beløb i penge til rytterens mundering: hjelm, langt sværd og 2 pistoler. Rytteren kunne være bonden selv, hans søn eller en lejet mand. Ifølge tal fra begyndelsen af 1700-tallet har man beregnet, at rytterbøndernes ydelser løb op i 32 rdl. årligt pr. rytter, så det har uden tvivl været en kraftig økonomisk belastning (16), samtidig med ubehaget ved at have en fremmed, til dels privilegeret person boende i husstanden. Der er i materialet meget, der tyder på, at rytterordningen har været fyldt med konfliktmuligheder, og bønderne var ofte ude af stand til at yde det, de skulle. Under alle omstændigheder ændrede regeringen af og til på rytterforordningerne, så at rytterbøndernes ydelser nedsattes.

Til gengæld for disse byrder slap rytterbønderne for nogle af deres sædvanlige forpligtelser: De var frie for at betale kgl. skatter, landgilde og for at yde hoveri og ægt (pligtkørsel). Men de skulle stadig betale tiende til kirken og gøre deres del i at vedligeholde sognets offentlige veje og broer.

Den rytterbonde, der valgte selv at være rytter, slap nok for at underholde en freimæd mandsperson + hest i sin husstand, men han havde pligt til at stille til øvelser og mønstringer, hvor han naturligvis var underkastet militær disciplin og dertil hørende straffe, der efter vor tids opfattelse var nok så grove og brutale. Samtidig var der sandsynlighed for, at ryttersoldaten kunne blive kaldt ud i krigen. Både under den skånske krig, 1675-79 og senere under Den store Nordiske Krig 1709-21 må der være dræbt og såret særlig mange af disse bondesoldater, idet deres modstandere oftest har været hvervede, professionelle soldater, og bondesoldaten på sin side har været relativt uøvet og dermed sårbar.

Dette erkendtes tidligt af regeringen, samtidig med at man indså, at landbruget led skade, når bonden skulle tjene som rytter. Derfor afskaffedes ordningen med de »nationale« bonderyttere i 1680, og ryttersoldaterne bliver herefter hvervede. Forordningen af 1680 tillader endvidere, at bonden og soldaten ikke nødvendigvis skal bo og spise sammen, men bondens underholdsforpligtelse består ligefuldt.

Gudumkloster bliver, som antydnet, i 1670 til ryttergods og kommer derved ind under de ovenfor beskrevne forhold. Godset, både hovedgården og bøndergodset, tilhører stadig kongen, men administreres nu af skiftende officerer, hvoraf vi kender navnene på 3: Ritmester Jørgen Lykke i 1670'erne

major *Gabriel Grubbe* i 1680'erne og endelig kaptajn *Andreas Rask* i begyndelsen af 1700-tallet.

Disse officerer skulle i egenskab af regimentsskrivere bestyre godset og holde såvel bønderne som soldaterne til at overholde deres forpligtelser. Det har ikke været nogen let opgave. Der synes at have været mange stridigheder om Gudumkloster som ryttergods. Således skal *Gabriel Grubbe* i 1685-88 have ført retssager mod folk, der slog lyng i Klosterheden. Engang skal nogle have overfaldet hans »hederider«, og *Grubbe* forbød ulovlig kørsel henover klosterets mark; folk skulle følge den rette offentlige vej. Ligeledes har *Grubbe* strid om ejendomsretten til kongetienderne til Gudum; Nr. Nisum og Fabjerg kirker. Retssagen endte med en kongelig afgørelse: kongetienderne skulle, som tidligere, tilhøre Gudumkloster. (17).

Fra *Grubbes* tid findes der bevaret en opmålingsprotokol, der giver mange gode oplysninger om godsets drift:

»Østen Gården er nødtørftig Kålgård, der er ringe Fiskeri i nogle små Damme. Klosterets Hede, hvorudi kan graves overflødig (i overflod af) Grøft (tørv) og Lyngslet både til Gårdens Ildebrand (brændsel) og menige Sognemænds Brug, derudi en Mose kaldet Angelands Mose, hvorudi kan graves overflødig Hedetørv. En anden Hede næst sønden til, hvorpå der er Lavhævd (19), deri overflødig Sand- og Mortørv såvel som Lyngslet både til dem selv og at hjælpe andre med for Betaling.«

I protokollen nævnes følgende marknavne: Stendal, Karenstoft, Tingtoft. Af enge findes der: Rørkjær, syd for bækken, Høllet, en mark øst for gården kaldes Møtolf. Der var 7 enge, hvoraf der ydedes en fast afgift til Gudum Kirke til dækning af vin og brød. Der fandtes lergrav nord for Råbjerg, og sognets vistnok eneste »skov« på Tangshoved på Tangsgårds mark var i en ynkkelig forfatning: »et lidet krat« med afhugne Stubbe og nogle små Buske.« Hvis der var »overflod« af tørv og lyng på godset, så manglede der på den anden side i højeste grad træ og tømmer.

Der gives endvidere et indblik i godsets veksel drift på markerne: På de gødede marker tættest på gården avlede man byg i 1 år, derpå rug i 2 år og endelig havre i 2-3 år, og »et Sted efter og før Rugen såede man 3 kærsv Havre og 1 kærsv Stubbyg«.

På de ugødede marker såedes havre i 3 år, hvorefter marken »hvilede« (lå i brak eller til græsning) i 10-12 år, andre ugødede marker kunne kun give havre i 2 år, hvorefter de skulle hvile i 20 år. En 3. art af de ugødede marker ydede således:

Boghvede: 1 år.

Rug: 1 år.

Havre: 1 år.

Hvile: 20 år.

Mængden af kornarterne på godset angives i 1710 således:

12 tdr. rug.

10 tdr. byg.

36 tdr. havre.

For en moderne betragtning er det påfaldende, at havreavlen er så stor. Havren var uundværligt hestefoder, mens byg og rug fortrinsvis anvendtes til menneskeføde, til grød og brød.

Gudumklosters bygninger tog sig således ud ifølge en synsforretning fra 1711:

Borgegården bestod af 4 huse:

1. Fruerstuehuset i nord, bygget af grantømmer, 20 fag langt og med hel og halv kvist mod nord. Huset havde tagsten undtagen de to vestligste fag.
2. Et lille grundmuret køkkenhus, der sluttede sig til fruerstuehusets vestlige ende.
3. Bryggehuset, vest i gården, et grundmuret hus med halmtag, antagelig liggende i forlængelse af køkkenet og forbundet med dette med en port. Huset beskrives som »ganske øde og brøstfældigt«.
4. Et lille hus på 9 fag, bygget til den østlige ende af fruerstuehuset. Huset havde 2 udskud, og her boede tjenestefolkene.

I ladegården var der følgende bygninger:

1. Kornladen, 32 fag.
2. Stalden, 12 fag.
3. Øxenhuset, 14 fag. Øxenhuset er »så godt som øde«. (Kvægavlen synes altså ikke at have haft de militære regimentsskrivers interesse).

Alt dette (altså ladegårdsbygningerne?) beskrives som »særdeles brøstfældigt og krævede store Bekostninger, og fandtes ellers ved Gården ingen Inventarium af nogen Slags, i hvad Navn det end nævnes kan, enten Borde eller Bænke, Kakkellovne, Kvæg eller Bæster (heste), Plov eller Vogn.«

Om denne begrædelige tilstand skyldes regimentsskrivernes forsømmelser eller afmagt kan man ikke vide, men kaptajn Rask sætter i hvert fald en ombygning af ladegården i gang, og dette har nok været hans hensigt med at afholde omtalte synsforretning, der jo tydeligt nok viste, at noget måtte der gøres. (21).

Jeg har svært at forene denne synsforretning med Resens tegning af 1670, men skulle jeg vælge, tror jeg mest på meddelelserne i synsforretningen. Dele af de gamle klosterbygninger synes endnu at være til stede i form af køkkenhuset og måske også bryggerhuset. Resten, fruerstuehuset og østfløjen, må være Belovs bygninger fra 1656. Placeringen af borggårdens huse må have været nord for kirken.

Holger Hertzum-Larsen har i 1985 udgivet bogen: »Syn på Ryttergods 1686«. Bogen indeholder en beskrivelse af hver enkelt gård under ryttergodset, deriblandt Gudumkloster, og der gives følgende oplysninger:

1. Gårdens og/eller rytterbondens navn
2. Gårdens hartkorn ifølge matriklen af 1664.
3. Gårdens hartkorn ifølge synsforretningen 1686.
4. Gårdens udsæd af de forskellige kornarter.
5. Gårdens beholdning af de forskellige kornarter.
6. Gårdens besætning af husdyr.
7. Gårdens/bondens almindelige økonomiske tilstand.

Følgende fremstilling er baseret på de tal og oplysninger, der findes i denne bog.

I sin helhed er bogen en gennemgang af samtlige 1136 ryttergårde, der lå under 1. jydsk Regiment i Lundenæs, Bøvling, Riberhus og Colding amter. Regimentet kaldtes også »Det schwanevediske Regiment« efter sin chef på denne tid, oberst Schwanevede, der residerede på Nr. Vosborg.

På Gudumkloster skulle der, som på alle ryttergodser, holdes syn årligt over ryttergårdene, og evt. mangler blev påtalte og skulle rettes af bønderne. Det lader til, at bønderne har haft svært ved at opfylde deres forpligtelser. Det fremgår af en indberetning, der er refereret i bogen, at der mellem bønderne og soldaterne har været en hårdnakket diskussion om, hvor store de 5 læs hø til rytternes heste skal være, og kaptajn Rask (Rasch) fremfører et forslag om, at der skal gives en forordning om, hvor brede, hvor lange og hvor høje en høvogn skal være! Dette tages dog ikke til følge af de højere myndigheder: 5 læs hø pr. rytterhest pr. år må være nok!

En lignende diskussion kunne nok også finde sted, når rytteren skulle have sine 12 læs tørv pr. år leveret, foruden at han skulle have fri bagning og brygning hos bonden.

Der tegner sig i det hele taget et billede af evig kiv og strid i forholdet mellem bønderne og rytterne, jfr. også Gabriel Grubbes mangehånde stridigheder. Synet på ryttergodset 1686 giver i hvert fald til resultat, at bøn-

Sådan har de ryttere taget sig ud, der blev underholdt på Gudumkloster Ryttergods 1670-1717. De har været dyre og besværlige, sikkert ikke særlig velkomne »pensionærer«. Det har kostet ca. 32 rdl. årligt pr. rytter at have dem boende. Gudum-bønderne skulle underholde 34 ryttere i 1670-86, fra 1686-1717 kunne de nøjes med 19 eller 20.

I felten var rytterne munderet med hjelm, langt sværd og to rytterpistoler, på billedet ses kun den ene pistol, og der bæres ikke hjelm, men hat. Billederne fremstiller ryttere fra 5. jyske Nationale Rytterregiment. Rytteren til venstre bærer en uniform fra 1679, rytteren til højre en uniform fra 1711. - Billede fra Dragonmuseet, Holstebro.

dernes hartkorn, og dermed deres forpligtelser, nedsættes betydeligt. For ryttergodset i Gudum sogn er der tale om en nedsættelse på hele 42-43%. Taksationsmændenes begrundelser herfor er ofte ligefrem rørende! Der henvises til misvækst, kvægsygdomme og »havsus« som begrundelse for bøndernes manglende ydeevne.

Der var i 1686 ialt 54 gårde (heraf hovedgården) under Gudumkloster ryttergods i Gudum sogn. Som illustrerende eksempler refereres her tilstanden anno 1686 på følgende gårde: Tangsgård, Krogsgård, Lille Bjerrum, Surkjær og Store Bjerrum:

Tangsgaard Gl. matr.: 17-4-0-0. Syn 1686: 8-0-0-0.

Jens Christensen.

Udsæd: Kan så 6 td. rug, 4 td. byg, 12 td. havre.

Avl befundet: 40 trv. rug á 2 skp., 40 trv. byg á 2 skp., 46 trv. havre á 2,5 skp., 30 læs hø.

Besætning: 4 bæster, 3 køer, 3 ungnød, 2 kalve, 6 får, 2 svin.

Tilstand: 1685 bekommet i foråret en karehest, formedelst en del af hans bæster ham ulykkelig var frafalden.

Bygninger: Stuehus 14 fag, lade 14 fag, 1 ditto 7 fag, fæhus 12 fag.

Mangler leider (25) og lægter til 6 fag.

Manden ellers temmelig ved magt.

Man forbavses over, at denne store gård, der næsten kan måle sig med hovedgården (1664: 26 td. htk.) i størrelse har så få husdyr, desuden er det her påfaldende, at hartkornet nedsættes til under det halve under henvisning til de »frafaldne bæster« (26). Tidligere måtte Jens Christensen underholde mere end 2 ryttere nu, i 1686, kan han nøjes med én. (Taksationsmændene har en tilbøjelighed til at runde ned til »praktiske« tal).

Krogsgaard Gl. matr.: 12-5-1-1. Syn 1686: 8-0-0-0.

Povel Jensen.

Udsæd: Kan så 8 td. rug, 2,5 td. byg, 9 td. havre.

Avl befundet: 50 trv. rug á 4,5 skp., 28 trv. byg á 3,5 skp., 60 trv. havre á 5 skp., 2 læs hø, som er ondt.

Besætning: Har 3 bæster, 3 køer, 3 ungnød, 2 kalve, 2 svin.

Bygninger: Stuehus 12 fag, hølade 5 fag, fæhus 7 fag, fæhus og stald 18 fag, lade 16 fag, et jordhus.

Mangler ialt 5 bjælker, 8 spær, 12 stolper.

Tilstand: Bruget er god og manden ved magt.

Her bemærkes usædvanlig mange og store bygninger, heriblandt »jordhuset«, der antagelig var af græstørv. Også her er der tale om en større nedsættelse af hartkornet.(27).

Lild Birum. Gl. matr.: 7-4-0-0. Syn 1686: 2-4-0-0.

Søren Christensen.

Udsæd: Kan så 10 skp. rug, 1 td. byg, 4 td. havre.

Avl befundet: 24 trv. rug á 3 skp., 20 trv. byg á 3 skp., 30 trv. havre á 5 skp., 5 læs hø.

Besætning: Har 2 hopper, 4 køer, 1 kalv, 10 får, 1 svin, 1 bistok.

Bygninger: Stuehus 8 fag, lade 9 fag, stald og fæhus 10 fag.

Mangler ialt 1 bjælke, 6 stolper, 2 spær.

Tilstand: Bruget god, ellers temmelig. Manden ved magt.

Suurkierd. Matr. 1664: 11-0-0-0. Syn 1686: 4-5-0-0.

Mads Pedersen.

Udsæd: Kan så 1,5 td. rug, 2 td. byg, 8 td. havre.

Avl befundet: 14 trv. rug á 3 skp., 16 trv. byg á 3 skp., 18 trv. havre á 5 skp., 4 læs hø.

Besætning: Har 4 bæster, 4 køer, 4 kvier, 2 ungstude, 2 kalve, 4 får, 2 svin.

Bygninger: Stuehus 9 fag, lade 11 fag, fæhus 10 fag.

Mangler overalt 2 bjælker, 4 stolper, 8 spær, ellers i sig selv ringe bygning. Manden tilføjes tit og ofte skade på sit korn af havsus. Var derfor 5 skp. afslag bevilget, men da afslaget ej måtte nydes, er i dets sted, og formedelst slette tilstand, bevilget et plovbæst. 1685 bekommet lånekorn, som han i år, formedelst kornets ringhed, ej kan betale, 4 skp. rug.

Tilstand: Bonden af slet tilstand, dog flittig, og er forhåbning om hans opkomst.

Mads Pedersen har tydeligvis været i en slem knibe og har kunnet overbevise regimentsskriveren om, at en nedsættelse af byrden var nødvendig. En almindelig nedsættelse har øjensynlig været bevilliget af regimentsskriveren, men den er blevet stoppet på højere sted i kommandovejen. I stedet er der bevilliget Mads P. lån på korn og hest. Her er der tale om en ekstra stor nedsættelse. »Havsuset« må have været et stort problem på denne gård.

Stoer Birum. Matr. 1664: 9-6-2-2. Syn 1686: 5-6-0-0.

Tomas Christensen.

Udsæd: Kan så 2 td. rug, 2 td. byg, 7 td. havre.

Avl befundet: 12 trv. rug á 3 skp., 40 trv. byg á 3 skp., 30 trv. havre á 5 skp., 6 læs hø.

Besætning: Har 4 bæster, 5 køer, 4 ungnød, 4 ditto, 16 får, 2 svin, 1 bistok.

Bygninger: Stuehus 13 fag, lade 16 fag, fæhus 12 fag, 1 ditto 10 fag.

Mangler 6 bjælker, 8 spær, 18 stolper.

Jorden er skarp, manden derfor af temmelig slet tilstand. (28).

Sammenligner man tallene fra matriklen af 1664 med tallene fra synsforretningen 1686 får man følgende resultat for Gudumkloster hovedgård + bøndergods i Gudum sogn:

Samlet hartkorn for	Matr. 1664	Syn 1686
Gudumkloster i Gudum sogn	274,26 tdr. htk.	158,27 tdr. htk.

Resultatet af synet i Gudum sogns ryttergods betyder dermed en nedsættelse af hartkornsmængden og dermed underholds-byrden på 42-43%. Udregnet efter antal ryttere (1 rytter pr. 8 tdr. htk.) betyder dette, at der i tiden 1670-86 skulle forsørges 34 ryttere + heste af Gudum sogn. Efter 1686 er forsørgelsesbyrden svundet ind til 20 ryttere (forudsat man overholdt forordningen).

Gennemsnitligt skulle der på Gudumklosters ryttergods underholdes 1 rytter pr. hver 1,7 gård til 1686, derefter skal der være gennemsnitligt 3,4 gårde om 1 rytter.

Med baggrund i disse tal forstår man udmærket, at rytterbøndernes byrder var alt for tunge, og at hartkorns-nedsættelsen var tiltrængt i allerhøjeste grad.

Går man til matriklen af 1682 (29) finder man imidlertid helt andre tal; da findes der i Gudum sogn ialt 58 gårde og 8 huse med et samlet hartkorn på 286,44 tdr. hartkorn (30), fordelt på 1960, 4 tdr. land; desuden findes der 5 huse uden jord, (altså gennemsnitlig 6,84 td. land pr. td. htk. i sognet).

Matrikel af 1682 for Gudum sogn, hovedtal, i tdr. hartkorn, decimaltal:

Gudumkloster hovedgård	21,38 tdr. htk.
Præstegård	7,42 tdr. htk.
Bøndergods (hele sognets)	251,42 tdr. htk.

Tallene fra 1682 og 1686 stemmer altså dårligt overens. Det kan skyldes, at hartkornsdefinitionen er forskellig, at man har defineret gårde og huse forskelligt eller simpelthen, at der er fusk i materialet.

Men i matriklen af 1688 fremgår det, at der er hele 10 gårde i Gudum sogn, der *ikke* tilhører Gudumkloster:

1-2: Præstegården og degneboligen.

3-4: Krøjkjær og Nr. Bredal tilhører Kappel.

5 : Ø. Bjerrum tilhører Lundenæs.

6-9: Trabjerggård, Ml. Bjerrum, Tangsgård og Ll. Bjerrum tilhører Holmgård.

10: Desuden findes der i sognet én eneste *selvejer*, Morten Rasmussen Klog, der ejer Østergård med 13-6-2-0 tdr. htk.

Det kunne se ud, som om regimentsskriverne så småt er ved at sælge ud af krongodset: Så sent som 1686 ejede Gudumkloster Tangsgård og Ll. Bjerrum, men allerede i 1688 tilhører de (og måske endnu flere gårde) Holm-

gård; i 1688 kan der altså højst være tale om 48 gårde i Gudum sogn i Gudumklosters besiddelse.

1708-12 var der misvækst i Vestjylland. Dette bevirkede, at ryttergodserne her blev yderligere urentable og besværlige, og ejeren, kong Frederik d. 4., besluttede at afhænde store dele af krongodset i Vestjylland og i stedet koncentrere det jyske ryttergods i det østlige Jylland. Gudumklosters hidtidige militære administrator, kaptajn Andreas Rasch købte da godset for en sum af 8.499 rdl. Godsets hartkorn var på dette tidspunkt 162 tdr. htk., hvor han altså har betalt en gennemsnitspris på ca. 52,5 rdl. pr. td. htk. (31). Antallet af bøndergårde under Gudumkloster er nu svundet ind til 33 i Gudum sogn, så frasalget er altså blevet fortsat i den mellemliggende periode. I 1719 får Rasch sædegårdsfrihed bevilliget som en særlig gunstbevisning fra kongen, selv om godset ikke når op på 200 td. htk. (32). - Hermed går Gudumklosters historie over i en ny fase.

Gudumkloster som privatejet gods 1717-1757

I 1717 kan Gudumklosters bønder forsåvidt ånde lettet op: Rytterne forlader egnen og drager til deres nye opholdssteder i det østlige Jylland, og dermed er den vældige forsørgelsesbyrde ophørt. Men til gengæld får de nu de byrder pålagt, som de hidtil havde været fritaget for: hartkornsskat (dengang kaldet »Landkontribution«), landgilde, hoveri og ægt. De bliver med andre ord almindelige fæstebønder, og nu under private godsejere.

I 1661 havde hartkornsmassen under Gudumkloster været hele 516 tdr. htk. (ganske vist med en anden hartkornsdefinition). Da Andreas Rasch købte godset i 1717 var godsmængden svundet ind til 162 tdr. htk. Der har med andre ord været tale om et overordentligt stort frasalg af gården i denne periode, og vel - synes det - i særlig grad i ryttergodsperioden, 1670-1717. Det ser ud til, at gårdene er blevet solgt til nærliggende godser: Holmgård, Lundenæs og Kappel og andre. Eksempler på selvejerkøb har ikke kunnet påvises.

Men efter 1717 begynder Gudumkloster at expandere: I 1732 er der 268 tdr. htk., men i 1757 er tallet atter faldet, til 225 tdr. htk. Fra 1751 findes der ret nøjagtige angivelser om Gudumkloster, der gengives her (34):

Hele godsmassen er knapt 247 tdr. htk., heraf 31 gårde og 14 huse i Gudum sogn, og 21 gårde og 4 huse i tilgrænsende sogne: Resen (6), Humlum (2 gårde, 1 hus), Nr. Nisum (1), Fousing (2), Sir (2), Måbjerg (1), Meirup (3 gårde, 3 huse), Aulum (1), og yderst fjerntliggende: Kobberø, Thy (1), samt Thønsted sogn, Fjends (1).

Forklaringerne på disse bevægelser i Gudumklosters godsmasse kan være flere. Udvidelsestendensen frem til ca. 1732 må skyldes godsejernes interesse i at »komplettere« godset, at bringe hartkornsmassen over 200 tdr. htk., hvorved man sikrede sig skattefrihed for sædegården. Skal man forklare frasalgene i den efterfølgende periode, er det mest nærliggende at antage, at der var økonomiske vanskeligheder i forbindelse med godsdriften. De »borgerlige« (ikke-adelige) synes at have betragtet godsdriften som en kapitalanbringelse, der skulle forrente sig.

Der vides ikke meget om *godsets ejere* i den første periode:

1717-32 Andreas Rasch og hans arvinger.

1732-51 Prokurator Mads Stabye.

1751-57 Johan Friedrich Wedel, gift 21/3 1751 med Stabyes datter Maren. (1757-62 L. J. Jelstrup).

Wedel og Jelstrup vil blive omtalt nærmere senere, men forinden skal der gives et billede af fæstebøndernes vilkår under Gudumkloster i denne periode (35).

Gudumklosters jordebog fra ca. 1750, der er bevaret, angiver følgende tal: Samlet gods 239 tdr. 4 skp. 3 fjk. 1 album.

Årlig indtægt i landgilde: 884 rdl. 3 mark.

Heraf fås en *gennemsnitlig landgilde på ca. 3,7 rdl. årligt pr. td. htk.*

Af samme jordebog fremgår det, at selve hovedgården var forpagtet ud til forpagter Laurids Hansen, der årligt skulle betale 430 rdl. i landgilde for hovedgårdens 22 tdr. 5 skp. 2 fjk. 2 album, for Kloster Hede og for »ejers egen brugende Part af Mark Jorder uden Eng«. Men fraregnes tallene for hovedgården og Kloster Mølle fås et tal, der er typisk for gårdene og husene:

2.05 rdl. i landgilde pr. tde. hartkorn. (o. 1750). (36).

Men hvad ydede bønderne helt konkret for deres fæstegårde? Herom gives der underretning i auktionsprotokollen fra 1757, da Gudumkloster bliver solgt på offentlig auktion. I dokumentet oplyses for alle gårde og huse: (36).

1. Gårdenes navne og hartkorn.
2. Fæsterens navn.
3. Landgildens størrelse.
4. Størrelsen af gårdens hoveri og ægt, og pengeværdien heraf.
5. Navn på køberen i 1757. Prisen på gården.
6. Auktionsbuddet pr. td. htk. på gården.

Her skal blot refereres nogle enkelte eksempler:

Øster Tang, hartkorn: 5-1-1-2. Yder 10 rdl. i landgilde. Hoveriarbejde:

2 dages ploven	4 mk.
2 dages møgagen	4 mk.
1 dags harven	1 mk. 8 sk.
2 dages tørveagen	2 mk.
1 dags høsten	2 mk.
2 dages riven	1 mk. 8 sk.
1 læs lyng	1 mk. 8 sk.
2 ægter/3 mil	1 rdl. 3 mk.
Tilsammen	4 rdl. 1 mk.

Fæsteren hed Povel Povelsen. Han skulle altså årligt yde hoveri for de godt 5 tdr. htk., hvad der svarede til 14 rdl. 1 mk. Hvad disse penge var værd, kan også ses heraf:

1 arbejdsdag (gangdag) f.eks. med rive betales med	12 skilling
1 arbejdsdag for 1 mand + heste + redskaber (f.eks. plov)	2 mark.

Det skal dog tilføjes, at rivearbejde vurderes som kvindearbejde, der altså betaltes med 12 skilling pr. dag, mens en mands dagværk, f.eks. høslet, betaltes med 1 mk. pr. dag.

Povel Povelsens hoveriarbejde summerer sig altså op til 9 spanddage og 2 gangdage årligt, foruden at han 2 gange årligt skal fragte f.eks. et læs korn fra Gudumkloster til Lemvig.

Aasberg, hartkorn: 4-5-3-0. Bebos af Anders Christensen. Landgilde: 11 rdl.

Hoveri:

1 dags ploven	2 mk.
2 dages møgagen	1 mk.
1 dags kornagen	2 mk. 8 sk.
2 dages tørveagen	2 mk.
1 dags høsten	2 mk.
1 dags høslet	1 mk.
1 dags tørvegrøft	1 mk.
1 dags riven	12 sk.
1 læs lyng	1 mk. 8 sk.
3 ægter/3 mil	2 rdl. 1 mk. 8 sk.
1 lang ægte	2 rdl.
Tilsammen	
7 rdl. 4 sk.	

Tilsammen skal Anders Christensen årligt yde 8 spænddage og 4 gangdage, samt foretage 4 årlige pligtkørsler for Gudumkloster.

Som eksempel på en husmands ydelse tages:

Gadehuus, der bebos af Søren Skrædder. Han skal betale 1 rdl. årligt i landgilde og yde 2 dages høstarbejde a 1 mk. årligt.

Sammenligner man disse tal med f.eks. sjællandske forhold på samme tid (38), fremgår det, at Gudumklosters fæstebønder er sluppet billigt om ved deres hoveriarbejde. Mens man i Gudum på en typisk gård skulle yde 11-12 gang- og spænddage ialt pr. år, er de tilsvarende tal fra Løvenborg Gods ved Holbæk i 1770: 61 spænddage og 214 gangdage! Forklaringen er ikke nødvendigvis, at godsejerne på Gudumkloster var flinkere, men nok også, at hovedgården var forholdsvis lille. Af jordebogen, der er uden år, men vel fra ca. 1750, fremgår det samlede antal gårde og huse under Gudumkloster:

I Gudum sogn:	36 gårde
	11 huse
	1 mølle (Klostermølle).

Udenfor Gudum sogn: 20 gårde + 1 hus.

Som en kuriositet skal det nævnes, at navnene på 2 af husmændene er bemærkelsesværdige: Anders Fahn Smed og Adam Tambuer. Mon ikke det drejer sig om to gamle ryttere, der er blevet hængende i Gudum?

Gudumkloster sælges på auktion 12/12 1757

Efter 6 års ejerskab beslutter J. F. Wedel at sælge Gudumkloster, men på en ret utraditionel måde, idet han stiller godset på offentlig auktion, således at »hver Sted og Gård« kan sælges hver for sig, når blot sælgeren får en pris, han kan være fornøjet med. Den sædvanlige måde at sælge godser på var at afhænde dem som en samlet driftsøkonomisk enhed, således at godset bevaredes som »komplet«. Komplette godser (på over 200 tdr. htk.) havde skattefrihed for hovedgården, hvilket jo nok var værd at tage med!

Men det viser sig, at der kommer en handel i stand, hvor Gudumklosters hovedgård, bøndergårde, mølle og huse sælges hver for sig. Ud over sælgeren, J. F. Wedel optræder Gudum-Fabjergs daværende sognepræst, konsistorialråd *Lars Johan Jelstrup* som denne mindeværdige handels anden hovedperson. Jelstrup køber ikke bare selve hovedgården, samt dens 8 underliggende huse, men også 18 gårde og 3 huse i Gudum sogn. Desuden optræder Jelstrup som mellemmand i endnu flere gårdhandeler, flere gange nævnes

Jelstrup som køber for »N. N. på Stedet«. Hele godsmassen bestod af følgende i Gudum sogn:

36 gårde (heraf Klostermølle regnet som 1 gård)

4 huse

hovedgården med 8 underliggende huse.

Udenfor Gudum sogn:

20 gårde + 1 hus.

I forhold til jordebogen fra ca. 1750 er der tale om en »svind« på 1 gård. Hele den samlede godsmasse køb op i 234,74 tdr. htk., og hele herligheden sælges for den sum af 19.814 rdl. En af gårdene bliver ikke solgt, en af Fiskbæk-gårdene, men regnes den fra, bliver gennemsnitsprisen pr. td. htk. 85,66 rdl.

Det epokegørende i handelen består i *selvejekøbene*. Hele 13 gårde og 1 hus bliver købt til selveje i Gudum sogn, enten direkte af »beboeren på Stedet« eller ved en mellemmand, først og fremmest pastor Jelstrup. I det følgende refereres de enkelte selvejehandeler, som de står optegnet i auktionsprotokollen:

1. *Fiskbæk nr. 2*. Hartkorn: 2-4-2-0. Købt af Jelstrup for Jens Knudsen Schou af Gudum for 144 rdl. 2 mk. 2 sk. Auktionsbud på 56 rdl. 2 mk. pr. td. htk.
2. *Hornshøj*. Hartkorn: 2-1-2-1. Købes af Christen Jensen på Stedet for 134 rdl. 7 sk. Bud: 61 rdl. pr. td. htk.
3. *St. Bjerrum*. Hartkorn: 7-1-0-2. Købes af Thomas Christensen for 612 rdl. 15½ sk.(!). Bud: 85 rdl. 4 sk. pr. td. htk.
4. *Vium nr. 1*. Hartkorn: 4-4-0-1½. Købes af Niels Matterup i Resen for 451 rdl. 3 mk. 6 sk. Bud: 100 rdl. pr. td. htk. (Ikke helt sikkert, at dette er et selvejekøb).
5. *Vium nr. 2*. Hartkorn: 4-4-0-1½. Købes af Niels Matterup for Peder Jensen Barmer for 419 rdl. 5 mk. 11½ sk. Bud: 93 rdl. pr. td. htk.
6. *Krogsgård*. Hartkorn: 11-2-1-0. Købes af Sn. Mads Schmidt af Lemvig for Niels Jespersen for 1124 rdl. 2 mk. 3 sk. Bud: 99 rdl. 4 mk. pr. td. htk.
7. *Vester Lind*. Hartkorn: 4-1-3-1½. Købes af Jelstrup for Rasmus Larsen for 295 rdl. 4 mk. 1 sk.
8. *Hede*. Hartkorn: 1-7-1-2. Købes af Peder Jensen Barmer for Beboeren Anders Knudsen for 174 rdl. 7 sk. Bud: 90 rdl. pr. td. htk.

9. *Skodborg nr. 4*. Hartkorn: 5-0-3-2. Købes af Jelstrup for Jens Johan Jensen af Hvidstendal for 368 rdl. 1 mk. 8 sk. Bud: 72 rd. pr. td. htk.
10. *Ørvejle*. Hartkorn: 0-6-2-2. Købes af Mads Iversen Quistgaard for 300 rdl. (Kan være, men ikke sikkert, selvejkøb).
11. *Mølgaard*. Hartkorn: 2-5-3-1. Købes af Jelstrup for Sn. Billeschou til Peder Laursen Møller for 178 rdl. 1 mk. 13½ sk. Bud: 65 rdl. 2 mk. pr. td. htk. (Møller var hidtil fæster af Kloster Mølle).
12. *Kloster Mølle*. Købes af Jelstrup for Christian Christensen af Vium for 576 rdl.
13. *Skovgaard*. Hartkorn: 3-4-3-0. Købes af Jelstrup for Beboeren Lars Jensen for 287 rdl. 3 mk.
14. *Adam Brantnes Huus*, købes af Christen Vium for 33 rdl.

Som det ses, varierer priserne på disse gårde meget, fra 56 rdl. (Fiskbæk nr. 2) til 100 rdl. (Vium nr. 1) pr. td. htk. Gårdene blev solgt for højeste bud, og køberne har sikkert i deres vurdering taget hensyn til andre ting end agerjordens kvalitet, men også til husenes kvalitet og tilstand, f.eks.

Hvad pastor Jelstrup har villet med købet af de 18 gårde og de 3 huse i Gudum sogn er usikkert. Men da han i 1762 afhænder Gudumkloster hovedgård følger der *ingen gårde og »løse huse«* med, men kun de 8 huse, der lå under hovedgårdens takst. Senest fra 1762 er altså Gudumklosters fæstegårde og huse skilt fra hovedgården, der herefter ikke mere kan regnes for at være et gods i traditionel forstand, men en stor gård med 8 fæstehusmænd knyttet til gården.

Wedel og Jelstrup

Hvem er da de to hovedmænd bag denne opsigtsvækkende handel? Hvad kan deres motiver have været? Hvordan har en sognepræst kunnet skaffe kapital til handler af en så overvældende størrelsesorden?

En af siderne fra auktionsprotokollen 1757. Der kan her aflæses særdeles mange spændende oplysninger om hver enkelt gård under Gudumkloster:

1. Gårdens navn og hartkorn.
2. Fæsterens navn.
3. Landgildens størrelse.
4. Omfanget af hoveri og ægt for gården.
5. Hvem gården sælges til og til hvilken pris.
6. Auktionsbudet pr. td. htk. i rigsdaler.

Personer	Personer	Personer	Personer	Personer	Personer
Navn	Navn	Navn	Navn	Navn	Navn
10. Frøberg	10. Frøberg	10. Frøberg	10. Frøberg	10. Frøberg	10. Frøberg
11. Frøberg	11. Frøberg	11. Frøberg	11. Frøberg	11. Frøberg	11. Frøberg
12. Frøberg	12. Frøberg	12. Frøberg	12. Frøberg	12. Frøberg	12. Frøberg
13. Frøberg	13. Frøberg	13. Frøberg	13. Frøberg	13. Frøberg	13. Frøberg
14. Frøberg	14. Frøberg	14. Frøberg	14. Frøberg	14. Frøberg	14. Frøberg
15. Frøberg	15. Frøberg	15. Frøberg	15. Frøberg	15. Frøberg	15. Frøberg
16. Frøberg	16. Frøberg	16. Frøberg	16. Frøberg	16. Frøberg	16. Frøberg
17. Frøberg	17. Frøberg	17. Frøberg	17. Frøberg	17. Frøberg	17. Frøberg
18. Frøberg	18. Frøberg	18. Frøberg	18. Frøberg	18. Frøberg	18. Frøberg
19. Frøberg	19. Frøberg	19. Frøberg	19. Frøberg	19. Frøberg	19. Frøberg
20. Frøberg	20. Frøberg	20. Frøberg	20. Frøberg	20. Frøberg	20. Frøberg

Inden disse spørgsmål søges besvaret, er det nødvendigt at kigge ud over Gudum sogns grænser og se på, hvad der sker i Danmark som helhed på det landbrugsmæssige område. Omkring 1750 var Danmark stadig delt op i godser, dels kongelige, dels privatejede, dels ejet af forskellige stiftelser. Langt det store flertal af bønder og husmænd var fæstere med alt, hvad dette indebar: indfæstning, fæstebreve, landgilde, hoveri, ægt og fremfor alt dette at befinde sig under godsejerens kontrol og tilsyn m.h.t. driften af sin gård. Fra 1733 var yderligere stavnsbåndet kommet til, hvilket indebar:

- 1) at bonden eller hans sønner i alderen 14-36 år (senere bliver det endda udvidet) kun måtte forlade deres hjemstavn, når deres godsejer gav dem tilladelse dertil.

- 2) at godsejeren kunne udskrive sine fæstere og deres sønner til »at springe soldat«.

Herved havde godsejerne fået yderligere et meget stærkt magtmiddel i deres hænder.

Men fra ca. 1750 begynder isen at bryde. Behøvet for landboreformer understreges med stadig stigende styrke i den offentlige debat, der endda understøttes fra højeste sted, idet regeringen i 1755 tillader trykkefrihed i skrifter om økonomiske emner. Resultatet udebliver ikke: i de følgende årtier florerer tidsskrifter og småskrifter ud over landet. Landbrug og landbrugsreformer er for alvor sat på dagsordenen. Regeringen nedsætter i nov. 1757 en »landvæsenskommission« (en måned før salget af Gudumkloster), der skal overveje landboreformer og deres praktiske gennemførelse. Dermed er frøet lagt til det store reformværk, der gennemføres i 1780'erne og 1790'erne.

Salget af Gudumkloster 1757, hvor hovedgård og bøndergods skilles ad, og adskillige gårde købes til selveje, er simpelthen det første af sin art i danmarkshistorien! Ideen fanger lynhurtigt, og i de følgende år undergår flere godser i Vestjylland samme skæbne: Bækmark (1759), Kongensgård (1760), Ulsund (1761) (39). I 1761 købte fæstebønderne under herregården Grubesholm i Nr. Bork sogn simpelthen godset og skaffede sig derved selveje (40). Der er efterhånden tale om en veritabel selvejebevægelse, specielt i Ringkøbing og Ribe amter.

Hvorfor specielt i Vestjylland? En del af forklaringen er nok, at gårdene her lå spredt og altså ikke var impliceret i et landsbyfællesskab. Dette gjorde det relativt let at sælge gårdene enkeltvis. En anden del af forklaringen kan være, at sælgerne fik en bedre pris for deres godser, når de solgte dem styk-

vist. For det tredje lader det til, at der har medvirket en aktiv lille gruppe velhavende personer i disse »godsslagtninger«. Således medvirker både Wedel og Jelstrup flittigt ved salgene af Bækmark, Kongensgård og Ulsund. Dette fører tilbage til en nærmere omtale af de to personer. Ville de tjene penge på disse godsslagtninger og/eller brændte de af iver for at fremme bøndernes selvejendom? Mon de også tænkte over og tog hensyn til, at en fæstebonde kunne blive »købt ud« af sin fæstegård? Hvad kunne han stille op med sig selv og sin familie? Mon de overvejede at bevare for eftertiden de kulturskatte, der lå gemt i godsernes bygninger, indbo, haveanlæg o.lign.? Svaret kender vi ikke, men handlet blev der!

Om Wedel står følgende fakta fast: Han er præstesøn født i 1721 i Nustrup i Sønderjylland. I 1751 bliver han gift med Maren Stabye, datter af Gudumklosters daværende ejer, Mads Stabye. Få måneder senere overtager han Gudumkloster efter svigerfaderen. I 1757 sælger han, som omtalt, Gudumkloster på offentlig auktion, senere ejer han Nr. Vinkel (1759-70) og Bækmark (ca. 1770-75). (41). Wedels vilde ridt på alle disse gård- og godshandeler synes dog til sidst at have givet bagslag, for i 1787 træffes han og hustru Maren, samt deres ugifte datter Birgitte Johansdatter som »inderster« (boende til leje) i Gudum og som almissenydere. Som sådanne dør de begge den samme dag: 3. nov. 1800. En højst dramatisk skæbne, der spænder fra storhed til fald! (42).

Flemming Jerk fælder i den tidligere omtalte artikel (41) en meget hård dom over Wedels handlemåde: »for Wedel var udparcelleringen kun et led i en økonomisk spekulationsmanøvre med det ene formål, først at skaffe sig det størst mulige udbytte, og derefter helt at trække sig ud af foretagendet. Efter godsets delvise frasal og overgang til arvefæste, og hovedgårdens partielle udstykning til nye brug, sælger Wedel skyndsomst det resterende, uden at bekymre sig det bitterste om, hvorledes det sidenhen skal gå dels med de bønder, der nu har vundet - i hvert fald i den delvise selvstændighed, dels den så sørgeligt ribbede hovedgård... Om hovedgårdens fremtidige eksistensmulighed bekymrer Wedel sig ikke.«

Jeg er utilbøjelig til at skrive under på denne hårde dom uden yderligere bevisførelse. Hovedgården bliver ikke udparcelleret, er nøjagtig lige stor før og efter Wedel, og Wedels påståede kynisme er vel et spørgsmål om tolkning. Selv om man ikke uden videre kan slutte fra søn til fader, ligger der et spinkelt indicium i, at Lago Matias Wedel (1752-1827), søn af J. F. Wedel, blev en flittig landøkonomisk forfatter, der i sit forfatterskab ivrigt

og flittigt virkede for bondens selveje og for en selvstændigt tænkende og handlende bondestand. Jeg kan ikke udelukke, at tidligere fæstebønder under Gudumkloster, der var blevet købt ud af deres fæstegårde, er blevet stedt ud i nød og fattigdom, men noget bevis herfor foreligger, mig bekendt, ikke. Det må vel være op til en nærmere gårdhistorisk undersøgelse i Gudum sogn at få dette opklaret. (43). Der ligger vel også en pointe i, at Wedel søger tilbage til Gudum på sine gamle dage, da han har tabt i det store gårdlotteri. Hvis sognet var fyldt med tidligere fæstebønder, der var jaget fra hus og hjem på grund af Wedels handel i 1757, ville det næppe være her, han ville »nyde sin almisse«.

Den anden hovedperson, køberen af Gudumkloster hovedgård og adskillige gårde og huse, samt mellemmand ved adskillige selvejekøb, consistorialråd og sognepræst *Lars Johan Jelstrup*, er derimod en vinder. Jelstrup er også præstesøn, født i 1720 eller 21 som søn af sognepræst Jacob Hansen Jelstrup i Rerslev ved Holbæk. Han går den lærde vej og bliver student fra Roskilde i 1742, cand. theol. i 1747 og bliver Gudum-Fabjerg sognes

Her er 1. side af Auctionsprotokollen med den epokegørende handel med Gudumkloster 12. dec. 1757. Der læses:

Auction over Gudum Closter.

Anno 1757 dend 12te decemb. indfandt sig Bye og Herreds Foged Jørgen Sørensen af Lemvig at holde Auction over Gudum Closter, og blev da følgende Conditioner fremlagt og oplæste således lydende:

Conditioner

hvorefter Gudum Closter Hoved Gaard og dens til Completering underlagte Bøndergods ved offentlig Auction bliver at afhændes:

1. Hovedgaarden med sine afbyggere Closter Mølle og Bønder Godset opråbes Separatim hver Stæd og Gaard for sig selv, i den Stand af Besætning, Bygning og Beboer Restancer til dato af kongl. Contributioner, dog undtaget Besætning af Ud- og Indboe paa Hovedgaarden af hvad Navn haves Kand.-
2. Dernæst opråbes Hovedgaarden med Mølle og Bønder Godset i alt 202 tdr. 7fj. og 9 td. 4 skp. 2 fj. af Mølle Skyldte, item 22 tdr. 5 skp. 3 fj. 2 alb. Hovedgaards Taxt beregnet. Imidlertid bliver de høistbydende ved det Seperate Opråb stående hver for sig ved deres giorte Bude (såfremt det samlede Opråb ei overgaaer samme) indtil 3 Tiimer efter Auctionen, da Eieren forbeholder sig dend Tiid til Betænkning at resolve, enten de skal blive ved deres Seperate Bud, eller ei, og altså skeer ei noget Hammerslag, uden ad interim, men da først endelig at tilslaaes.
3. Hovedgaarden tager dend Kiøbende i Possession til 1. May 1758...

sognepræst i 1748-65. Han bliver gift 3 gange, 1. gang med forgængerens enke, sådan som det var sædvane og ønske hos tidens kirkejere. Enken var datter af en ejer af Kongensgård og hed Gjertrud Marie Madsdatter. Med hende levede Jelstrup i ægteskab 1749-56, idet hun i 1756 afgår ved døden. Allerede i 1757 gifter Jelstrup sig igen, og denne gang får han en endnu rigere og mægtigere svigerfar: den udkårne hed Maren Henriksdatter de Leth og var datter af den daværende ejer af Nr. Vosborg. O. Nielsen antyder, at svigerfaderen først gav tilladelse til giftermålet, da Jelstrup efter ansøgning havde fået titel af consistorialråd! (44). Det er antagelig i kraft af de to svigerfædres rigdom og anseelse, at Jelstrup har kunnet skaffe sig kapital til de gods- og gårdhandeler, han implicerer sig i. Det er uden for enhver tvivl, at han har medvirket som mellemmand ved flere selvejekøb i Gudum (som der står i auktionsprotokollen: »Køber: Jelstrup for beboren på Stædet N.N.«). Jelstrup må altså have ønsket og støttet selvejekøbene, hvilket selvfølgelig ikke udelukker, at han også har haft sin egen økonomiske fordel i tankerne. Jelstrup medvirker også ved flere andre »gods-slagtninger« i Vestjylland og slipper, som antydet, godt fra det. I årene 1757-62 er Jelstrup på en gang Gudum-Fabjerg sognes præst, samtidig med, at han er Gudum sogns herremand (om han har resideret i præstegården eller på Gudumkloster foreligger der intet om). (45).

24. april 1762 sælger Jelstrup Gudumkloster hovedgård med 8 underliggende huse (deriblandt Kjærhus, Karmosehus og Soelhus) til hidtilværende forpagter på Kongensgård, Christen Olesen (eller Olufsen, som der står i skødet).

De 22 td. 5 skp. 2 fjk. 2 alb. sælges for 5500 rdl. Jelstrup forærer altså ikke godset væk, idet der bliver tale om en hartkornspris på godt 242 rdl. pr. td. htk., en høj pris sammenlignet med Wedels 1757. Det er værd at lægge mærke til, at der *ikke* følger bøndergods med. Gudumkloster er nu for altid skilt fra sit underliggende bøndergods, den nye ejer må herefter klare arbejdet på gården ved hjælp af de 8 husmænd, der vedblivende fæster under gården, samt anden betalt medhjælp. Jelstrup selv fortsætter i sit embede til 1765, da han tager sin afsked. Samme år køber han godset Voergård i Bælum sogn, Himmerland, og fra 1773 til sin død i 1792 ejer han godset Kokkedal i Torslev sogn ved Brovst. Hvad der blev af de 18 gårde og 3 huse, som Jelstrup købte i Gudum sogn, får foreløbig stå hen. De 8 fæstehusmænd må i de følgende årtier have tilkøbt sig deres fæstehuse som ejendom, men i 1844 findes der endnu 2 tilbage. (46).

Slægten Olesen på Gudumkloster 1762-1907

Christen Olesen, 1762-84 opfører den nuværende hovedbygning på Gudumkloster i 1765 og lod de gamle bygninger, der vistnok var ret forfaldne, nedrive. Lago Mathias Wedel, der jo fødtes på Gudumkloster i 1752, fortæller følgende om gensynet med barndomshjemmet i sin »Indenlandske Rejse«, 1799-1804: »Gården er nu opbygget efter nyeste Smag med store og skønne Værelser. Kirken, en fløj af Gården, er meget udsmykket og smuk; jeg kunde næsten intet kende igen af de forrige Bygninger på Gården, thi alt er forandret, dog savnede jeg Stenen over Døren med Belovs Indskrift. Agerdyrkningen drives efter Skik og Brug i Egnen, Kvæget er stort og godt. En betydelig Hedestrækning og skønne Tørvemoser høre til Gården, hvor der er mange Harer, Ur- og Agerhøns.« (47). Et andet sted i skriftet bemærker L. M. Wedel de skarpe havvinde, der bevirker, at der ikke på egnen findes skove eller plantager, kun findes der en lille »hessellund« ved Åmølle.

I Christen Olesens tid genoptages stuedriften med stor styrke, hvad der bliver en meget vigtig indtægtskilde for gården.

Iver Olesen, 1784-1821, d. 1832. I 5 generationer går Gudumkloster nu i arv fra fader til søn indenfor Olesen-slægten. I Iver Olesens tid skilles Nygård fra Gudumkloster i 1818 som en art aftægtsbolig. Hertil trækker Iver Olesen sig tilbage fra 1821. Nygård har samme ejer som Gudumkloster til 1903.

Christen Olesen, 1821-51, d. 1854.

Iver Olesen, 1851-80, d. 1902. Han er den, der på eget initiativ og egen risiko påbegyndte tilplantningen af dele af Klosterheden i 1870'erne, desuden om lagde han landbrugsbedriften til mælkeproduktion, men studeavlen fortsatte dog.

Feder Olesen, 1880-1907. Med salget af Gudumkloster til Chr. Ligård i 1907 går gården omsider ud af Olesen-slægtens eje.

Chr. Ligård, 1907-09, sælger 70 tdr. land af gårdens jord til udstykning i 1909. Hermed er gården reduceret til 157 tdr. land.

K. Rasmussen 1909-23, sælger gården til Chr. Rahbek, hvorefter gården går i arv indenfor *Rahbek-slægten*.

Christen Rahbek, der kom fra Borris-egnen, købte i 1903 Nygaard i Gudum, og i 1923 købte han tillige Gudumkloster. I 1930 blev 18 tdr. land taget fra Gudumkloster og lagt ind under Nygaard.

Laurits Rahbek ejer Gudumkloster 1938-77. Om gårdens nuværende bygninger oplyser Laurits Rahbek følgende: Hovedbygningen er opført af Chr. Olesen 1765. Hovedbygningen forsynes med kvist og indgangsportal i 1927-28, og i 1930'erne forsynes den med tegltag. Årstallet 1722 over indgangsportalen skyldes, at dette årstal (eller 1792) er indridset på nogle mursten i hovedbygningen. Murstenen og dermed årstallet må altså stamme fra en anden bygning.

Vestfløjen fungerede til 1818 som gårdens aftægtsbolig, da Nygaard blev udskilt. (Årstallet 1818 findes indhugget i lade Stolperne på Nygaard). Vestfløjen er langt den ældste bygning på gården, men dens nøjagtige alder kendes ikke.

Laden fra 1836 er med svær tømmerkonstruktion i pommersk fyr, med Iver Olesens og hustru Katrine Lillelunds navne indhuggede.

Kostalden (i syd) er opført i 1929-30, den østlige stald i 1961.

I 1973 opstod der brand på gården, hvorefter den nuværende NØ-stald opførtes i 1974. Den nyeste bygning, maskinhallen fra 1983, er opført af gårdens nuværende ejer *Johannes Rahbek*, der overtog gården i 1977.

I tiden efter 2. verdenskrig har Gudumkloster afgivet nogle hedelodder til nybyggerne i Gudumlund, og i 1958 og senere er der afgivet jord til Gudum Skole og til sportspladsen. Gårdens areal er i dag ca. 100 tdr. land, og i dens stalde huses der ca. 1200 grise og 70 malkekøer + opdræt, hvilket alt sammen passes af ejeren, en fodermester, to drenge og den tidligere ejer med moderne teknisk udstyr. Gudumkloster fremtræder således i dag som en moderne gård - kun få spor minder om de tider, der svandt.

Oversigt over Gudum Klosters historie

1268 (og før) - 1536:	Benediktinernonnekloster.	} Krongods.
1537 - 1585:	Lensmandssæde.	
1585 - 1670:	Landsdommersæde.	
1670 - 1717:	Ryttergods.	
1717 - 1757:	Privatejet gods.	
1757 - 1762:	Hovedgården og fæstegodset skilles ad.	
1762 - 1907:	Slægten Olesen.	
1923 - :	Slægten Rahbek.	

Noter og henvisninger

Af ældre litteratur, der behandler Gudumklosters historie, er der anvendt:

Oluf Nielsen: Historisk-topografiske Efterretninger om Skodborg-Vandfuld herreder, 1894. (O. Nielsen).

Villads Christensen: Gudum Klosters historie, Hardsyssels Årbog 1913.

Desuden er der brugt nyere litteratur og utrykt arkivmateriale, der vil fremgå af henvisningerne.

1. O. Nielsen, s. 108, Villads Christensen, s. 144-45.
2. O. Nielsen s. 107, Villads Christensen s. 145-46.
3. Salomonsens Leksikon XXI, 1926.
4. Trap Danmark 1928 bd. 8.
5. Henrik Pedersen: De danske landbrug... 1928/75, s. 359.
6. Hartkorn er et mål for landbrugsjordens bonitet og areal. I 1688 var 1 tdr. htk. defineret således:
1 tdr. htk. = 2 tdr. land (å ca. 0,55 ha.) af »allerbedste jord«.
1 tdr. htk. = 16 tdr. land af »allerværste jord«. Af mellemkvaliteterne medgik der henholdsvis 4,6,9 og 12 tdr. land på en tdr. htk.
7. Præsteindberetning for Gudum sogn, 1767, v. sognepræst i Gudum-Fabjerg Hassing Hee (1764-82). Lokal historisk Arkiv, Lemvig.
8. O. Nielsen s. 109. 9. Binding = fag: Afstand mellem stolper i højremsbygninger.
10. Danske slotte og herregårde, XII, 1966, s. 306.
11. Dansk biogr. Leksikon XII, 1937.
12. O. Nielsen s. 110.
13. 1 rigsdaler á 6 mark á 16 skilling. Dansk møntfod 1625-1873.
14. Sletdaler = 4 mark.
15. O. Nielsen s. 111.
16. Fridlev Skrubbeltang: Det danske landbosamfund 1500-1800, 1978, s. 146ff.
17. Kongetiende: Kongens trediedel af et sogns tiende. En sådan kunne erhverves ved køb, hvorefter sognets tiende tilfaldt køberen.
18. O. Nielsen s. 112 f.
19. Lavhævd: ejendomsret erhvervet ved længere tids brug og bekræftet ved tingsvidne.
20. Kærv: betegnelse for 3-4 sammenbundne neg, men her brugt i betydningen årsudsæd.
21. O. Nielsen s. 114-115.
22. Holger Hertzum-Larsen: Syn på ryttergods 1686, 1985.
23. Matriklen af 1664: »Amtsstuematriklen« har en lidt anden definition på hartkornet end matriklen af 1688.
24. 20 kærve udgjorde en *trave* i Jylland.
Skæppe: Rummål for tørre varer, 1 Skp. = 17,39 l.
25. Leider: De bjælker, huser er bygget på.
26. Bæst: Hest.
27. Hertzum-Larsen s. 3.
28. Hertzum-Larsen s. 4-5.
29. Matrikel af 1688 for Gudum sogn. Lokal historisk Arkiv, Lemvig.

30. Henrik Pedersen: De danske landbrug, 1975, s. 188 f.
31. Danske slotte og herregårde XII, s. 308.
32. Sædegårdsfrihed (skattefrihed for hovedgården) bevilligedes de godser, der havde mindst 200 tdr. htk. indenfor 2 mil fra hovedgården. (1682).
33. Danske slotte og herregårde XII, s. 308.
34. J. F. Wedels skøde på Gudumkloster 1751, Landsarkivet, Viborg.
35. Auctionsprotokol for Skodborg-Vandfuld Herreder, 1757 ff, Landsarkivet, Viborg.
36. Gudumklosters jordebog, uden år, ca. 1750, Landsarkivet, Viborg.
37. Auctionsprotokol, 1757.
38. H. Fussing og H. Knudsen: Bonden og landbruget i 18. årh., 1970, s. 18 f.
39. Skodborg-Vandfuld Herreders Auctionsprotokol 1757.
40. Vestjyllands udviklingshistorie ca. 1750-1914, red. af Fl. Just, 1984, s. 40 f. (Bue Kaae).
41. Fl. Jerk: Ringkøbing amts herregårde, Hards. Årbøger 1958, s. 105 ff.
42. Folketælling for Gudum sogn 1787 og kirkebog for Gudum sogn, Lokalthist. Arkiv, Lemvig.
43. Dansk biografisk Leksikon, 1984.
44. O. Nielsen s. 116.
45. S. V. Wiberg: Alm. dansk Præstehistorie I, 1870.
46. Matrikel 1844 for Gudum sogn, Lokalthist. Arkiv, Lemvig.
47. Gunnar Nislev: 4 generationer på Gudumkloster, Hardsyssels Årbog 1978. O. Nielsen, s. 116.

Gudum Kirke og Gudumkloster. Læg mærke til Råbjerghøj i baggrunden.

Klosterheden Af Arne K. Esbjerg

Klosterhedens Skovdistrikt, der er beliggende i Trekanten Holstebro - Struer - Lemvig, var før i Tiden een stor Hedeflade, der i Munketiden ejedes af Gudum Kloster, deraf Navnet: Klosterheden. Heden blev siden stykket ud til Ejendommene i de omkringliggende Sogne, saa hver Ejendom fik et Stykke Hede, Hedeskifter kaldte man dem, det var som Regel lange smalle Skifter, op til 1 km lange og 8-20 m i Bredde.

Lyngen paa Hedeskifterne brugte man til at fyre de store Bageovne op med, man bagte kun faa Gange om Aaret.

Hver Hedeskifte fik sit Matrikelnr., og man kan endnu paa Kortet se de Mose- og Lyngstykker, som grænser op til Plantagen, hvordan disse er udstykket i smaa Skifter. - Selve Klosterheden er oprindelig en Smeltevandslette fra Istiden; Jorden bestaar for det meste af Smeltevandssand, dog er den nordøstlige Del og det meste af Østsiden Morænejord, der bestaar af Ler - Grus - Sand, og her findes da ogsaa det bedste Skov.

Hedesletten var fra Istiden gennemskaaret af store Smeltevandsfloder 30-80 m i Bredde, disse Smeltevandsfloder er i Dag lange Slugter med Enge og Moser gennemstrømmet af Bække, de udspringer alle inde i Plantagen, undertagen Flynder Aa, der har sit udspring i Fabjerg; alle Vandløb løber mod Sydvest.

»Gammel Landevej« gaar fra Rom Kirke som en snorlige Linie gennem Klosterheden mod Sydøst til Tyvekrogsdalen i Naur og derfra videre til Holstebro.

Gammel Landevej var førhen Amtsvej mellem Holstebro og Lemvig, man kan endnu finde nogle af de gamle Milepæle langs Vejen, der kun var en Sandvej uden nogen Vejbelægning; hvor Vandløbene krydsede Gl. Landevej var der udlagt Sten, saa der fremkom et saakaldt »Vad«, og paa den Maade passerede man Vandløbene, senere blev der dog bygget »Stenkister«, en Bro lavet af store tilhugne Granitsten; hvor Gl. Landevej krydser Hestbæk findes endnu en af de gamle »Stenkister«.

Forbindelsen mellem Holstebro og Lemvig foregik dengang pr. Dagvogn medtagende Post og Passagerer, Dagvognen kørte hver dag fra Lemvig til Rom Kirke gennem Klosterheden til Holstebro og derefter tilbage igen, Dagvognen blev trukket af 2 Heste og Vognen lignede meget de Postvogne man ser i Cowboyfilmene.

I Østsiden af Klosterheden ligger der en ca. 300 m lang Højderyg, der kaldes Anglandshøj, og lige Øst for Højen ligger Anglandsmosen, efter gamle overleveringer skulde her engang have staaet et Slag mellem Englændere og Danskere; Danskerne opholdt sig paa Højdedraget og blev angrebet af Englænderne vestfra, Danskerne trak sig da tilbage gennem Anglandsmosen, og da Englænderne, som forfulgte Danskerne ud i Mosen, slet ikke var kendt med Mosen gik de i Bløde i Mosen, og mange af dem blev hugget ned, blandt andre mistede Englænderne en Prins, og ham begravede de i en Høj i Nordsiden af Anglandshøj, og den kaldes den Dag i Dag »Prinsens Høj«, og siden den Tid blev Mosen kaldt »Anglandsmosen« og Højdedraget »Anglandshøj«.

Fhv. Kulturminister J. Bomholt havde engang Ærinde i Holstebro, og samtidig tog han en Tur til Klosterheden, og kom ind i Fruerhøj og spurgte, om jeg kunde vise ham Anglandshøj og -Mose samt Prinsens Høj, han havde læst en Beretning om dette, og nu vilde han gerne se Stedet; Bomholdt fik det hele at se, og samtidig viste jeg ham to Høje, »Fladhøj« og »Skansen«, det er to menneskeskabte Høje, ca. 40-50 m i Diameter og flade foroven, vi har aldrig været klar over, hvad de har været brugt til.

«Fruerengen» er en af Dalene fra de store Smeltevandsfloder, som opstod under den sidste Istid.

J. Bomholdt mente, Højene stammede fra Mosekultfolkenes Tid, de store Moser, som laa uden for Heden, var beboet af Mosekultfolkene, og de har saa holdt deres Offerfester paa disse Høje; Offerfesterne bestod i at man ofrede Landsbyens kønneste Pige og Mand til Guderne, og derefter blev ofrene lagt ud i Mosen, Grauballemanden var en af den Slags, mente J. Bomholdt.

Nogen beviser for Anglandshistorien og Mosekultfolkenes Historie har vi aldrig fundet; men der er fundet adskillige Stenøkser og Pilespidser ved pløjning i Heden eller grøftegravning i Smeltevandsdalene.

Før 1800 havde man forsøgt sig med at plante Skov paa Alheden, og det var lykkedes at faa flere gode Naaletræsplantager frem, og da Landet efter 1864 havde mistet Sønderjylland hed det sig, at »Hvad udad tabes skal indad vindes«; man begyndte at opdyrke Hede, og Staten indkøbte store Arealer af Hede til Beplantning; og Klosterheden samt Hederne ved Straasø - Thorsted og Hoverdal er opkøbt i Tiden 1860-1890.

Det var ikke alle Hedeejerne, der var stemt for at sælge deres Hede, men Opkøberne allierede sig med en af de stedlige Folketingsmænd, og saa gik det lettere. Prisen for en Tdr. Land Hede var dengang ca. 25-30 Kr.

Under Landbrugskrisen i 1930-1939 kunde man dog høre om Salg af Hede til 10 Kr. pr. Tdr. Land.

Klosterheden var i Begyndelsen underlagt Feldborg Skovdistrikt og efter 1870 begyndte man at bygge Boliger til Skovfogeder eller Plantører, som man kaldte dem dengang, og til Opsynsmænd eller Skovløbere.

Sammen med Skovløberstedet Korsvejshus blev der bygget et »Spændhus«, et Hus hvor Spærene gaar næsten helt til Jorden, heri blev indrettet Hestestald med Plads til nogle Heste, og i Gavlen var der indrettet et Værelse, som i mange Aar var beboet af Kjeld Plovkarl, det var den Mand, der havde Arbejdet med at pløje Heden; Kosten fik han hos Skovløbere; Ældre Folk her paa Egnen omtaler stadigvæk Korsvejshus som »æ Staald«. Et lignende Spændhus blev ogsaa opført ved Straasøgaard og i Hoverdal, og Kjeld Plovkarl kørte saa fra den ene Plantage til den anden og pløjede det Hede, som skulde plantes de næste Aar.

Den 6. April 1874 startedes Klosterhedens Tilplantning, man begyndte Plantningen paa et Stykke Hede Nord for Gudumhus, her havde en Plant-

ningsmand I. Olesen fra Gudumkloster plantet nogle Planter inden Staten overtog Heden, i Dagens højtidelige Anledning havde man indbudt nogle Skovridere bl.a. Skovrider Mourier fra Hedeselskabet samt en Del Formænd for Landboforeninger; der blev holdt en Tale, hvori bl.a. blev sagt, at nu plantede man de første Planter i Klosterheden, og ad Aare vilde man kunde gaa her i Skyggen af disse Træer, hvortil en Landmand havde bemærket, at han troede nu nok, at man skulde ligge ned paa Jorden, hvis man skulde i Skygge af Træerne; man troede ikke rigtig paa Plantnings-sagen.

Heden blev inddelt i store Felter, adskilt af Brandlinier, for hver 500-600 m blev der anlagt en 30 Alen Bred Brandlinie. Brandlinierne blev anlagt i Retning N. N.Ø. - S. S.V., og Øst for Brandlinierne plantede man senere Læbælter (ca. 30 m brede), bestaaende af Hvidgran og Bjergfyr, saa havde man nogen Læ mod Vind og Sandflugt, naar Heden indenfor Læbæltet blev tilplantet. Langs med de forskellige afdelinger, som Heden blev inddelt i, plantede man ogsaa i Nordsiden saadanne Læbælter i Retning Øst-Vest.

Selve Pløjningen af Heden foregik med de store Hedepløve, der blev trukket af 4 Heste. 1 mand kørte Hestene, en anden styrede Ploven, som Regel var der ikke meget Al, og da Ploven gik meget dybt i Jorden, blev der pløjet en Masse raa Sand op, og de første Plantninger man havde led da ogsaa meget af Sandpisk.

Senere, fra ca. 1920 gik man over til at skræpløje Heden og saa knivharve den 2 Somre, saa var Lyngsyren som Regel forsvundet, og man kunde plante Gran iblandet Bjergfyr.

Nogle steder, hvor Lyngen var meget høj, brændte man Lyngen af inden man begyndte Jordarbejdet.

Det meste af Heden blev plantet til i Tiden 1890-1910. Selve Plantningen i den bearbejdede Hede gik til paa den Maade, at en Mand med en Kile-spade lavede Huller, og saa fulgte 2 Plantere efter ham og plantede Planterne i disse Huller; Kilespaden var lavet af Træ, men selve Spadebladet var beslaaet med Jern. Skaftet var lige og foroven fandtes et Tværhaandtag, en saadan Kilespade kaldte man en »Buk«, og Manden der brugte den kaldtes en »Bukker«. »Plantere« var ofte unge Piger eller store Dreng; man lavede saa

Plantehold fra omkring 1900 Aaret.

Plantehold, og hver Plantehold bestod af 8-12 »Bukkere« og dobbelt saa mange »Plantere«. Holdet var saa under Opsyn af en Aspirant eller af Skovfogeden.

Klosterheden var efterhaanden blevet selvstændig Distrikt med en Skovrider og 3 Skovfogeder, der hver havde deres Skovpart.

Skovparterne havde ofte flere Plantehold igang om Foraaret.

Paa det bedste Hedejord plantede man Rødgran med 2 Alens Afstand og 2 Alen mellem Rækkerne, man plantede 8-10 Rækker med Rødgran og derefter 1 Række med Bjergfyr, og i hver Række Rødgran var hver 4. Plante en Bjergfyr.

Paa den daarlige Hede og paa Flyvesandsarealerne plantede man Bjergfyr.

En Arbejdsdag var dengang ca. 10 Timer og Daglønnen til en Mand var 2 Kr. og en Del mindre til Kvinderne, mange havde 1-2 Mil at gaa for at komme paa Arbejde.

De unge Graner havde det ikke altid for godt, ofte led de af Sandpisk, af Tørke og Nattefrost i Foraarsmaanederne, og nogle Steder kom Lyngen igen, og saa maatte man bearbejde Jorden mellem Rækkerne, man pløjede en Fure ind mod Granrækken og paa den Maade kvalte man Lyngen.

Efterhaanden groede Planterne op, og naar først Grenene lukkede Mellemrummene mellem Planterne, kom Lyngen ikke igen, og Frosten var heller ikke saa haard, fordi de unge Træer nu kunde holde lidt igen paa Jordvarmen; men hvor Lyngen ikke blev holdt rigtig nede, blev Granerne gule og havde ofte en meget lang Stampeperiode.

Bjergfyrrene groede hurtigere end Granerne, og Bjergfyrrenes Naalefald hjalp ogsaa med at kvæle Lyngen, men mange Steder maatte man ogsaa til at kappe Bjergfyrrene, ellers kvalte de Rødgranerne.

Hvor der var plantet ren Bjergfyr var der ikke meget at gøre, Bjergfyrren kvalte hurtig Lyngen og groede godt til, og saa var der ikke andet end at vente paa, at de blev saa store, at man kunde begynde at tynde ud i Bevoksningen.

Klosterheden var nu inddelt i 3 Skovparter, Gudumhus - Fruerhøj - Risbæk og desuden hørte Straasø - Thorsted - Hoverdal Plantager med 1 Skovfoged under Klosterhedens Skovrider, disse tre Plantager er, efter at man har købt Hedestykker og flere Ejendomme, blevet til Ulfborg Skovdistrikt.

Stillingerne paa Heden var ikke særlig eftertragtede, og Skovridere og Skovfogeder søgte efter 6-12 Aars Tjeneste paa Heden til Løvskovene paa Øerne eller Østjylland, denne stadige Skiften var ikke saa godt for Hedeplantagen.

En Hedeskovpart har bedst af at have en Skovfoged, der virkelig gaar ind for Sagen og forbliver i Tjenesten.

I Aaret 1926 blev Skovfoged E. Hansen ansat som Skovfoged paa Gudumhus Skovpart; Hansen var en dygtig Skovfoged, der fik ordnet de mange Granafdelinger, fik Bjergfyrafdelingerne underplanteret med Gran m.v., og fik de sidste Hedestykker planteret til, samtidig fik Hansen oprettet en større Planteskole; Skovfoged Hansen var ligeledes en dygtig Jæger, hans store Interesse var Snejpejagt, og han har nedlagt godt 1300 Snejper, da Skovfoged Hansen som 70 aarig tog sin Afsked, efterlod han sig en velholdt Skovpart med mange Afdelinger med fint Grantømmer.

I 1939 blev der paa Fruerhøj Skovpart bygget en Arbejdslejr, »Statens Arbejdstekniske Ungdomsskole«; paa denne Arbejdslejr optog man unge Arbejdsløse Mænd mellem 18-25 Aar, de fleste kom fra de større Byer i

Jylland, de skulde saa arbejde 32 Timer i Skoven og have 16-20 Timers Undervisning i almindelige Skolefag hver Uge, og om Aftenen var der frivillig Undervisning i Sprog - Sport og Hobbyarbejde saasom Træarbejde - Metalarbejder - Læderarbejder - Bogbinding og Motorlære.

De unge paa Skolen maatte ikke deltage i Skovning kun Jordarbejde, Vejarbejde og Bestandspleje.

Under Krigen 1940-45 havde Tyskerne taget hele den nordvestlige Del af Risbæk Skovpart, her lavede de en stor Flyveplads, Rom Flyveplads, et stort Stykke Hede blev pløjet, grubbet og gødet, og derefter blev der lagt et meget tykt Lag Enggræstørv ovenpaa, saa der tilsidst var en stor plan Græsmark.

Inde mellem Træerne blev der bygget Hangarer, og Cementbaner førte derfra ud til Flyvepladsen, der blev opført en masse Barakker og støbt mange Betonbunkers samt Kanon- og Maskingeværstillinger; hele Arealet flere hundrede ha, blev indhegnet med Pigtraadsnet, og udenfor blev der anlagt Minefelter.

Da Krigen sluttede i 1945, blev Barakkerne og Flyvepladsen benyttet som Flygtningelejr for tyske Flygtninge, omraadet blev indhegnet med 2 m højt Pigtraadshegn og bevogtet af Militær eller Politi med skarpladte Geværer; Flygtningerne maatte ikke have Samkvem med den danske Befolkning.

Det blev ogsaa fortalt, at der var flere Mennesker i Flygtningelejren end i hele Lemvig By.

Flygtningerne dyrkede selv alle deres Grøntsager paa Flyvepladsen, der jo efterhaanden var kommet i en god Jordbundstilstand efter den omfattende Behandling med Græstørv og Gødning; da Flygtningerne rejste, blev Jorden brugt til Landbrugsjord og til en mindre Flyveplads.

Ungdomsskolen ved Fruerhøj blev ogsaa beslaglagt af Tyskerne og her laa til stadighed 1 Kompagni Soldater (ca. 250); det var mest Rekrutter, der var til Uddannelse, og saa snart de var uddannede, blev de sendt til Fronten, og et nyt Hold indfandt sig straks derefter. De brugte et stort Hedeareal Syd for Fruerhøj som Øvelsesplads, her gravede de Skyttegrave m.v. og holdt ogsaa Skarpskydninger.

Fra Rom Flyveplads blev der ligeledes holdt Skarpskydning efter Luft-

maal, der blev saa skudt ind over Skoven, og mange gange maatte vi standse Arbejdet, fordi de tyske Granater sprang i Nærheden af Arbejdsstederne, det skete ogsaa at Husdyr lige uden for Skoven blev dræbt eller lemlæstede af Granaterne.

I den nordlige Del af Fruerhøj Skovpart havde Tyskerne ogsaa lavet en »Skinflyveplads«, paa en godt 100 ha stor Hede havde de bygget nogle falske Hangarer og Huse, de bestod kun af Lægter - Brædder og Traadvæv, og fra en Bunker, der var bygget i Ydersiden af Heden, gik der Rør ud til Bygningerne; det var saa Meningen, at man ved et Luftangreb paa Rom Flyveplads, skulde kunde tænde Ild i Ledningerne og Bygningerne, saa at næste Flybølge skulde tro, at her laa den rigtige Flyveplads.

Skinflyvepladsen, som vi kaldte »Den blinde Flyveplads«, blev efter Krigen brugt til Sprængplads for al den tyske Ammunition, som fandtes i Oplandet; det var tyske Sprængeksperter og Minører, som nu sprængte alle deres Panserminer - Landminer - Fosforgranater m.v.

»Den blinde Flyveplads« plantede vi til med Contortafyr og Bjergfyr.

Under Krigen byggede Tyskerne ogsaa en Masse Forsvarsværker langs Jyllands Vestkyst, og i Forsvarsværkerne indgik ogsaa en Mængde dybe Pansergrave, Siderne i disse Pansergrave skulde sikres mod Nedbrydning med Faskiner og Milioner af Pæle; da det kneb med at skaffe disse Materialer, beslaglagde Tyskerne store Stykker Granskov; det gik især ud over Fruerhøj Skovpart, her boede Tyskerne jo paa Ungdomsskolen ved Fruerhøj og havde derfor god Kendskab til denne Del af Skoven.

I Beslaglæggelserne, der kom fra Udenrigsministeriet, stod det at saa mange Afdelings Numre var beslaglagt, og at Skovdistriktet ikke maatte foretage Hugst i Afdelingerne, dette vilde blive betragtet som Sabotage og straffet derefter, der stod ogsaa at Afdelingerne ikke maatte afdrives, der maatte kun foretages Gennemhugninger, men hvis Tyskerne ikke fik Pæle nok ved een Gennemhugning, saa foretog man bare en Gennemhugning mere, og naar der saa var foretaget flere Gennemhugninger, var der ikke andet end nogle faa smaa Træer tilbage, og de væltede i den første Storm.

Træerne, Tyskerne skulde bruge, maatte ikke være under 10 cm i Brysthøjde og derfor blev mange gode Granafdelinger fuldstændig ødelagt. Arbejdet med Skovningen af Træerne blev udført af danske Arbejdere,

mange af dem var tvangsudskrevne og tvangsindkvarterede paa Gaarde i Omegnen.

Hver Mand skulde fælde 18 Stammer om Dagen, og for dette fik de en Ugeløn, der var mere end dobbelt saa stor som en Skovarbejders, der lavede 3 gange saa meget Arbejde.

Grenene fra de skovede Graner blev brugt til Faskiner, og dette Arbejde var overladt til et Par »danske Entreprenører«, som under Krigen arbejdede for Tyskerne.

Under Krigen og de første Aar derefter var der ogsaa Pligthugster. Klosterheden maatte hvert Aar aflevere 15.000-20.000 rm Brænde; Fruerhøj leverede 8.000-10.000 rm Aarlig og de to andre Skovparter Resten, Brændet blev afleveret til de forskellige Kommuner, og Brændselsnævnene i Kommunerne fordelte det saa til Kommunernes Beboere, som Regel blev der kun 2-4 rm Brænde til hver Husstand, alt efter Husstandens Størrelse.

Brændet var ofte meget tyndt, vi tog det med til 3 cm Tykkelse. Foruden Brænde lavede vi ogsaa Udhugst og Kvas i Bunker, disse maatte sælges uden om Rationeringen; som Gavnræ lavede vi Hegnspæle - Stager - Lægter og kun meget lidt Tømmer; Gavnræet maatte kun bruges til Hegn og Bygningsarbejder, herunder Stillads og Afstivninger, men meget Gavnræ blev nok brugt til Brændeovne som trængte til »Afstivning«.

Under Krigen og de første Aar efter holdt vi Salgsdag hver Mandag- og Torsdag Formiddag, og her solgte vi saa det Udhugst m.v., som var klar til Salg.

Udhugst og Kvas blev brugt til Brændsel i Komfurer til Madlavning, og i det træfattige Vestjylland var der meget stor Efterspørgsel efter Brænde, det var ikke alle steder man fik varm Mad hver Dag under Krigen.

Ofte kunde vi paa en Salgsdag høre Folk komme til Skovfogedstedet Kl. 2 eller 3 om Morgen, de første var jo næsten altid sikre paa at faa et Læs Kvas eller udhugst, og mange gange naar vi havde Effekter nok til Salg, kunde en Salgsbog (50 Kvitteringer) ikke altid slaa til.

For at hjælpe Køberne med at finde de købte Effekter, havde vi Navnskilte paa alle de større Veje, og de Afdelinger, hvori der laa Effekter, blev forsynet med et Skilt med Afdelingernes Nr., ligeledes blev alle Skovsporene i Afdelingerne nummereret, saa vi skrev paa Kvitteringen f.Eks.: Sækkehusvej, Afd. 379, Spor 12, saa kunde Køberen som Regel selv finde deres Effekter.

Den 5. Maj 1945 sluttede Krigen og alle tyske Soldater forlod Landet, Ungdomsskolen ved Fruerhøj var igen fri, og Skoven var fri for Tyskerhugster; Pligthugsterne af Brænde til Kommunerne fortsatte dog nogle Aar endnu. Men alle var lykkelige for Friheden, og vi var klar over, at nu forestod der et stort Arbejde med at udbedre de mange Skader efter Krigshugsterne.

Paa Ungdomsskolen kom der i Sommeren 1945 et stort Hold hollandske Børn, Børnene havde lidt meget under Krigen og trængte til rolige Forhold og god Mad, og det fik de her paa Skolen; da Børnene kom hertil saa de triste og alvorlige ud, men efter nogle maaneders Ophold her var de blevet glade og smilende Børn.

Næste Sommer kom der et Hold polske Børn, de saa triste, elendige og afmagrede ud, flere af dem havde levet i Warszawa's Ruiner og vidste ikke, hvor deres Forældre var.

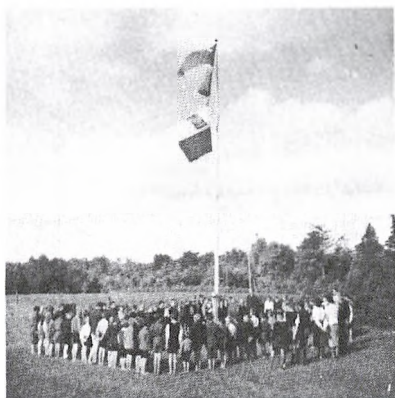
En af Drengene blev her fundet af hans Fader; Faderen, der var polsk Skibskaptajn, havde under det meste af Krigen gjort Tjeneste i den engelske Marine, og nu efter Krigen havde han gennem Røde Kors søgt efter sin Familie i Polen, og Røde Kors havde da oplyst ham om, at hans Søn var paa en Skole i Klosterheden i Danmark, han rejste saa til Danmark og blev her paa Skolen forenet med sin Søn.

Ungdomsskolen var efterhaanden blevet restaureret efter den tyske Indkvartering, og da der var meget Arbejdsløshed mellem unge Mennesker, begyndte Ungdomsskolen i 1947 at modtage Elever igen. Det blev ordnet saadan, at Eleverne kunde være paa Skolen fra 1. Oktober til 1. Maj, og saa mente man, at de fleste Elever nok kunde finde Arbejde om Sommeren; Skolen kunde huse 90 Elever. Om Sommeren blev Skolen saa brugt som Feriekoloni for københavnske Skolebørn. Paa denne maade virkede Skolen en hel Del Aar, indtil Arbejdsløsheden næsten forsvandt, og Skolen gik derefter over til at blive Specialarbejderskole for Svejsning m.v., og saa havde Skoven ikke meget at gøre med Skolen.

Skoven lavede en Arbejdsplan over Arbejder, som skulde udføres af Skolen den kommende Vinter, og Naar Eleverne saa indfandt sig i Oktober Maaned blev de delt op i Hold, saa hver Arbejdsleder fik 15-20 Mand i Holdet.

Arbejdet bestod mest i Rillegravning til Nykultur, Udrensning og Oprisning i unge Bevoksninger og desuden lavede vi en Masse Vejarbejder; Veje-

Paa Skolen i Klosterheden startede de polske børn hver Morgen med Flaghejsning.

De 10 polske Drenge er lige gamle, den mindste blev fundet i Warszawas Ruiner, hvor han havde levet af det Affald, han fandt i Ruinerne, han var meget underernæret og havde en stor oppustet Mave.

Polske Drenge nyder den danske Mad. Paa Grund af Utøj blev alle Drengene maskinklippede.

Den polske Kaptajn, der under Krigen gjorde Tjeneste i den engelske Marine, finder sin Søn paa Skolen i Klosterheden.

ne var nemlig efter Krigen i en sørgelig Forfatning, man havde førhen bare skrællet Lyngtørven af Vejene, og lagt Lyngtørven ind til Siden, og saa kørte man paa Sandet eller Jorden, nu grøftede vi Vejene ind, og lagde al Fylden ind paa Vejbanen, paa den Maade fik vi hævet Vejbanen, saa Vandet kunde løbe af Vejen og i Grøfterne, om Foraaret, naar det blev tørt, harvede vi Vejbanen, saa den blev jævn, og naar der saa var kørt en Del på Vejen, kunde vi lave Hjulsporene til Vejkasse, og disse blev saa fyldt op med stort Grus (Bundsten), og derefter fik hele Kørebanen et Lag finere Grus; paa denne Maade lavede vi billige Veje, som kunde holde til tung Trafik, vi fik dengang ikke ret mange Penge bevilget til Vejarbejder.

Som Bundsten i Vejen brugte vi ogsaa en Del Cementskærver, nogle af Skolens Elever brækkede Cementbaner op paa Rom Flyveplads og slog dem til Skærver.

Naar Frosten blev saa haard, at Eleverne ikke kunde arbejde med Rillegravning og Grøftegravning, lavede vi Dæmninger over Smeltevandsdalene. Vi lavede en Jordberegning og en Arbejdstegning, samt satte Dæmningen af med Stokke til Højden og Pløkke til Bredden, og saa kunde Holdet gaa i gang med at fylde det op med Sand; først lagde vi Rør i Vandløbet i Dæmningsens Bredde, og saa blev der lagt Trilleplanker ud i hver Ende af Dæmningen, hvorefter Holdet med Skovle og Trillebører gik i gang med at fylde Dæmningen op, det tog som Regel flere Uger inden Dæmningen var færdig, og den Dag man mødtes paa Midten blev altid fejret med en lille Fest.

En Vinter regnede Eleverne ud, at hvis een Mand havde trillet det hele, vilde han være naaet fra Klosterheden til Rom i Italien.

Naar Dæmningen saa havde »sat sig«, som Regel i Løbet af 1-2 Aar, lavede vi Vej over Dæmningen, og flere Steder lavede vi Stigbord ved Indløbet i Røret, og paa denne Maade lavede vi flere Søer eller Branddamme foran Dæmningerne, i Stedet for Stigbord stoppede vi sommetider Bundrøret og lavede et Overløbsrør.

Disse Smaasøer havde en meget gunstig Virkning paa baade Dyreliv og Fugleliv, i Foraarstiden kunde Vandet nogle Steder være helt levende af Frøer eller Tudser, og naar de kvækkede, kunde man høre dem langt væk; for Fuglenes Vedkommende var det for det meste Rørhøns - Blishøns og Graaænder som her fandt Fristeder og Rugepladser; men man kunde se mange andre Fugle ved Søerne og Vandløbene bl.a. Fugle som Isfuglen og Vandstæren.

Om Efteraaret i Træktiden kunde man i den største Sø, som var omkran-

set af Tagrør og ogsaa var fredet, se flere Hundrede forskellige Ænder, mest Graaænder og Krikænder.

Hejrer og Odder besøgte ogsaa sommetider Søerne og Vandhullerne.

Selv om Pligthugsterne holdt op faa Aar efter Krigen, var der meget stor Efterspørgsel efter Brænde og andet Træ, og da vi paa Fruerhøj Skovpart havde mange Bjergfyrafdelinger, som gerne skulde underplantes i Løbet af ca. 20 Aar, ellers risikerede vi at Bjergfyrrerne var udlevede og gik ud, og saa havde vi ingen Skærm over de nye Planter, og uden Skærm risikerede vi, at de unge Planter tog Skade af Foraarsnattefrosten, vi havde ofte Nattefrost til hen i Juni Maaned, ved at holde nogenlunde tæt Skærm sparede vi ogsaa en Masse Kulturrensning.

Klosterheden beskæftigede under Krigen og de første 20 Aar efter Krigen mange Mennesker; paa Fruerhøj Skovpart var der mange Aar ca. 30 Skovarbejdere, og i Foraars- og Sommermaanederne havde vi 10 - 12 Kvinder til Plantnings- og Planteskolearbejder.

Et Plantehold (Prikling) Foraar 1946.

Kvinderne havde ofte deres Børn med paa Arbejde, der var ikke andre Muligheder for at faa dem passet.

Et Plantehold i Foraaret 1946.

Vi oprettede det første Aar efter Krigen en ny Frøplanteskole under gamle Skovfyr i Afdeling 380; her trivedes Frøplanterne vældig godt, vi fik saa mange Planter ud af det, at vi et Par Aar kunde sælge flere hundrede Tusinder Planter til Svenskerne, som dengang manglede Planter.

Paa Grund af de gode Resultater kaldte Folkene Planteskolen for »Paradiset«.

Planterne prikledte vi i de bedste Brandlinier og med samme Afstand mellem Rækkerne, som Landbruget brugte i Roemarkerne, saa kunde vi med Hest og Roerenser holde Planterne rene hele Sommeren, der blev kun lige selve Rækken, der skulde luges i, og det ordnede Kvinderne.

Planterne, vi avlede, var baade billigere og bedre end dem, vi kunde købe i de store Salgsplanteskoler.

Naar vi startede med Skovning af en Bjergfyrafdeling, begyndte vi altid med at skove hver 4. Række, og efter 3-5 Aar tyndede vi ud i de tre Rækker, altid efter Udvisning, og efter yderligere 3-5 Aar fik Afdelingen igen en kraftig Tynding, ogsaa efter Udvisning, og saa var Afdelingen klar til Underplantning.

Ved Udtynding efter Udvisning opnaaede vi at beholde de Træer, der egnede sig bedst til Skærm, og de Folk, der skovede, var glade for Udvisningen, saa skulde de ikke selv tage Stilling til, hvilke Træer der skulde skoves.

Man kunde ogsaa spare Udvisningen, og lade Folkene selv foretage Udtyndingen; men dette bevirkede ofte, at det var de tyndeste og daarligste Træer der blev tilbage som Skærm, og en saadan Skærm blev altfor hurtig ødelagt, og saa var der Fare for at de unge Planter tog Skade af Foraarsfrosten, og Kulturen groede ofte helt til i Græs. Skærmene over de unge Planter afviklede vi gerne med 2 gennemhugninger, og 3. Gang tog vi de sidste Overstandere bort.

Jordarbejdet før Plantning bestod som Regel af Hullegravning 40×40 cm og foretoges næsten altid om Efteraaret, og den følgende Foraar plantede vi saa Hullerne til.

De fleste Afdelinger blev tilplantet med Rødgran, dog blandede vi altid en Del Lærk - Skovfyr eller Ædelgran imellem, vi regnede med at Lærken eller Skovfyrren kunde indgaa som Bestandstræer og derved stive Bevoksningen af, naar det stormede, og senere hen kunde Lærk og Skovfyr danne Skærm for den nye Bevoksning, naar Rødgranerne var blevet afviklede.

Langs med Brandlinier og Veje plantede vi ligeledes Lærk; Lærken hæmmer en Skovbrand i at brede sig, og langs Vejene var vi fri for snetrykte Grene, som ofte kunde hindre Trafikken paa Skovvejene.

Der blev ogsaa flere Steder plantet Løvtræ, det var mest Eg, der blev saaet eller plantet, og flere af disse Egestykker er i Dag pænt Stangskov.

De unge Planter, der var plantet under Skærm, groede godt til, og naar vi tyndede i Skærmen blev alt Kvas lagt til Rette mellem Granrækkerne, saa kunde Lyng og Græs ikke gro der, Kvaset havde ligeledes en god Virkning paa Jordbundsomsætningen, og det kvitterede Planterne for, ved at sætte nogle store, kraftige Skud; i enkelte Afdelinger, hvor man under Krigen havde fjernet det meste af Kvaset, og hvor Skærmen var daarlig, kom der ofte store Pletter med Lyng, og da vi ikke havde Kvas nok til at kvæle Lyngen med, købte vi Overskudshalm af Landmændene; Halmen lagde vi saa ud imellem Granerne, og her virkede det paa samme Maade som Kvaset.

Efter 1945 laa der endnu en hel Del Hede, som skulde tilplantes, det gjorde vi paa den sædvanlige Maade, med Hestekraft pløjede og grubbede

vi Planteriller om Efteraaret, og plantede saa Rillerne til i Foraaret; en Del af Rillerne blev gravet med Spade af Eleverne fra Ungdomsskolen i Klosterheden; det var udelukkende Fyr vi plantede i Rillerne og næsten altid 2/0 Planter.

Nogle Steder plantede vi ren Contortafyr, men ellers var det gerne en Blanding med mest Bjergfyr og saa en Del Skovfyr, Franskfyr eller andre Fyrrearter.

Det var Kvinderne, der med Prikleskeer, plantede de smaa Planter, en Kvinde kunde dengang plante mellem 1500 og 2000 Planter om Dagen, medens en Mand, der plantede 2/2 Planter under Skærm med Kvas paa Skovbunden, kunde plante 800 til 1000 Planter om Dagen; Plantningen var som Regel Akkordarbejde.

I »Sækken« laa der et Stykke Hede kaldet »Ingvars Plads«, her nedkastede de amerikanske Flyvere under Krigen Vaaben til de danske Frihedskæmpere, og »Ingvar« var Dæksnavnet for Pladsen.

Dette Stykke Hede plantede vi til med Rødgran efter den gamle Metode, først skrælplovede vi Heden, dernæst knivharvede vi flere Gange de næste 2 Somre, og plantede saa Arealet til med 2/2 Rødgran iblandet Bjergfyr - Contortafyr og Lærk; som Trækkraft brugte vi til dette Arbejde en Traktor, og efterhaanden overtog Traktorerne det meste af Hestenes Arbejde.

Paa Risbæk Skovpart var der ogsaa mange Hedeafdelinger, der skulde plantes til, her havde man truffet Aftale med en Landmand om Kultivering af Heden. Landmanden fik efterhaanden tildelt de bedste Hedeafdelinger til Opdyrkning, han maatte saa opdyrke Heden i 5-6 Aar, og derefter overtog Skoven Afdelingen og plantede den til med Rødgran iblandet forskellige Hjælpetræarter; paa denne Maade fik Skovparten en Del af Hedeafdelingerne plantet til med Rødgran, de øvrige Hedeafdelinger som ikke blev opdyrket, blev plantet til paa den sædvanlige Maade med forskellige Slags Fyrrearter.

I det nordvestlige Hjørne af Fruerhøj Skovpart laa der en Landejendom som hed Aabogaard, Jorden, der hørte til Gaarden, bestod mest af Hede med nogle opdyrkede Skifter imellem, men da Jorden var meget fattig, kunde Folk ikke rigtig eksistere paa Ejendommen, denne havde da ogsaa

været anvendt til forskellige Formaal, blandt andet havde der været Drengehem.

I 1939 blev Aabogaard købt af Arbejdsministeriet og blev saa drevet som en Ungdomsskole sammen med Ungdomsskolen Klosterheden; men en Del Aar efter Krigen solgte Arbejdsministeriet Aabogaard til Klosterhedens Skovdistrikt, og Ejendommen blev en Del af Fruerhøj Skovpart.

I nogle Aar blev Aabogaard saa drevet med en Forpagter, men i løbet af faa Aar opgav Forpagteren og flyttede fra Stedet; Jorden blev herefter plantet til, vi plantede Omorica og Rødgran i den bedste dyrkede Jord, og Heden blev pløjet og tilplantet Contortafyr, Skovfyr og Lærk.

Aabogaard blev i nogle Aar anvendt som Bolig for Skovfogedassistenten, senere fjernede man Landbrugsbygningerne, og da man oprettede en 4. Skovpart, blev Stuehuset bygget helt om, og er nu Skovfogedbolig for Skovpart 4.

Sidst i 1950erne blev det mere almindeligt med at bruge Traktorer til de forskellige Arbejder, og i 1961 fik Skovparten tildelt en Bristol Traktor med Rilleplov og Grubber samt en Knivharve, Bristoltraktoren gik paa Larvefødder, og selve Traktoren var ikke mere end 90 cm Bred, saa den kunde allevegne køre mellem Rækkerne, med denne Traktor og Plov lavede vi mange fine Planteriller baade under Bjergfyrskærm og paa Hede, og vi brugte den ogsaa til at rense Jorden Mellem Planterækkerne, naar det var nødvendig, Traktoren kunde, naar der ikke var alt for mange Vanskeligheder, pløje 4 km Riller paa 1 Dag, skulde vi paa samme Strækning grave plantehuller med 125 cm Afstand, skulde vi bruge 7-8 Mand paa 1 Dag. Bristoltraktoren var en Maskine, der var lavet saa den passede til Skoven, i Modsætning til mange af de store Maskiner, vi siden hen fik, her maatte vi ofte lave Skoven om, saa den passede til Maskinerne.

Omkring Midten af 1960erne var vi færdige med de store Plantninger, saa der for Eftertiden kun vilde blive de almindelige Foryngelsesplantninger; vi maatte da ogsaa med Vemod nedlægge vores Planteskoler; det havde været en spændende og krævende Tid at lave de mange Planter, og i de 20 Aar efter Krigen var der blevet plantet mange Millioner Planter i Klosterheden.

Med Tiden groede Træerne godt til og hen i 1970erne var de ældste Rødgran op mod 20 m høje, og Skovfyr, som nu stod som Overstandere i Kul-

turer, havde ofte en Tykkelse paa 40-50 cm i Diameter i Brysthøjde, ja der var 45 Aarige Contortafyr, som nu var 18-20 m høje og ligeledes med en Diameter paa 40-50 cm, nu var det ikke saa meget Brænde, der blev lavet, det meste Træ gik til Savværker og Industrier.

Motorsavene var ogsaa kommet frem, og efterhaanden kom der Maskiner, som kunde fælde, afgrene og afskorte Træer; ogsaa Flismaskiner vandt Indpas, saadan en Maskine kunde æde de mindre Træer og Grene, Kviste og Naale, det hele blev til Flis.

For 40 Aar siden i 1936 gik vi og fældede tynde Bjergfyrstammer med Skovøkse, grenede dem af med Huggert, slæbte dem ud til Vejspor, kortede dem af i M Stykker og stillede dem op i Rm, da kunde en Mand lave 2 til 3 RM om Dagen, alt efter hvor lange og tykke Træerne var, nu kunde en Mand med Motorsav lave 8 til 12 Rm om Dagen; der var sket noget i Løbet af de 40 Aar.

Stormene kunde være haarde ved Skoven, Hjortevildtet kunne bide Knopperne og de unge Skud af de smaa Træer, eller »skrælle« de unge Graner, og der kunde ogsaa komme Bille- og Svampeangreb; men det vi havde mest Respekt for var Skovbrand.

Der havde i Tidens Løb været en Del Skovbrande og Hedebrande i Klosterheden, under Krigen havde vi en Del mindre Brande, som opstod ved Tyskernes Luftmaalsskydning ind over Skoven, men dem fik vi næsten altid hurtigt slukket, de tyske Soldater var selv flinke til at hjælpe med Slukningen.

Det var altid i Foraaret og Forsommeren, der var mest Fare for Brand, og det var næsten altid ved Tobaksrygning eller anden Uforsigtighed med Ild, at Brandene opstod, en enkelt Gang havde en Pyroman været paa Spil.

Naar der opstod Brand paa en stille, varm Dag vilde der altid opstaa en meget varm, opadstigende, højredrejende Luftstrøm, og denne højredrejende Luftstrøm bevirkede, at Ilden ligesom gik tilbage mod det brændte, og saa var det med i en Fart at komme foran Ilden og faa slukket Fronten; paa denne Maade forhindrede vi flere Brande i at udvikle sig; var der nogen Vind, naar det brændte, kunde man kun angribe den fra Siderne, eller man kunde tænde Modild langs en Brandlinie og en bred Vej, men saa maatte Træerne ikke være ret høje.

En meget varm Dag i Juni 1968, der var 35° i Skyggen, trak en enkelt

En Bjergfyrafdeling efter Branden i 1968, det brændte højt oven over Træerne, maaske var det Terpentins- og Olie-dampe, der brændte og eksploderede, Træerne blev svedet af Varmen og var kulsorte.

Sky op paa en ellers skyfri Himmel og hen over Klosterheden, Skyen, der var en Tordensky, udsendte kun to stanglignende Lyn, men ingen Vand, det ene Lyn antændte Skoven øst for Stougaardvej i den sydlige Ende af Skoven, og da der ikke arbejdede nogle i Nærheden, gik der en lille Time, inden Branden blev opdaget, og da havde Branden allerede faaet godt fat; vi slog straks Storalarm og prøvede med de Folk, vi hurtigt fik fat paa, at standse Ilden ved en Brandlinie, det lykkedes ikke, og efterhaanden som de forskellige Brandmandskaber indfandt sig, prøvede vi at holde Ilden ved den næste Brandlinie, og ligeledes skovede vi alle Træerne langs en Vej, og brugte den som Brandlinie, en Tid saa det ud til, at vi kunde holde Ilden inden for disse Rammer; men Ilden var nu gaaet i Luften, det brændte op til 50 m over Træerne, og bedst som vi troede at have hold paa Ilden, lød der et Brag bag ved os, og nu brændte det i Toppen af Fyrretræerne 100 m bag os, og saadan opstod der flere Brande rundt omkring, uden at man kunde se, hvor Ilden kom fra, maaske var det Terpentins- eller Olie-dampe fra Fyrretræerne, som eksploderede og antændte Toppen paa Træerne; efterhaanden anede man ikke i hvilken Retning Ilden vilde brede sig,

og der opstod mange farlige Episoder, hvor Folk maatte løbe for Livet for ikke at indebrænde.

Hen paa Eftermiddagen fik vi (to Mand) Besked paa at gaa op med en Helikopter for at faa et Overblik over Branden, og i hvilken Retning den vilde brede sig; fra Helikopteren saa vi to atomlignende Skyer med en sortrød Kerne i; de to Skyer var ved at smelte sammen og havde nu Retning mod Nord-Nordøst, da Ilden startede om Formiddagen var der en svag Nordøstlig Vind. Branden havde taget en Højredrejning i Løbet af Dagen. Brandens retning gik nu mod to Søer Ællebæk og Hestbæk, og vi øjnede derfor en Chance for at stoppe Ilden mellem de to Søer.

I en Fart kom vi ned paa Jorden igen, og fik al disponibel Sprøjtemateriel flyttet til Ællebæk- og Hestbæk Søerne. Sprøjterne var lige kommet igang med at sprøjte Vand paa Ilden, der nu var naaet frem til Søerne, da der pludselig fra en fuldstændig skyfri Himmel væltede Kaskader af Vand ned over Ildfronten, saa at Ilden i Løbet af faa Sekunder var slukket; vi selv saa ud som druknede Mus, og kunde ikke rigtig fatte, hvad der var sket, for os saa det ud som et Mirakel, det viste sig ogsaa at Brandmandskabet bag Ildfronten og foran Ildfronten ikke havde faaet saa meget som en Draabe Vand.

Naar Folk senere spurgte mig, hvordan Ilden opstod og hvordan vi fik den slukket, siger jeg altid Vor Herres Natur tændte Ilden og slukkede den igen.

Da vi Dagen efter fik maalt op, hvor meget der var brændt, viste det sig, at der var brændt ca. 220 ha, mest ung Fyrreskov, men ogsaa et Par unge Granafdelinger. Træerne var ikke brændte, kun svedne, og mange Steder sad de svedne Naale endnu paa Træerne.

Af et Arbejdsskur, som havde staaet i en af Afdelingerne, var der kun Skruer og Søm samt lidt forvredet Glas fra et Vindue, som havde været smeltet, tilbage.

Aaret efter pløjede vi med Bristoltraktoren Planteriller imellem de svedne Trærækker, og nogle af Afdelingerne plantede vi til med Omorica og Rødgran, andre med Contortafyr; den sidste Del af Arealet blev udlagt som rekreativt Omraade og er i Dag den Hede, som ligger udenom »Fladhøj».

Skovfolk, der lever deres Liv i Skoven, faar efterhaanden et særligt Forhold til Skovens Planter og Dyr, ja til hele Vor Herres vidunderlige Natur; man prøver at sætte sig ind i Planternes og Trærnes Forhold og Trivsel,

og man prøver at leve sig ind i Dyrenes Vaner og Tilværelse lige fra den største Kronhjort til det mindste krible-krable Væsen, der omdanner Kviste - Blade og Naale til den fineste Skovmuld.

Efterhaanden bliver man næsten et med hele Naturen, man synes, man kan forstaa baade Fugle og Dyr og næsten tale med dem, og naar man finder et Træ, der har udviklet sig særlig godt, kan man godt gribe sig selv i at staa og kikke op i Træets Krone og klappe dets Stamme og ligesom sige, Du har gjort det godt Kammerat.

Ja, man erkender efterhaanden, at Naturen har mange større Værdier end baade Guld og Penge.

I Gamle Dage sagde man om en Mand, som ikke kunde undvære Skoven: »Skoven har taget ham«.

Naar man saa selv flytter fra Skoven, mærker man, at man savner Skoven, et Savn som ikke alle kommer over, et Savn som for andre maaske varer Resten af Livet; man bliver i hvert Fald klar over, at der er noget der hedder: »SKOVEN HAR TAGET HAM!«

Maj 1984.

Arne K. Esbjerg.

Gudumlund Af Børge Poulsen

fra blomstrende lyng til bølgede kornmarker

*Heden, ja, man tror det næppe, -
men kom selv, bese den lidt;
Lyngen er et pragtfuldt tæppe,
blomster myldre milevidt.
Skynd dig, kom! om føje år
heden som en kornmark står.*

Sådan siger H. C. Andersen det, men det tænkte en seksten års knægt ikke stort over hin lørdag aften, da han var med til at slukke den hedebrand, som er omtalt i Lemvig Folkeblads referat på næste side. Næ, han lagde mere mærke til brandvæsenet, de unge arbejdsløse - og så tyskerne. De

havde jo alle de rigtige slukningsredskaber med, der skulle bruges ved en sådan lejlighed, og for tyskernes vedkommende gjaldt det jo også om at vise, at de var kommet her til lands for at »hjælpe og beskytte« os. Vi andre, ja, vi måtte jo nøjes med nogle fyr- og granris til slukningsarbejdet, men det gik jo også - og det lykkedes ved forenede kræfter at redde den nærliggende plantage, før branden nåede så vidt.

Hedebranden satte snakken i gang mand og mand imellem. Hvad skal der nu ske med Gudum Hede?

Fra gammel tid var det jo sådan, at hver gård i sognet havde dels et mose-skift enten i Resenkær eller i Anglandsmose, hvor man kunne hente tørv til vinterbrug, og så havde man også en eller flere hedelodder. Her kunne man så hente lyng til foder en tør sommer og nogle revlinger til en revlingelime. Vi havde endnu i min barndom en sådan revlingekost i laden derhjemme.

Den 600 tønder land store Gudum Hede var således delt op i 75 forskel-

En revlingelime, der brugtes til at feje i stuehuset og loen.

lige lodder, der ejedes af 63 parcellere, og de havde naturligvis det afgørende ord at sige med hensyn til hedens fremtid.

Her var selvfølgelig forskellige interesser. Nogle ønskede heden opdyrket. Andre, sagde man, ønskede at bevare heden som jagtområde. Den lå jo så dejlig nær ved Klosterhede plantage, hvilket jo gavnede jagten. Og skovrider Allerup Sønderby var allerede i fuldt sving med at købe heden op til beplantning.

Han indbød til et møde i Gudum forsamlingshus med lodsejerne. En del solgte deres lodder til skovrideren. Siden tog han rundt til de resterende lods ejere for at købe resten, men her var der flere, som sagde nej. De ønskede i stedet heden opdyrket, og så blev den plan skrinlagt.

Fra Lemvig Folkeblad: Vestjylland:

Mandag den 7. juli 1941 - Årets 188. dag. - Solen står højest på himlen 13,32 og går ned 22,10. Opgang kommende morgen 4,54.

Månen: Dagen før fuldmåne, nedgang i nat 4,42.

mørklægningstid: Kl. 23,00-3,30

Ca. 200 Tdr. Land Hede brændt i Gudum

Klosterhedens Skovdistrikt var stærkt truet af Brande

I Lørdags Aftes mellem Kl. 18 og 22 brændte ca. 200 Tdr. Ld. af Gudum Hede, Nord for Klosterhedens Plantage.

I den stærke Blæst var Ilden flere Gange ved at tage Magten fra Brandslukningsmandskabet, og kun ved et energisk Arbejde lykkedes det (ogsaa denne Gang) at skaane de uerstattelige, økonomiske og skønhedsmæssige Værdier, som Skovdistriktet rummer.

Foruden den tyske Værnemagt deltog Skovdistriktet og Statsungdomsleiren i Bekæmpelsen - af Brande, og der udførtes et særdeles paaskønnelsesværdigt Arbejde. At Lemvig Brandvæsen med sædvanlig Energi og Dygtighed ligeledes var i Bekæmpelsen er naturligt. Ogsaa adskillige af Egnens Beboere var mødt, og en Del af dem kæmpede godt med i den ingenlunde lette, og til Tider meget ubehagelige Kamp mod Ild og Røg.

Vor Meddeler tilføjer, at der ved denne Lejlighed er Grund til at bringe en særlig Tak til den tyske Værnemagt for den altid beredvillige Hjælp, der ydes i Brandtilfælde og særligt at fremhæve Betydningen af den mønstergyldige Organisation og Ledelse, der udvises.

Der blev sat Brandvagt om Natten paa det Strøg, hvor Branden havde

Raset. Om Søndagen ved 14-Tiden opdagede Brandvagterne, at Ilden var blusset op igen i den ret stærke Blæst. En Del Dreng fra Gudum havde dog Held til ved Hjælp af Granris at slaa Ilden ned. En Hjælp til at faa slukket Ilden var ogsaa dette, at den gik imod en Roemark. Ellers havde der været Fare for, at yderligere 100 Td. Ld. kunde være brændt.

Men ogsaa konsulent Niels Mølgaard var i fuldt sving, og det lykkedes ham at få et udvalg bestående af Jens Kirk Serup, Nikolaj Mølgaard, Gudum, Niels Nielsen og J. P. Christensen, Fabjerg, stavlet på benene. Sidstnævnte var ogsaa formand for Vestjysk Husmandsforening.

Man kaldte så sammen til et møde i Gudum Forsamlingshus, men på grund af skovriderens opkøb, så kunne man ikke komme videre.

Man henvendte sig så til Hedeselskabet, jordlovsudvalget og landbrugsministeriet, og man forespurgte »Jysk Landvindings« bestyrelse, om man var interesseret - og det var man.

I sommeren 1945 var N. C. Nielsen sekretær i Jysk Landvinding. Han havde som opgave at finde en egnet hede til opdyrkning og bebyggelse. Han valgte Gudum Hede.

Man kontaktede statsskovvæsenet, og man fik en byttehandel i stand. Jysk Landvinding købte et stort areal i Flynder Ørts, så byttede man. Skovvæsenet fik det nævnte areal til beplantning, og Jysk Landvinding fik i stedet den del af Gudum Hede, som man havde købt op.

Den 7. december 1945 kaldte man på ny til lodsejermøde i Gudum Forsamlingshus. Alle lodsejere var mødt.

Direktør Basse gjorde først rede for Jysk Landvindings mål:

»Foreningen består af en kreds af mænd, der har til mål at opdyrke hede og kær, anlægge veje og i det hele taget gøre det opdyrkede område færdig til bebyggelse ved anlæg af veje, beplantning i markskellene m.m. Ofte træder jordlovsudvalget til og hjælper med ved udstykningen.

Når dette arbejde er udført, har selskabet udført sin mission, og den bundne kapital, der ingen renter tager i den tid, det arbejder, er så fri, så der kan tages fat andet steds.«

Botaniker Nielsen gjorde rede for hedens beskaffenhed. Den var undersøgt af Hedeselskabet og viste sig at være af en god beskaffenhed.

P. Nielsen, De jyske Husmandsforeningers formand, anbefalede stærkt hedens opdyrkning.

Der var næsten enighed. Kun enkelte var imod. De ønskede beplantning.

Man nedsatte et udvalg på fem mænd til at arbejde videre med sagen: 1 medlem fra lodsejerne, 1 medlem fra Skodborg-Vandfuld herreders landboforening og 1 medlem fra Vestjysk Kredsforening samt to medlemmer fra Jysk Landvinding, nemlig direktør Basse og P. Nielsen, sidstnævnte blev formand.

Botaniker Nielsen blev selskabets sekretær og driftsleder.

Der var meget, som skulle bringes i orden, men sidst på sommeren kunne pløjningen begynde.

Bigården, som den ser ud i dag.

Det var her, man mødtes den 1. oktober 1948 for at trække lod om, hvor man skulle bo. Familien Westh trak Bigården. Olaf Westh har boet her siden, men har købt ekstra jord til, så i dag er gården noget større end ved starten.

*Her bor familien Marius
og Anna Poulsen.*

*Her er det familien Aksel
og Eva Knudsen, der har
deres hjem.*

Det skete med to store traktorer med plove, der kunne tage en furebredde på ca. 1 alen, og der blev pløjet i 30 cm.s dybde. I løbet af efteråret 46 og i det følgende forår blev heden pløjet og derefter behandlet med knivharve og merglet.

Mergelen kom fra et mergelleje i Gudum. Vestjysk Mergelforsyning sørgede for at grave mergelen op. Derefter blev den i løbet af tre uger kørt ud i smådynger ude på heden. Botaniker Nielsen havde konstrueret en særlig vogn, der blev brugt til at sprede mergelen ud på markerne.

Heden havde en længde på ca. 4 km og en bredde på ca. 2½ km. Der blev nu anlagt en vej midt gennem området med videre forbindelse til Fabjerg og Gudum. Langs denne vej blev de 15 ejendomme anlagt.

Det lykkedes botaniker Nielsen at få planen med hedens opdyrkning gennemført i løbet af tre år, og i efteråret 48 var man så vidt, at man i eg-nens aviser kunne bede interesserede om at melde sig, hvis man turde binde an som nybygger på Gudum Hede, for der var jo kritiske røster nok, som sagde:

»Ja, de første to hold, der begynder derude, de går fra ejendommene. Måske kan den tredie klare skærene.«

Mig bekendt, er der ingen, som er gået nedenom og hjem endnu.

Der var 40, som gerne ville i gang derude, men der var jo kun plads til de 15.

P. Nielsen, Tvis, gjorde rede for betingelserne. Man skulle blandt andet møde med en startkapital på 6.000 kr. »Men det afgørende,« sagde P. Niel-sen, »det er, at I forstår, hvad det er, I går ind til. Hvis I forstår jeres ting og sætter alle kræfter ind, vil I kunne skabe jer fremtidshjem under gode kår.«

Så skulle jorden måles op. Elmer Højbjerg beretter om, hvordan han om sammen med landmåleren var ude at måle parcellerne op. Senere sørgede Hedeselskabet så for at markskellene blev beplantet.

Den 1. oktober 1948 mødte de 15 nybyggere så op i Rahbeks gamle bi-gård for at trække lod om, hvilket af de 15 nye hjem, man skulle overtage til senere fremtidsvirke. Bigården var jo det eneste sted, hvor der var læ derude på heden.

Marius Poulsen fortæller, at han sammen med faderen kørte op gennem hulvejen fra Gudum stad. De gjorde da holdt ved Østre skole. Lærer Mose-lund gik der udenfor. De spurgte da vej til Bigården. Før de kørte videre, siger Moselund til dem: »Kunne I da ikke have fundet et andet sted at sende jeres børn hen?«

Næste forår gik nybyggerne i gang derude. Elmer og Dagmar Højbjerg var de første. De fik i en fart bygget et hønsehus, hvor de kunne bo i den kommende sommer, og så forlod de den 1. april arbejdet som bestyrerpar på Fattiggården, men i den første måned var de alene derude på heden.

Elmer Højbjerg gik så i kompagniskab med Niels Rønn om køb af en stor traktor, plov, harve og selvbinder. De var nødt til at købe det hele på én gang, for siden var der måske ingen penge tilovers til videre køb, så de lånte 12.000 kr. og fik redskaberne hjem. Der var jo blandt andet den for-del med traktor her den første sommer, at den krævede ingen græsning.

Det blev en travl tid, for foruden deres egne marker såede de også jorden til for syv af de øvrige nybyggere, så traktoren gik næsten i døgndrift,

to dage plus en nat uafbrudt. Dernæst holdt man så en nats pause, så gik det los igen.

På den måde fik man også tjent en ekstra skilling, og der var jo nok at bruge pengene til i den kommende tid. Alt skulle jo nystartes fra bunden af.

Traktoren var den første i Gudum sogn med kraftoverføring. Det skabte jo også en vis interesse. To år efter solgte de den forøvrigt for 12.000 kr. Den havde kostet dem 8.000 kr., så det var jo ingen dårlig forretning.

Det næste var jo at få bygget de nye hjem. Elmer Højbjerg havde arbejdet som murer, så han gik selv i gang med at støbe grunden og så en ajlebeholder. En tilskuer sagde spydigt til ham: »Nu har du plads nok til ajle de første 5 år!« men allerede næste år var beholderen fuld. Resten af murerarbejdet stod Marinus og Børge Hoelgaard Christensen for, medens Elmer, som de fleste af nybyggerne, var oppasser for murerne.

Så skulle der renses roer, og den gang troede man jo ikke på, at det kunne gøres med traktoren, så lånte man en hest, men her mødte man en vanskelighed, for pløjningen var ikke alle steder gjort lige godt, så sad man pludselig fast i en revlingerod på en 10-11 meter, så måtte man have fat i traktoren for at få den fjernet.

Hen på efteråret kunne familien så flytte ind fra hønsehuset til det nye stuehus.

»Det var idyllisk,« siger Anna Poulsen, da vi kom kørende op ad hulvejen, men det så helt anderledes ud, da vi nåede helt frem. Hvor var det dog øde. Vi kom i gang og boede som de øvrige nybyggere i hønsehuset den første sommer. Fik vort eget hjem bygget op, og hvor var det - trods alt - en dejlig sommer. Vi var jo alle i samme bås. Vi mødte stor hjælpsomhed, og aldrig har vi haft så mange gæster som denne første sommer. Man skulle se, hvordan det var at være nybygger, og i de første år kom der også mange udflugter, som ville se det hele an. Der var også nogle, som var bekymrede på vore vegne. Ude i laden havde vi lavet tre gulve. »Ja, I skal være glade, om I får det ene fuldt,« sagde de, men vi har i reglen avlet mere end laden kunne rumme.

Der skulle købes besætning ind. Da vi havde flest, nåede vi op på 12 køer. Der skulle plantes, og så havde vi det at holde rent i de første 10-15 år. I dag kan vi jo også se resultatet. Vi drev et ganske almindeligt landbrug, ikke noget med en stor svinefabrik, som man ser det mange steder. Jeg var så hjemmeslagter ved siden af, og konen var hjemmehjælper, så vi har haft en god tid herude. Nu har vi lejet jorden ud og er sådan set gået på

aftægt,« slutter Anna og Marius Poulsen deres beretning om årene i Gudumlund.

Aksel Knudsen, også en af de få, der er tilbage fra de første år, begyndte som de andre med at bygge hønsehus, hvor han boede sommeren over. Den 13. november blev han gift, og de flyttede ind i det nye stuehus. Men før den tid havde han haft travlt. Jorden skulle tilsås. Den første sommer havde han kun én hest, så gik han sammen med naboen, så de havde et spand. Han var oppasser for murerne som de andre nybyggere. Hen på efteråret købte han de første kvier, det var begyndelsen til den besætning på 18 køer, som han har i dag plus en snes grisesøer. Det går jeg så og passer, medens konen er hjemmehjælper ved siden af. For tiden har vi forpagtet noget af nabovens jord, men vi har det sådan, at vi i givet fald gradvis kan afvikle landbruget og alligevel blive boende, hvis ikke kræfterne rækker længere. Vi har kort sagt haft en dejlig tid her,« slutter Aksel Knudsen.

Sådan blev Gudum sogn 15 hjem rigere. Heden blev til bugnende kornmarker, og idyllisk kunne det også være derude ved skovkanten, fortæller Elmer Højbjerg. »Jeg har således en enkelt gang set ikke mindre end 17 rådyr i min kornmark. I begyndelsen var jeg lidt nervøs, men opdagede snart, at de gjorde ingen skade på marken. De åd kun græsset i bunden af kornmarken, og man kunne slet ikke se, de havde gået der. Kun hvis et rå læmmede derude, var der spor, og det var et flot syn at se. I dag er det hjorte, der kommer fra skoven, og det er en helt anden historie.«

Også landbrugsmæssigt har det givet bonus til Gudum sogn. Allerede efter få års forløb kunne man levere store mængder af mælk til mejeriet og mange svin på slagteriet.

I dag er der kun 3 tilbage af de første nybyggere. En ny generation er flyttet ind, så Gudumlund også på denne måde er blevet en del af Gudum sogn.

Børge Poulsen.

Kilder:

Niels Mølgaards bøger.

Beretninger fra de første nybyggere: Elmer og Dagmar Højbjerg, Anna og Marinus Poulsen og Aksel Knudsen.

Omslagets bagside: *Gudumlund - Lyngen er blevet til bølgede kornmarker.*

· Foto: Erik W. Olsson.

